

Vetenskapssocieteten i Lund

Årsbok 2025

REDAKTION Isak Hyltén-Cavallius
FORMGIVNING Stilbildarna i Mölle, Frederic Täckström
TRYCK Livonia Print Ltd, Riga, Lettland 2025

ISBN 978-91-985286-9-5
ISSN 0349-053X

Innehåll

Artiklar

<i>Juhan Björn</i>	
Om åderlåtning	5
<i>Martin Dackling</i>	
Fideikommissens utbredning och avveckling	28
<i>Lisa Flower</i>	
From physical courthouses to virtual trials	42
<i>Kristina Göransson</i>	
Etnografiskt återvändande och kumulativ kunskap	51
<i>Valentin Jeutner</i>	
Herbert Kühn och Tyska kyrkan i Malmö mellan 1930 och 1946	60
<i>Lene Nordrum</i>	
Donning the academic gown	79
<i>Lennart Nyberg</i>	
Parken i svensk 1900-talspoesi	92
<i>Johannes Strippel and Marie-Lisa Feller</i>	
Echoes from Tomorrow	110
<i>Linnea Wegerstad</i>	
Om fängelse och den straffrättsliga humanitetsprincipen	121

Minnesord

<i>Maria Persson</i>	
Bo Holmberg	135
<i>Lars-Olof Delsing och Gunlög Josefsson</i>	
Christer Platzack	138

Vetenskapssocieteten i Lund

Matrikel	142
Stadgar	160
Skriftförteckning	164
Artikelförfattare	170

Om åderlåtning

Anpassad efter *Maqāla fī l-Faṣḍ* av
Abū Bakr Muḥammad ibn Zakariyyā' al-Rāzī

Juhan Björn

Bakgrund

DENNA ARTIKEL PRESENTERAR en svenskspråkig sammanfattning av *Maqāla fī l-Faṣḍ*, ett medicinskt verk om åderlåtning av Abū Bakr Muḥammad ibn Zakariyyā' al-Rāzī. Artikeln grundar sig på en textkritisk edition, översättning och kommentar som utarbetades inom ramen för en avhandling framlagd vid Lunds universitet år 2023.¹ Det primära källmaterialet utgjordes av det arabiska manuskriptet, kompletterat med insikter från den medeltida hebreiska översättningen, *Ma'amar baHaqqaza le' al-Rāzī*.²

Syftet med denna artikel är att återge verkets medicinska innehåll i ett populärvetenskapligt format, med fokus på tillgänglighet och läsbarhet. Med hänsyn till det medicinska innehållet har viss fackterminologi behållits. Al-Rāzī's beskrivningar av blodkärl grundar sig ofta på deras placering i kroppen och i vissa fall på etablerade namn. Genom noggrann analys av kontext och medicinsk litteratur³ har dessa blodkärl identifierats med sina latinska benämningar.

För att göra artikeln tillgänglig för en bredare publik har ett urval av sjukdomar och åkommor som beskrivs i texten presenterats, och både språk och struktur har anpassats för ökad läsbarhet. För övrigt följer artikeln den struktur och det presentationssätt som al-Rāzī själv använder i sitt verk, *Maqāla fī l-Faṣḍ*.⁴

För läsare som önskar en djupare förståelse av den arabiska editionen och dess engelska översättning hänvisar jag till min avhandling som innehåller en mer utförlig introduktion samt en omfattande kommentar, detaljerade index, ordlistor och ett flertal recept.

Al-Rāzī

Den persiske läkaren Abū Bakr Muḥammad ibn Zakariyyā al-Rāzī (251/865–313/925⁵ eller 323/935⁶) föddes i Rayy,⁷ nära dagens Teheran.⁸ Han var verksam under det inflytelserika Abbasidkalifatet, en period som följde den abbasidiska revolutionen år 750.⁹ Under denna tid upplevde vetenskapen en blomstring, driven av en omfattande översättningsrörelse av grekiska texter till arabiska.¹⁰ Bara hundra år senare hade en anmärkningsvärd mängd grekiska medicinska skrifter översatts till arabiska.¹¹ Bagdad, som grundades år 762 och etablerades som kalifatets huvudstad, utvecklades till ett viktigt centrum för detta arbete.¹² Som en följd av denna intensiva översättningsverksamhet skapades en omfattande medicinsk terminologi på arabiska,¹³ vilket i sin tur ledde till att det arabiska språket, som tidigare främst var känt som ett litterärt och religiöst språk, etablerades som ett vetenskapligt *lingua franca* inom kalifatet.¹⁴

Al-Rāzī var en mångsidig tänkare som studerade musik, alkemi och andra naturvetenskapliga ämnen.¹⁵ Som produktiv författare och skicklig klinisk läkare gjorde hans inflytelserika medicinska verk honom till en central figur i både den arabiska och den latinska medicinska traditionen, därav hans latiniserade namn, Rhazes.¹⁶ Tack vare sitt omfattande engagemang betraktades al-Rāzī som en framstående auktoritet under sin livstid, och hans inflytande inom västerländsk medicin varade fram till 1600-talet.¹⁷ Under sin karriär tjänstgjorde al-Rāzī som hovläkare åt flera persiska ledare och skrev en imponerande mängd böcker om medicin och andra ämnen.¹⁸ Sezgin listar 76 verk i hans namn,¹⁹ och tidiga historiker listar ytterligare skrifter vars bevarandestatus är okänd i dagsläget.²⁰ Bland al-Rāzīs mest kända verk finns *al-Kitāb al-Ḥāwī*,²¹ en stor medicinsk encyklopedi, *al-Kitāb al-Manṣūrī*, en bok om anatomi, fysiologi, kirurgi, toxikologi samt allmän hälsovård,²² samt *al-Tibb al-Mulūkī*, en bok om sjukdomar och deras behandling med kost och tillsättning av medicin.²³ Al-Rāzī var även en framstående filosof,²⁴ men till skillnad från hans välbevarade medicinska arv har majoriteten av hans filosofiska verk gått förlorade eller överlevt endast genom fragment hos andra författare, ofta i ett förlöjligande sammanhang.²⁵ Som konsekvens etablerades ingen sammanhängande tradition kring hans filosofiska tankar.²⁶

Det medicinska ramverket: humoralpatologi

Al-Rāzī's medicinska ramverk bygger på humoralpatologi, läran om de fyra kroppsvätskorna, som introducerades av Hippokrates²⁷ (ca 450 f.Kr.) och utvecklades vidare av Galenos (129–ca 216 e.Kr.).²⁸ Centralt i Galenos system stod uppfattningen om naturen som skapande och styrande kraft, samt balansen mellan de fyra kroppsvätskorna: blod, slem, gul galla och svart galla.²⁹ Blod ansågs ge näring åt kroppen;³⁰ slem var en korrupt fukt som visade sig i olika kroppsvätskor; gul galla var ett skum som föddes när blodet genererades i levern och hamnade i gallblåsan; medan svart galla var ett mörkt ämne som genererades som en biprodukt av blodproduktion, och som hamnade i mjälten. Som resultat var vätskan som cirkulerar i kroppen en blandning av blod, gul galla och svart galla.³¹

Balansen mellan de fyra kroppsvätskorna var avgörande för hälsan³² och kunde effektivt återställas genom metoder som åderlåtning,³³ koppning³⁴ eller vid behov med blodiglar.³⁵ Åderlåtning är en av de äldsta och mest använda terapeutiska metoderna.³⁶ Tidiga civilisationer – Egypten redan vid 2500 f.Kr., Babylonien, och den amerikanska urbefolkningen – använde enkla verktyg som taggar från växter, fiskben, vassa stenar och djurhorn som instrument för åderlåtning och koppning, och proceduren nämns även i Talmud.³⁷ Noggrann medicinsk och kirurgisk kunskap om åderlåtning är dokumenterad även i antikens Indien, där läkare övade på växter innan de opererade på människor.³⁸

Även om teorin om de fyra kroppsvätskorna har sina rötter hos Hippokrates var det Galenos som både betonade detta ursprung och förstärkte kroppsvätskornas anknytning till de aristoteliska egenskaperna³⁹ där eld ansågs vara varm och torr, luft varm och fuktig, vatten kallt och fuktigt och jord kall och torr.⁴⁰ Eftersom kroppsvätskorna ansågs vara formade av de ovannämnda elementen fick de som följd liknande egenskaper.⁴¹ Utöver detta associerades kroppsvätskorna med temperamentet: blod med ett sangviniskt, slem med ett flegmatiskt, gul galla med ett koleriskt, och svart galla med ett melan-koliskt; samt med årstiderna: blod med vår och sommar, slem med vinter, gul galla med sommar och höst, och svart galla med höst.⁴² Som en följd etablerade Galenos åderlåtning som en allmän behandlingsmetod⁴³ baserad på en allomfattande lära om de fyra kroppsvätskorna, och tillämpade den för att behandla ett brett spektrum av både fysiska och psykologiska tillstånd.⁴⁴

Eftersom Galenos definierade sjukdom som ett tillstånd som avvek från

kroppens naturliga balans var målet med behandlingen i grunden att återställa denna harmoni.⁴⁵ Han insåg att medan åderlåtning primärt tömde blodkärlen, kunde fasta tömma hela kroppen. Åderlåtning ansågs vara en snabbare metod med omedelbar effekt, medan fasta var långsammare och mer påfrestande för patienten.⁴⁶ Båda metoderna syftade till att motverka inflammation som ansågs kunna sprida sig i blodet och skada viktiga organ.⁴⁷ Dessa teorier, med fokus på humoralpatologi och återställandet av kroppens naturliga tillstånd som terapeutiskt mål, återspeglas tydligt i al-Rāzī's verk, särskilt genom flera citat och hänvisningar till Hippokrates och Galenos.

1. Hur blod genereras och blir näring

Enligt Abū Bakr Muḥammad ibn Zakariyyā' al-Rāzī är blod den mest balanserade av kroppens fyra vätskor, som livets grundläggande energi. Han jämför det med ved för en eld eller olja för en lampa – det ger näring, stärker kroppen och förhindrar allvarliga sjukdomar som orsakar avmagring, såsom *phthisis* och *marasmus*. Blodet bildas och sprids genom kroppen för att tillföra näring åt kroppens olika delar. Inspirerad av Hippokrates beskriver al-Rāzī tre typer av näring: den egentliga näringen – blod som cirkulerar och ger näring till kroppens delar via venerna;⁴⁸ den sekundära näringen – blod som finns lagrat i venerna, men som kan påverkas av sjukdom eller skada; och den potentiella näringen – maten i magen som först måste omvandlas innan den kan bli egentlig näring.

För att illustrera blodets väg genom kroppen jämför al-Rāzī magen med en stor kittel omgiven av brinnande eldhärdar: levern till höger, mjälten till vänster och diafragman ovanför. Omentum täcker alla dessa. Maten bryts ned i magen, där den omvandlas till en vätska som transporteras till levern genom en stor ven, *vena portae hepatis*. Där fördelas det och separeras från oönskade ämnen innan blodet förs vidare ut i kroppen via venerna. Blodets spridning genom venerna är avgörande för kroppens funktioner. Venerna når varje del av kroppen och förser dem med precis mängd näring – stora vener till organ med hög ämnesomsättning, och små vener till kallare, mer stabila vävnader. För att illustrera att blodkärl finns nämner al-Rāzī att blödning efter ett nålstick indikerar att ett blodkärl har punkterats, då blod endast finns i blodkärl.

2. Överväganden före åderlåtning

Även om åderlåtning var en väletablerad behandling skulle proceduren utföras först efter noggrant övervägande av patientens tillstånd. Följande faktorer bör enligt al-Rāzī tas i beaktande.

Patientens styrka: Om kroppen är försvagad bör åderlåtning och utrensning med laxerande medel användas endast om det är säkert att dessa kommer att vara till nytta. Vid sjukdomens klimax kan en näringsrik kost hjälpa till att bibehålla styrkan. Vid kroniska sjukdomstillstånd kan patienten ges grov föda i fjorton dagar. Alternativt kan patienten avstå från matintag helt. Om mat utesluts helt kan styrkan upprätthållas genom att dricka julep.⁴⁹ Om detta inte är tillräckligt kan patienten ges korngröt serverad med socker.

Ålder: Barn under fjorton år bör undantas då de fortfarande är svaga och behöver all sin näring. Detsamma gäller personer över sextio år, eftersom deras matsmältning är svag och de redan har en låg blodvolym. För att öka blodvolymen rekommenderas kött, sötsaker och vin.

Yrke och vana: Fysiskt ansträngda och utmattade personer som har frekvent samlag eller lider av oro och sömnlöshet bör undvika åderlåtning. Detsamma gäller dem som arbetar med mentalt krävande uppgifter. Angående vana, den som inte blivit åderlåten förut ska åderlåtas först efter noggrant övervägande.

Temperament: Vissa individer tål åderlåtning bättre än andra. Människor med ett varmt och fuktigt temperament, kraftig kroppsbyggnad, synliga vener och tjockt hår har störst tolerans. En del kraftigt byggda personer har lite blod, medan några smala individer har mycket blod. Generellt sett tål män åderlåtning bättre än kvinnor.

Årstid: Den bästa årstiden för åderlåtning är vår, därefter vinter, sedan sommar och höst.

Geografiska förhållanden: Länder i norr, nära Karlavagnen och Lilla Björn, är kallare, medan länder söderut nära Canopus är varmare. Generellt sett är människor i kallare klimat starkare och friskare, men även lokala faktorer som berg, höjd och havsnärhet påverkar landets befolkning.

Balansen mellan kroppsvätskorna: Denna är svår att fastställa. Läkaren bör vara välutbildad och insatt i de antika grekernas skrifter, men även då är diagnosen ofta en uppskattning. Om blodet är den dominerande kropps-

vätskan bör åderlåtning utföras, då även andra kroppsvätskor kommer att rensas ut i processen.

3. Indikationer för åderlåtning

Åderlåtning blir enligt al-Rāzī nödvändig bland annat vid överfyllnad, vilket förekommer i två former: en som är kopplad till venerna och en som är kopplad till kroppens styrka.

Överfyllnad kopplad till venerna uppstår när blod, *pneuma* och andra kroppsvätskor ackumuleras i en omfattning som stör den normala balansen i kroppen och proportionerna mellan de olika kroppsvätskorna störs av den ökade blodvolymen. Detta tillstånd orsakar spänningar och sammandragningar i venerna, röd ansiktsfärg, trötthet, tyngdkänsla, hög puls, tjock och rödfärgad urin, apati samt försämrad sensorisk uppfattning. Kroppen kan kännas het och venerna kan verka bredare än vanligt. Patienten kanske drömmer om sår, blod eller röda färger, vilket indikerar att evakuering av blod behövs. Om patienten däremot drömmer om snö eller regn indikerar detta ett överskott av slem.

Överfyllnad kopplad till kroppens styrka inträffar när kroppsvätskorna har ökat i en sådan mängd att kroppen inte kan avlägsna dem på naturlig väg. Symtom inkluderar tyngdkänsla, lathet, svårighet att röra sig, dålig aptit och allmän svaghet. Kroppen är då för svag för att omvandla mat till näring. Båda former av överfyllnad kan ha liknande symtom, men de kan skiljas åt genom analys av pulsen, urinens färg, hudens färg och andra ovannämnda faktorer – vid överfyllnad kopplad till styrka är pulsen svag, urinen grönaktig och hudfärgen diffus.

Båda former av överfyllnad kräver behandling. Överfyllnad kopplad till venerna behandlas effektivt med åderlåtning och reducerat matintag. Behandlingen av överfyllnad kopplad till kroppens styrka är mer komplicerad. Om kroppen innehåller omogna kroppsvätskor är det bättre att använda evakuerande läkemedel, lavemang, bad, oljor och reducerat matintag, förutsatt att årstiden tillåter det. Om åderlåtning utförs bör proceduren göras försiktigt och i flera omgångar, i stället för att mycket blod evakueras på en gång. Under våren kan alla sjukdomar orsakade av överfyllnad behandlas med åderlåtning och evakuerande läkemedel. Åderlåtning kan även användas i förebyggande syfte innan en överfyllnad uppstår.

4. Mängden blod som evakueras

Enligt al-Rāzī är det svårt att ange en exakt mängd blod eller andra kroppsvätskor som bör evakueras vid åderlåtning. Detsamma gäller evakuerande läkemedel. Åderlåtning är dock en säkrare metod eftersom processen kan kontrolleras och avbrytas vid behov. Evakuerande läkemedel, en gång intagna, kan inte regleras på samma sätt – när läkemedlet väl har nått magen kan du inte minska dess effekt.

Vid överskott av blod som kokar och orsakar feber bör blodet evakueras så snabbt som möjligt innan det når några viktiga organ och skadar dem. Om det dåliga blodet får cirkulera kan det förstöra resten av blodet. I sådana fall bör evakueringen fortsätta tills patienten svimmar – det finns ingen fastställd gräns för hur mycket blod som ska evakueras.

Under evakuering av blod bör pulsen undersökas på motsatt sida av kroppen för att se till att patienten inte avlider. Så länge pulsen är stabil är patienten vid liv, även om han skulle svimma. Om pulsen blir svagare eller oregelbunden bör evakueringen avbrytas omedelbart. Detsamma gäller om blodets färg och konsistens förändras. Vid sjukdomar som pleurit och liknande tillstånd bör evakueringen fortsätta tills blodets utseende förändras, då blodet kan ha en förändrad karaktär på grund av inflammation och hetta. Då är det i stället viktigt att undvika att patienten svimmar. Al-Rāzī sammanfattar detta kort genom att konstatera följande: för att reducera överskott av blod, fortsatt tills patienten svimmar; för att dämpa blodets hetta, fortsatt tills blodets färg och konsistens förändras.

5. Blodkärl som åderlåts

Al-Rāzī förklarar att det finns två typer av blodkärl som åderlåts: artärer, som härstammar från hjärtat, och vener, som härstammar från levern. Nedan en genomgång av de vener och artärer som används, tillsammans med några åkommor man kan bota.

- Fyra vener bakom öronen, två på varje sida:⁵⁰ lindrar pustler, sår i huvudet, skorv och lepra.
- Tre artärer i öronen:⁵¹ behandlar skorv och ögonsjukdomar.
- Två vener på bakhuvudet:⁵² behandlar uppstigande ångor, vattniga flytningar och ögonproblem.

- *Vena frontalis* i pannan: lindrar kroniska ögonsjukdomar och tyngdkänsla i bakhuvudet.
- Två artärer i tinningarna:⁵³ behandlar kronisk huvudvärk, migrän och ögonsjukdomar.
- Två vener i ögonvråna:⁵⁴ behandlar ögonsjukdomar och nattblindhet.
- En ven i näsan:⁵⁵ behandlar fräknar, missfärgningar, mjäll, pustler, sår i näsan och läppar samt fistlar.
- Två vener i tungan:⁵⁶ behandlar svullnad av tungan och difteri.
- Två vener på insidan av hakan:⁵⁷ bra för tonsiller.
- Två vener på sidan av nacken:⁵⁸ behandlar heshet, smärta i lungorna, astma och lepra i början av sjukdomen.
- Två vener anslutna till halsen:⁵⁹ skär inte – för då slaktar du patienten.
- Två vener i armhålorna:⁶⁰ stimulerar blodflöde till hjärtat och behandlar pleurit och smärta i lungor och bröst.
- Sex vener i underarmarna, tre i varje arm: på utsidan *vena cephalica*, på insidan *vena basilica* och mellan dem *vena mediana cubiti*. *Vena cephalica* är särskilt lämplig för huvudåkommor – namnet kommer ju från grekiskans ord för huvud –, *vena basilica* för hela kroppen, medan *vena mediana cubiti* kan användas som alternativ vid behov.
- Två vener i handlederna, *vena cephalica pollicis*: kan ersätta *vena basilica*.
- En gren av *vena basilica* mellan ring- och långfingret:⁶¹ behandlar smärta i hjärta, mjälte och lungor.
- En annan gren av *vena basilica*, nämligen *vena salvatella*, mellan ring- och lillfingret: behandlar smärta i bröst, lever, mjälte och lungor.
- Två vener i knäveckan:⁶² behandlar kroniska sår och åderbräck samt stimulerar menstruation.
- Två vener på yttre sidan av fotknölna, kända som ischiasvener:⁶³ lindrar smärta från höft till tår.
- Två vener på inre sidan av fotknölna:⁶⁴ behandlar sår, klåda i pungen och stimulerar menstruation.

6. Säker åderlåtning: metod och risker

Både vener och artärer kan åderlätas, menar al-Rāzī. Det är riskabelt att åderlåta artärer då de är grövre än venerna, det är svårt att stoppa blodflödet och de läker långsamt. De består av två lager, förutom den artär som tillför

näring till lungorna,⁶⁵ som består av ett lager. Det inre lagret är fem gånger tjockare än det yttre lagret.

Vid åderlåtning av artärer är det bäst att skära dem i två halvor för då återgår båda halvorna till sin ursprungliga plats. Detsamma kan ske även för en ven, men förekommer oftast i artärer.

Vid åderlåtning av vener bör man säkerställa att venen är blodfylld. Applicera ett bandage nära det tänkta snittet och massera området med olja. Om venen blir svår att se, dra åt bandaget, markera punkten där du vill skära, tryck och massera igen. Vid behov tryck hårt och fäst något tungt på den. Om venen trots detta inte syns, skär vid markeringen. Det är även möjligt att där inte finns någon ven att skära.

En kollega till al-Rāzī berättade att han en gång hade svårt att åderlåta en kvinna. För att få hennes vener att bli synliga började han förolämpa, irritera och slå henne. När kvinnan blev förbannad framträdde hennes vener, och denna kollega kunde åderlåta henne direkt. Han bad sedan om ursäkt och informerade kvinnan om sitt knep.

Al-Rāzī beskriver vissa vener och instruerar hur man åderlåter dem:

- *vena frontalis*: använd kompression genom ett band som fästs runt huvudet.
- *venae jugularis*: se till att venerna är något blodfyllda.
- *vena cephalica*: skär vid den mjuka punkten i underarmen.
- *vena mediana cubiti*: om venen är bredvid en nerv, skär med skalpellens blad på motsatt sida av nerven. Om venen är mellan två nerver, skär i mitten. Skär inte för djupt – det finns en risk att du skär en nerv som du inte ser och orsakar nervskada.
- *vena basilica*: lokalisera artären under, markera och bind – venen ska vara blodfylld. Lossa bandaget. Om den inte syns kan du lyfta upp den med en krok innan du skär, eller åderlåta en av dess grenar, såsom *vena axillaris*. Då *vena basilica* separerar från artären under armbågen bör den skäras så lågt som möjligt. Om du binder fast bandaget och ser att venen höjs, var försiktig – det kan vara en artär. Om blodet rusar ut vet du att du skurit en artär.
- *vena cephalica pollicis*: skär längsgående med en fin skalpell. Om venen är tunn kan du först lyfta upp den med ett lämpligt instrument. Handen ska vila i en naturlig ställning och vara varm. Om huden drar sig från snittpunkten kommer mer blod att flöda.

- *vena salvatella*: placera handen i varmt vatten tills den svullnar lite. Bind handleden och skär. Placera sedan handen i varmt vatten för att förhindra koagulation.
- *vena saphena externa*: var väldigt försiktig, eftersom ett misstag här kan orsaka kronisk nervskada. Bind ett smalt snöre från midjan till fotknölen. Om venen inte syns bör patienten bada eller placera foten i varmt vatten och stå på benet i fråga. Alternativt kan du åderlåta en av dess grenar på fotens yttre sida, helst den mellan lilltån och fjärde tån.
- vener i knävecket: åderlåt hellre någon av dess grenar, såsom på fotknölen. Annars, bind likadant som du gör med venerna i armen, luta benet mot något höjt, till exempel en tegelbit, och skär.

Al-Rāzī beskriver tre typer av snitt. Det längsgående snittet ska användas om venen ligger mellan två nerver. Tvärsnitt används om du vill att såret ska läka snabbt. Snett snitt är den bästa metoden för då rinner blodet ut mest effektivt. Det är viktigt att observera att om blod inte flödar ska man massera området med sediment av olja. Man ska dock se till att ingen olja kommer i kontakt med skalpellen. Utöver detta nämner al-Rāzī att mörk hud är hårdare än ljus hud. För att minska smärtan vid åderlåtning ska skalpellen vara fin och tunn. Venen ska också vara blodfylld. Du kan även applicera en varm kompress på området, särskilt på vintern. De mest smärtsamma venerna i underarmen att åderlåta är *vena cephalica pollicis* och *vena cephalica*, detta på grund av musklernas placering och hudens tjocklek. Åderlåtning av *vena basilica* och *vena mediana cubiti* orsakar mindre smärta.

Vid åderlåtning av kroniska sjukdomar är det bättre att åderlåta långt ifrån det drabbade området. Vid sjukdomar såsom svullnader och inflammationer är det bättre att åderlåta på den drabbade platsen, för då skjuter kroppen ut det dåliga blodet genom vener som är anslutna till det drabbade området. Detta gäller även andra sjukdomar. Till exempel vid behandling av mjältsmärta är det bättre att åderlåta *vena salvatella* än *vena basilica* eftersom det finns en koppling mellan *vena salvatella* och mjälten, trots att avståndet mellan dessa är större.

7. Evakuering av kroppsvätskor

Al-Rāzī observerar hur kroppsvätskorna flödar i början och stagnerar mot slutet vid blodrelaterade sjukdomar. Valet av snittpunkten i kroppen bör därför anpassas efter sjukdomsförloppet. Till exempel, om en patient lider av blodorsakad pleurit på högra sidan av lungorna bör du först observera och agera därefter: vid överskott av blod åderlåter du vänstra handen och genomför ytterligare borttagning av blod på högra handen. Om patienten däremot har en låg blodvolym bör åderlåtningen ske på samma sida som sjukdomen. Även om detta kan tyckas motsägelsefullt har erfarenhet visat att detta är effektivt. Om sjukdomen har pågått i fyra dagar eller längre bör du alltid åderlåta på den drabbade sidan, eftersom kroppsvätskorna vid det laget redan har samlats där.

Al-Rāzīs kliniska observationer har visat att denna princip är både trygg och effektiv. Han har också sett ett fall där en avvikelse från denna princip nästan ledde till patientens död. Även Hippokrates och Galenos har betonat att kroppsvätskor bör ledas bort till motsatt sida vid akuta inflammationer, och evakueras nära den drabbade platsen vid kroniska sjukdomar. Det bästa sättet att åstadkomma detta är att åderlåta genom vener som har en direkt koppling till sjukdomsområdet.

Att åderlåta från motsatt sida leder bort kroppsvätskor från sjukdomsområdet och bromsar deras vidare spridning. Vid en smärtsam svullnad eller inflammation på vänstra underarmen eller handleden kommer kroppsvätskorna att strömma dit vid åderlåtning. I sådana fall är det bättre att åderlåta *vena saphena* i högra benet för att leda bort kroppsvätskorna på rätt sätt. Vid en mindre smärtsam, stor svullnad på högra sidan kan åderlåtning ske både från vänstra armen och *vena saphena* samtidigt. Alternativt använder du endast *vena saphena*, men detta är en mer riskfylld och komplex metod.

Om en svullnad utan smärta kvarstår efter åderlåtning kan du skära ytliga snitt i huden och applicera blodiglar på området. Detta bör dock inte göras förrän närmare tre veckor har passerat, för då betraktas sjukdomen som kronisk. Om svullnaden antar en grönaktig nyans bör du snabbt skära upp området och applicera blodiglar för att förhindra ytterligare komplikationer.

8. Lämplig tid och försiktighet vid åderlåtning

Den mest optimala tiden för åderlåtning är enligt al-Rāzī en lagom varm förmiddag på våren. Detta kan variera beroende på patientens temperament: personer med ett varmt temperament, eller de som snabbt blir hungriga, bör åderlätas tidigt på morgonen. De med ett kallt temperament kan vänta tills dagens temperatur har stigit något. Det är inte hugget i sten när en patient kan åderlätas: al-Rāzī nämner att Hippokrates har åderlätit en patient på den åttonde sjukdomsdagen, och Galenos har bekräftat att behandling med åderlåtning kan vara motiverad även på den tjugonde sjukdomsdagen, förutsatt att patientens styrka tillåter det.

Det finns flera omständigheter då åderlåtning bör undvikas av försiktighetsskäl: direkt efter ett bad eller ansträngande fysisk träning, vid fysisk utmattning, samt om blodet anses vara grovt.⁶⁶ Personer som är benägna att drabbas av kalla sjukdomar, har svaga nerver, upplever stress eller sömnbrist, utför intensivt intellektuellt arbete, har frekvent samlag eller nyligen har rest bör också undvika åderlåtning. Likaså gäller detta om man nyligen genomgått behandling med åderlåtning eller utrensning. Var även försiktig vid åderlåtning av smala eller kroniskt sjuka patienter. Observera blodets färg och konsistens: svart och skummande blod tillåter mer evakuering, medan tunt och gulaktigt blod indikerar att åderlåtningen bör avbrytas omedelbart. Man ska även undvika att åderlåta om patientens kroppstemperatur avviker från det normala, eller om personen lider av matsmältningsproblem. Generellt sett bör allting som försvagar kroppens styrka undvikas inför åderlåtning. Detta inkluderar samlag – om inte begäret är väldigt starkt – samt dålig kost två dagar före och efter ingreppet.

9. Ytterligare borttagning av blod

För att bevara patientens hälsa bör blod evakueras enligt al-Rāzīs riktlinjer angivna i föregående kapitel och ytterligare borttagning av blod ske fyra till sex timmar senare. En stark individ kan genomgå proceduren tidigare, medan en svag patient kan behöva vänta längre, särskilt om denne tenderar att svimma under behandlingen. För svagare patienter bör blodet evakueras i flera omgångar med måltider mellan sessionerna för att upprätthålla styrkan. För att leda kroppsvätskor till andra ställen i kroppen bör ytterligare borttagning av blod genomföras först dagen efter. Skulle sjukdomen kvarstå och

patientens styrka tillåta det, kan detta göras på den tredje dagen. Detta ger kroppen en möjlighet att återhämta sig mellan omgångarna. Evakueringsintensitet anpassas efter antalet behandlingstillfällen.

Vid ytterligare borttagning av blod i handen ska du spänna fast ett bandage och hålla handen stadig. Om inget blod rinner ut, vrid underarmen försiktigt. Om blodet fortfarande inte flödar, massera venen försiktigt mot öppningen för att stimulera flödet. Om detta inte hjälper och en blodpropp bildas vid öppningen, skär inte – detta kan orsaka en svullnad. Om en sådan svullnad uppstår efter det första åderlåtningstillfället bör du utföra ytterligare borttagning av blod antingen ovanför eller nedanför det drabbade området. Vid behov kan proceduren göras två eller tre dagar senare.

Vid ytterligare borttagning av blod bör endast hälften av den initialt evakuerade blodmängden evakueras. En av de primära fördelarna med denna behandling är att kroppen samlar det dåliga blodet till öppningen, eftersom såret orsakar en lokal svaghet som bidrar till att driva ut det dåliga blodet. Dessutom skyddas patienten mot alltför hastig blodförlust på en gång.

Om grovt blod eller svag puls får dig att misstänka att något blockerar venerna bör du applicera en blandning av salt och rosenolja på ett bandage och täcka området. Om patientens hud är tunn, använd enbart rosenolja. Alla vener och alla patienter tål inte ytterligare borttagning av blod. Om du behandlar en berusad patient, se till att bandaget är ordentligt fäst och bind något mellan underarmen och armen. Kontrollera patienten regelbundet under sömnen för att se till att han inte blöder eller befinner sig i fara.

En av al-Rāzīs lärare berättade en historia om kalifen al-Ma'mūn. När kalifen skulle åderlätas på nytt ville blodet inte flöda. Trots att flera läkare konsulterades och gav olika råd accepterade kalifen inga av deras förslag. Till sist trädde en läkare fram och, övertygad om sin metod, sög venen med munnen och fick på så vis blodet att flöda.

10. Kost, dryck och regim

Åderlåtning ska enligt al-Rāzī utföras i ett hus med högt tak och bra ventilation, omgivet av frisk luft och väldoftande örter, rosor och frukt. Efter behandlingen ska patienten dricka *oxymel*,⁶⁷ julep eller rosensirap. Han kan även äta kokta ägg, sallad eller endiver i vinäger. Måltiderna ska bestå av färskt kött från get, får eller syrad kyckling. Personer med kallt temperament ska äta

sura stuvningar, medan de som lider av hosta eller stickande smärta i halsen bör undvika stuvningar gjorda på kött och vinäger, och äta i stället favabönor med socker. Måltiderna ska intas med måtta under behandlingsdagen och dagen därpå. Granatäpple eller kvitten kan ätas som dessert.

För patienter som är svaga eller tenderar att svimma under behandlingen rekommenderas kycklingsoppa eller rätter med kyckling, sura vindruvor eller granatäpple. Alternativt kan ströbröd i granatäppeljuice serveras tillsammans med rosensirap. Hos dessa patienter bör blodet evakueras i flera omgångar, med matintag mellan sessionerna. Patienter kan även dricka *melicratum*⁶⁸ eller *mayba*.⁶⁹ Dessa båda ersätter vin.⁷⁰

Al-Rāzī förklarar att svimning kan uppstå av en mängd olika orsaker, vilket föranleder varierande behandlingar. Vissa anser att svimning orsakas av faktorer som hindrar hjärnan från att förmedla sensationer till hjärtat. Den gemensamma nämnaren är dock en snabb upplösning av den livsuppehållande kraften⁷¹ som huserar i hjärtat. I detta sammanhang fokuserar vi på svimning i samband med åderlåtning. Med det sagt, om *pneuman* i patientens lever är fin, kan även en liten blodförlust resultera i att en stor mängd *pneuma* evakueras, vilket kan leda till att patienten svimmar. Om *pneuman* i levern däremot är grov, krävs en avsevärd blodförlust för att evakuera en märkbar mängd *pneuma*, varför medvetslöshet i dessa fall uteblir.

Om patienten blir illamående i samband med svimning bör han förmås att kräkas. En fjäder kan användas som hjälpmedel, och han bör dricka vatten blandat med *oxymel*. Skvätt rosenvatten och kallt vatten på honom, skaka honom försiktigt och massera hans kropp och ansikte. Detta borde få patienten att vakna till. Annars, få honom lukta på mysk och *gāliya*,⁷² dricka *melicratum*, och försök att stimulera kräkning igen. Om patienten däremot inte blir illamående i samband med svimning är det ett allvarligt tecken på en skada. Då ska du omedelbart administrera köttbuljong, *melicratum* och *mayba*, placera väldoftande, kryddade maträtter som grillade kycklingar, samt parfymer som mysk och *gāliya* vid hans näsa och bröst för att stimulera sinnena. Applicera sandelträ på hans kläder och kudde, skvätta rosenvatten på honom, och spela höga ljud av horn och flöjter för honom. Om patientens styrka faller som följd av en kraftig evakuering eller på grund av att hans hjärta är svagt, då följer du samma behandling fast utan höga ljud.

11. Läkemedel och livsmedel som dämpar blodets hetta

Ibland är patienter för svaga eller sjuka för att genomgå åderlåtning. I sådana fall föreslår al-Rāzī en rad drycker, maträtter och ingredienser som har bevisat sig vara effektiva för att balansera kroppsvätskorna.

Av drycker rekommenderar al-Rāzī syrliga siraper gjorda på citron, granatäpple, körsbär, tamarind, plommon och jujubär, samt mycket sur *oxymel*. Man kan även suga på *cassia fistula*. Av maträtter rekommenderar han korngröt med jujubär, smaksatt med granatäpplejuice, ströbröd och socker; lätta vegetariska stuvningar gjorda på linser, sura vindruvor, sumak och granatäpple; färsk fisk; samt frukter och grönsaker, såsom granatäpple, kvitten, päron, äpple, gurka, melon och jujubär.

Vid behov av kraftig svalka rekommenderar al-Rāzī mindre söta siraper som julep, sirap på viol, ros och jujubär, samt kryddad *oxymel*. Patienten ska även äta korngröt, ströbröd med socker, samt trädgårdsmålla, malva, spenat och färsk frukt. Särskilt om patienten lider av förstoppning ska man rensa tarmarna med laxerande medel. Patienten ska även inhalera dofter av sandelträ och rosenvatten – dessa substanser kan appliceras direkt på levern – och omges med väldoftande örter som myrten och mynta. Utöver det ska patienten äta mindre portioner.

12. Åderlåtning som behandling

Nu när åderlåtning har beskrivits i allmänna termer ska de sjukdomar som al-Rāzī behandlar med denna metod presenteras.

- *Vena frontalis*: Används vid kronisk ögonsmärta, tyngdkänsla i bakhuvudet, hudbesvär i ansiktet, sprickor i läpparna, polyper i näsan, kroniskt eksem i hårbotten samt fräknar. Denna ven åderlås först efter *vena cephalica* – generellt bör mindre vener åderlås först efter större blodkärl.
- *Vena cephalica*: Används för sjukdomar och åkommor i huvudet, såsom vid huvudtrauma, huvudvärk, yrsel, rodnade ögon och ansikte, migrän, inflammation i spindelvävshinnan i hjärnan, apoplexi, ögonsjukdomar, smärta i öronen, näsblod, tandvärk, blåsor i munnen samt olika åkommor i munhålan och svalget.
- *Vena basilica*: Används för resten av kroppen, såsom vid pleurit, astma, hjärtklappning, varma svullnader i magen, matsmältningsproblem,

leverproblem, melankoli, sura uppstötningar, blodig diarré, tarmvred, njursvaghet, ryggsmärta, blod i urinen, inflammation i urinblåsan, brännande urin, nedsatt och förstärkt sexuell lust, nattliga utflöden, kraftig menstruation, livmoderpolyper, hemorrojder, svullnader i testiklarna, ledsmärtor, gikt, åderbräck, ischias samt elephantiasis – en sjukdom som orsakar extrem förstoring av ben och fötter.

- *Vena mediana cubiti*: Denna ven används i särskilda fall såsom vid blodorsakad feber. Då bör man vara observant: är blodet redan fördärvat kan åderlåtning vara riskabelt. Symptom på fördärvat blod inkluderar illaluktande urin och svett samt små partiklar i urinen. Denna ven fungerar även som ersättning om patienten lider av två sjukdomar som kräver åderlåtning av både *vena cephalica* och *vena basilica*. Denna ven kan åderlåtas även vid melankoli och klåda.
- *Vena salvatella*: Används vid mjältsmärta, astma och melankoli. Åderlåt först efter *vena basilica*.
- Knävecksvenen och *vena saphena*: Används vid amenorré, sår på benen, klåda i pungen, åderbräck, blodorsakad epilepsi samt kolik. Åderlåt först efter *vena basilica*.
- Ischiasvenen åderlåt vid smärta i området, men endast efter *vena basilica*.

13. Hantering av komplikationer vid åderlåtning

Al-Rāzī uppger att oavsiktlig skada på en artär kan uppstå, vilket kännetecknas av ett klart och pulserande blodflöde. I sådana fall finns det flera behandlingsalternativ att överväga.

Vid behandling av arteriell skada rekommenderas Galenos preparat – det sägs vara det bästa. Blanda en del olibanum och en halv del aloe med äggvita tills konsistensen liknar honung. Använd mer aloe för torra kroppar. Blanda med harpås, applicera på såret och bind fast. Om harpås saknas kan du använda spindelnät eller bomull.

Ett liknande preparat görs av aloe, olibanum, drakblod och äggvita. Ta alla ingredienser i lika stora delar och blanda, applicera på punkten, och bind fast.

Om en utbuktning uppstår efter åderlåtningen, åtföljd av ett vislande ljud, är det troligen en arteriell ruptur. Behandla då med sammandragande medel för att härda området. Börja med att kauterisera artären. Undvik att röra området med vassa föremål för att förhindra kraftig blödning. Vid svull-

nad i muskel, nerv eller kött, använd en blandning av getaplar, aloe, myrra, romersk jord, röd hornvallmo, rött och vitt sandelträ samt blyglans, blandat med korianderjuice. Applicera en lätt duk och lägg ett stycke fett från en bagges svans på ett mangoldblad över öppningen. Andra svullnadslösande medel inkluderar en blandning av rostad äggula och rosenolja, eller en blandning av kycklingfett, rosenolja, vitt vax, dragantgummi, blyglans och vitt bly.

Al-Rāzī påpekar att vid feber eller risk för det bör man applicera rosenvatten upprepade gånger på såret utan att lossa bandaget. Bandaget ska sitta hårt, särskilt under vintern. Vid ökad svullnad ska patienten ges lätta, vegetariska stuvningar och kylande drycker. Åderlåt även *vena salvatella* och rensa tarmarna med laxerande medel. Patienten ska undvika badhuset så länge svullnaden är varm.

14. Koppning

Al-Rāzī nämner att koppning delas in i två kategorier: med skärsår och utan skärsår. Oftast utförs koppning på bakhuvudet, sidorna av nacken, under hakan, övre delen av ryggen vid revbenen, handlederna och på benen. Koppningens nytta är att den drar blod från små vener och lindrar överfyllnad i kroppen. I vissa fall kan en stor mängd blod extraheras, särskilt vid behandling av benen. Al-Rāzī presenterar först koppning med skärsår och dess nytta:

- Bakhuvudet: lindrar tyngdkänsla i huvudet.
- Sidorna av nacken: hjälper vid spänningar i huvudet, ansiktet och ögonen samt vid blödande tandkött.
- Under hakan: behandlar blåsor i munnen och blödande tandkött.
- Övre ryggen: lindrar hjärtklappning som uppstår med hetta och blodöverfyllnad.
- Handlederna: hjälper mot pustler i underarmarna.
- Benen: behandlar blodorsakad apoplexi och epilepsi, yrsel, smärta i njurarna, urinblåsan och livmodern, sår och pustler i låren samt amenorré – för kvinnor med fin, ljus hudfärg är det bättre att använda koppar i stället för att åderlåta henne. Detta borde göras tre dagar innan hennes vanliga menstruation.

Koppning utan skärsår används för att dra kroppsvätskor och öka blodflödet till ett specifikt område. Det kan göras antingen med sugning eller med eld. Eldkoppning stannar bättre på plats och drar kraftigare. För koppning med eld ska man först göra en degpastill och placera den på behandlingsområdet. Sedan tänds ett papper och placeras på degen. Efter detta placeras koppen snabbt över det brinnande pappret. När koppen fäster ordentligt slocknar elden och koppen sitter fast. För att ta bort koppen öppnas ventilen. Koppen kan även lossna av sig själv efter att luften inuti har svalnat.

Angående nyttan av koppning utan skärsår nämner al-Rāzī följande:

- Koppning på huvudet, nedre bröstkorgen eller ovanför midjan stoppar näsblödning. Åderlåt patienten först. Den drar även till sig skadliga ämnen som flyter mot ögonen.
- Koppning på bakhuvudet öppnar halsen vid kvävning som orsakas av mat eller medicin.
- Koppning på bröstet stoppar menstruation och blödning.
- Koppning lindrar smärta orsakad av ånga. Om smärtan är orsakad av kroppsvätskor kommer den tillbaka efter några dagar.
- Koppning på vänstra sidan av nedre bröstkorgen och magen hjälper vid melankoli.
- Koppning på mjälten stoppar melankolisk diarré och behandlar hemorrojder.

Det är viktigt att börja med ett lätt tryck och öka gradvis för att minimera smärtan vid koppning. Vid skärning av huden ska man göra ytliga snitt när huden är ordentligt röd. Extra försiktighet ska följas vid skärning av tunn hud – applicera då olja på området. Personer som upplever tjocka ångor som stiger upp i ögonen samt vattniga flytningar bör vara försiktiga med koppning. Kontinuerlig koppning kan orsaka vita fläckar på sidorna av nacken på grund av skador på venerna. När blodcirkulationen hindras förblir köttet vitt, då det är blodet som gör det rött. Kopparna kan tillverkas av koppar eller silver.

Noter

- 1 *Abū Bakr Muḥammad ibn Zakariyyā` al-Rāzī, On Phlebotomy: edition, translation and commentary by Juhan Björn.*
- 2 Det arabiska manuskriptet är bevarat som Ms. Escorial 857 (se Derenbourg & Renaud, *Les manuscrits arabes de l'Escorial* 2:2, s. 65; Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, Bd. 3, s. 287). Den hebreiska översättningen är bevarad som Ms. Parma 2283 (se Richler, *Hebrew manuscripts in the Biblioteca Palatina in Parma: catalogue*, s. 451).
- 3 Fonahn, Adolf, *Arabic and Latin anatomical terminology: chiefly from the Middle Ages*, Kristiania, 1922; Galenos (129–199), *De usu partium*, I–XVII (Kühn III 1–933) och Kühn IV 1–366, Helmreich 1907–9), *On the usefulness of the parts of the body*, Volym 1 och 2, Översättning från grekiska med en introduktion och kommentar av M.T. May, Ithaca, N.Y., 1968; Netter, Frank H., *Atlas of human anatomy*, 7:e utgåvan, Elsevier, Philadelphia, PA, 2018[2019].
- 4 Medan al-Rāzī i sitt verk talar i första person, har jag i denna artikel presenterat hans synpunkter i tredje person för att tydligt markera hans perspektiv.
- 5 El-Rouayheb & Schmidtke, *The Oxford handbook of Islamic philosophy*, s. 63.
- 6 Stroumsa, *Freethinkers of medieval Islam*, s. 90.
- 7 Bīrūnī, *Risāla*, s. 4.
- 8 Martin, *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*, s. 446.
- 9 Gutas, *Greek thought, Arabic culture*, s. 11.
- 10 Gutas, *Greek thought, Arabic culture*, s. 1.
- 11 Pormann & Savage-Smith, *Medieval Islamic Medicine*, s. 36.
- 12 Gutas, *Greek thought, Arabic culture*, förord.
- 13 Pormann & Savage-Smith, *Medieval Islamic Medicine*, s. 31.
- 14 Pormann & Savage-Smith, *Medieval Islamic Medicine*, s. 33–35.
- 15 Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* Bd. 3, s. 274.
- 16 El-Rouayheb & Schmidtke, *The Oxford handbook of Islamic philosophy*, s. 63.
- 17 Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* Bd. 3, s. 275.
- 18 Ibn Abī Uṣaybi'a, *A Literary History of Medicine*, Volume 3–2 [11.5.14] s. 850.
- 19 Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* Bd. 3, s. 274ff.
- 20 Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* Bd. 3, s. 292. För titlar som tillskrivs al-Rāzī i tidiga källor, se 144 titlar i Ibn al-Nadīm, *Fihrist*, s. 701ff.; 225 titlar i Ibn Abī Uṣaybi'a, *A Literary History of Medicine*, Volume 3–2 [11.5.25] s. 845ff.; 184 titlar i Bīrūnī, *Risāla*, s. 6ff.
- 21 Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* Bd. 3, s. 278.
- 22 Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* Bd. 3, s. 281.
- 23 Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* Bd. 3, s. 286; Ibn Abī Uṣaybi'a, *A Literary History of Medicine*, Volume 3–2, [11.5.25] s. 859.
- 24 Ibn Abī Uṣaybi'a, *A Literary History of Medicine*, Volume 3–2 [11.5.14], s. 849–850.

- 25 El-Rouayheb & Schmidtke, *The Oxford handbook of Islamic philosophy*, s. 63.
- 26 Nasr, *Islamic philosophy from its origin to the present*, s. 145.
- 27 *Corpus Hippocraticum* etablerade fundamentala medicinska principer som utvecklades vidare och skrevs över flera århundraden av olika författare (Pormann, *The Cambridge Companion to Hippocrates*, s. 19).
- 28 Pormann & Savage-Smith, *Medieval Islamic Medicine*, s. 9. Enligt Siegel härstammar idén om de fyra kroppsvätskorna från Pythagoras (530 f.Kr.) och hans skola. De hippokratiska skrifterna var emellertid inte enhetliga gällande antalet kroppsvätskor. Praxagoras ansåg att det fanns nio eller tio kroppsvätskor (Siegel, *Galen's system of physiology and medicine*, s. 216).
- 29 Brain, *Galen on bloodletting*, s. 6–7.
- 30 Brain, *Galen on bloodletting*, s. 123.
- 31 Pormann & Savage-Smith, *Medieval Islamic Medicine*, s. 44.
- 32 Brain, *Galen on bloodletting*, s. 7.
- 33 Galen, *Cur. Rat. Ven. Sect.*, s. 97.
- 34 Koppning diskuterad i *Albucasis on Surgery and Instruments*, kapitel 96 (s. 656ff.).
- 35 Särskilt när det inte är möjligt att använda koppning (Albucasis, *Albucasis on Surgery and Instruments*, kapitel 97, ss. 674).
- 36 Garrison, *The history of bloodletting*, s. 1.
- 37 Garrison, *The history of bloodletting*, s. 1–3.
- 38 Garrison, *The history of bloodletting*, s. 7, 9.
- 39 Temkin, *Galenism*, s. 103.
- 40 Brain, *Galen on bloodletting*, s. 6.
- 41 Savage-Smith, *Were the Four Humours Fundamental to Medieval Islamic Medical Practice?*, s. 90–91.
- 42 *Galen's system of physiology and medicine*, s. 218.
- 43 Brain, *Galen on bloodletting*, s. 1–2.
- 44 Garrison, *The history of bloodletting*, s. 8–9; Brain, *Galen on bloodletting*, s. 145.
- 45 Brain, *Galen on bloodletting*, s. 4.
- 46 Brain, *Galen on bloodletting*, s. 122.
- 47 Brain, *Galen on bloodletting*, s. 123–124.
- 48 Ytterligare förvirring kan uppstå då antikens läkare använde ordet 'ven' även för artärer (Galen, *Cur. Rat. Ven. Sect.*, s. 97.)
- 49 Rosenvattensirap, *ḡullāb*, en sirap gjord på rosenvatten, socker och eventuellt andra ingredienser. Den används både som en svalkande dryck och som ett laxermedel. För ett enkelt recept tar man två delar socker blandat med sex delar rosenvatten, kokar det tills hälften återstår och skummar av. Pulveriserat saffran tillsätts och drycken kan serveras med is (Fellmann, *Qalānisī*, nr. 3. 27., s. 201).
- 50 *vena auricularis posterior*.
- 51 *rami auriculares anteriores arteriae temporalis superficialis* och *arteria auricularis*

- posterior.*
- 52 *arteria occipitalis* och *vena occipitalis*, alternativt *vena occipitalis* och *vena emissaria mastoidea* eller *ramus meningeus arteriae occipitalis*.
- 53 *arteria temporalis superficialis* eller en gren av den och *arteria zygomaticoorbitalis*.
- 54 *vena lacrimalis*.
- 55 *arteria nasi externa*.
- 56 *arteria profunda linguae*, *vena profunda linguae*.
- 57 *vena lingualis*.
- 58 *vena jugularis interna*, *vena jugularis externa*.
- 59 *arteria carotis communis*.
- 60 *vena axillaris*.
- 61 *venae intercapitulares manus*.
- 62 *vena poplitea* och *arteria poplitea*.
- 63 *vena saphena externa*.
- 64 *vena saphena*.
- 65 *arteria pulmonalis* (Galen, *UP*, VI, s. 303).
- 66 Grovt, eller tjockt material ansågs kunna blockera flödet i kroppen (Nutton, *Ancient Medicine*, s. 80).
- 67 En dryck på vinäger och socker eller honung, känd för sina svalkande egenskaper (Nasrallah, *Annals of the caliphs' kitchens*, s. 555).
- 68 En fermenterad blandning av honung och vatten (Riddle, *Dioscorides on pharmacy and medicine*, s. 144).
- 69 En dryck på kvitten, honung, socker och varierande kryddor (Fellmann, *Qalānisī*, nr. 3. 53, s. 238).
- 70 Vin hjälper, enligt Galenos, kroppen att generera blod. Det bästa är tjocka röda viner (Galen, *De Alim. Fac.*, III:39.)
- 71 På engelska *animal faculty*; en av de tre centrala krafterna: de naturliga krafterna, de animala krafterna, och de psykiska krafterna (Ullmann, *Islamic Medicine*, s. 60).
- 72 En parfymblandning som har mysk, ambra och benolja som bas (Nasrallah, *Annals of the caliphs' kitchens*, s. 770).

Bibliografi

- Abulkasim, 936–1013. – *Albucasis On Surgery and Instruments* / a definitive ed. of the Arabic text with Engl. transl. and comment. by M.S. Spink and G.L. Lewis, London, 1973
- Al-Rāzī, Muḥammad Ibn-Zakariyyā', 865–925. – *On phlebotomy* / Abū Bakr Muḥammad ibn Zakariyyā' al-Rāzī; edition, translation and commentary by Juhan Björn,

- Fakulteten för humaniora och teologi, Språk- och litteraturcentrum, Lunds Universitet, Diss. Lund, 2023
- Bīrūnī, Risāla:** Bīrūnī (973–1048), *Risālah lil-Bīrūnī fī fihrist kutub Muḥammad ibn Zakarīyā 'al-Rāzī*, red. Paul Kraus, Paris, al-Qalam, 1936
- Brain, Peter, *Galen on bloodletting: a study of the origins, development and validity of his opinions, with a translation of the three works*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986
- El-Rouayheb, Khaled & Schmidtke, Sabine (red.), *The Oxford handbook of Islamic philosophy*, Oxford University Press, New York, NY, 2017
- Fellmann, Qalānisi:** Fellmann, Irene, *Das Aqrābādīn al-Qalānisi: quellenkritische und begriffsanalytische Untersuchungen zur arabisch-pharmazeutischen Literatur*, In Kommission bei Steiner, Beirut, 1986
- Galen, Alīm. Fac.:** Galenos (129–199), *On the properties of foodstuffs = De alimentorum facultatibus* / introduction, translation, and commentary by Owen Powell; förord John Wilkins, Cambridge University Press, Cambridge, 2003
- Galen, Cur. Rat. Ven. Sect.:** Galen. *De curandi ratione per venae sectionem – On Treatment by Venesection*, i: Brain, Peter, *Galen on bloodletting: a study of the origins, development and validity of his opinions, with a translation of the three works*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986
- Galen, UP:** Galenos (129–199), *De usu partium*, I–XVII (Kühn III 1–933) och Kühn IV 1–366, Helmreich 1907–9), *On the usefulness of the parts of the body* / Translation from the Greek with an introduction and commentary by M.T. May, Volym 1 och 2, Ithaca, N.Y., 1968
- Garrison, F. H., *The history of bloodletting*, A. R. Elliott Publishing Company, New York, 1913
- Gutas, Dimitri, *Greek thought, Arabic culture: the Graeco-Arabic translation movement in Baghdad and early 'Abbāsīd society (2nd-4th/8th-10th centuries)*, London, Routledge, 1998
- Ibn Abī Uṣaybi'a, A literary history of medicine:** Aḥmad ibn al-Qāsim (d. 1269 eller 1270), *A literary history of medicine: the 'Uyūn al-anbā' fī ṭabaqāt al-aṭibbā' of Ibn Abī Uṣaybi'ah* Volume 3–2 *Annotated English translation* / edited and translated by Emilie Savage-Smith, Simon Swain, Geert Jan van Gelder; with Ignacio Sánchez, N. Peter Joosse, Alasdair Watson, Bruce Inksetter and Franak Hilloowala, Brill, Leiden, 2020
- Ibn al-Nadīm, Fihrist:** Ibn al-Nadīm, Muḥammad ibn Ishāq (10th century), *The Fihrist of al-Nadīm: a tenth-century survey of Muslim culture* / Ed. and transl. By Bayard Dodge, Columbia U.P., New York, 1970
- Martin, Richard C. (red.), *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*, Gale, 2004
- Nasr, Seyyed Hossein, *Islamic philosophy from its origin to the present: philosophy in the land of prophecy*, State University of New York Press, Albany, 2006
- Nasrallah:** Ibn Sayyār al-Warrāq, al-Muzaffar ibn Naṣr, *Annals of the caliphs' kitchens:*

- Ibn Sayyār al-Warrāq's tenth-century Baghdadi cookbook* / English translation with introduction and glossary by Nawal Nasrallah; Arabic text edited by Kaj Öhrnberg and Sahban Mroueh, Brill, Leiden, 2010
- Nutton, Vivian, *Ancient Medicine*, Routledge, London, 2004
- Pormann, Peter E., *The Cambridge Companion to Hippocrates*, Cambridge University Press, 2018
- Pormann, Peter E. & Savage-Smith, Emilie, *Medieval islamic medicine*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2007
- Riddle, John M., *Dioscorides on pharmacy and medicine*, Univ. of Texas Press, Austin, 1985
- Savage-Smith, Emilie, "Were the Four Humours Fundamental to Medieval Islamic Medical Practice?" I: *The Body in Balance: Humoral Theory in Practice* / ed. by Elisabeth Hsu and Peregrine Horden. [Epistemologies of Healing, vol. 6] Berghahn Books, Oxford, 2013, s. 89–106
- Sezgin, Fuat, *Geschichte des arabischen Schrifttums. Bd 3, Medizin, Pharmazie, Zoologie, Tierheilkunde bis ca. 436 H*, Brill, Leiden, 1970
- Siegel, Rudolph E., *Galen's system of physiology and medicine: an analysis of his doctrines and observations on bloodflow, respiration, humors and internal diseases*, Basel, 1968
- Stroumsa, Sarah, *Freethinkers of medieval Islam: Ibn al-Rāwandī, Abū Bakr al-Rāzī and their impact on Islamic thought*, Brill, Boston, Mass., 1999
- Ullmann, Manfred, *Islamic medicine*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1978

Fideikommissens utbredning och avveckling

Tillägg till en skiss

Martin Dackling

FIDEIKOMMISSNÄMNDEN KOMMER, MOT bakgrund av lagens konstruktion, att få arbeta ännu i många år, och vi kan troligen trampa fideikommissjord i Lunds närhet ännu många år – om det oss lyster.” Med dessa ord avslutade Kjell Åke Modéer (1978, s. 69) sin rättshistoriska skiss om fideikommissinstitutet i Sverige i Vetenskapssocietetens årsbok 1978. Både utgångs- och slutpunkt var 1963 års så kallade avvecklingslag, vari det slås fast att fideikommiss ska avvecklas vid nuvarande innehavarens död, allt under överinseende av den statliga fideikommissnämnden. Det var lagens konstruktion som ledde till förutsägelsen att det ännu länge skulle finnas fideikommissjord i Lunds närhet. Nästan 50 år senare kan sägas att Modéer fick rätt, rentav i högre grad än vad han själv förutspådde. När Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister, fideikommissarie till Trolle-Ljungby och Årups fideikommiss, 100 år gammal gick ur tiden 2023 var han den siste av de fideikommissarier som tillträtt före 1963 som ännu innehade ett stort gods. Med honom kunde således fideikommissens saga ha varit all. Ett antal förlängningar (därom, se Bergman 2024) av enskilda fideikommiss – däribland skånska Björnstorp, Svenstorp och Övedskloster – har emellertid medfört att Modéers framtidsspaning ännu gäller och det ännu en tid går att trampa fideikommissjord i Lunds närhet.

Fideikommissens avveckling har således fortsatt aktualitet. Detsamma gäller Modéers text, som ännu efter 50 år är en nyckeltext för att förstå de svenska fideikommissen. Modéer följer fideikommissens inrättande och de långa politiska debatterna fram mot 1963 års avveckling, där han visar hur avvecklingen accentuerat olika intressekonflikter. Han fäster dock mindre

avseende på fideikommissens omfattning och att upplösningen av dem inte enbart är en effekt av 1960-talets avvecklingslag. Tvärtom är formerna för fideikommissens upplösning en fråga med lika lång historia som institutet i sig. Med utgångspunkt i ett pågående forskningsprojekt ska jag i det följande komplettera Modéers skiss genom att teckna en bild också av fideikommissens utbredning och avveckling.

Bakgrund och forskningssammanhang

Idén att binda samman stora jordegendomar med specifika släktled genom särskilda föreskrifter för succession och sammanhållning har flera rottrådar, både till romersk testamentesrätt och det medeltida feodala Spaniens majorsbetsbestämmelser, vilka i sin tur går tillbaka på det arabiska waqf (Erichsen & Tamm 2014, s. 271–283). Under 1500- och 1600-tal spred sig denna praxis inom adeln på den europeiska kontinenten. Till Sverige anlände fideikommiss som rättslig idé snarast som ett krigsbyte från 1600-talets europeiska storkrig, vilket inte minst märks genom att de första rättsliga konflikterna där fideikommissbestämmelser förekommer rör mycket framstående militärer. Ett särskilt betydelsefullt fall rörde en familjefejd mellan Maria Kristina Wrangel, syster till generalguvernören och fältmarskalken Carl Gustaf Wrangel, och hennes söner om en fideikommissliknande konstruktion. Frågan rörde ankans giftorättsanspråk i förhållande till fideikommisset, vilket därmed också innebar ett avgörande om fideikommissinstitutets giltighet i svensk rätt (Bergman 1918, s. 20–23). Som en följd av den rättsliga processen utarbetades 1686 nya bestämmelser härom i en så kallad testamentesstadga, där rätten att inrätta fideikommiss – ”en perpetuell förordning att barn eller andra icke skola hafva macht något testamenterat gods, huus, fruchtbart capital eller jouveler, at dela, förminska eller föryttra” – fastslogs (Trolle Önnersfors 2014, s. 211–220). Få fideikommiss bildades emellertid under 1600-talet. Istället är det 1700-talet som utgör den stora tillväxtfasen. I samband med att adelns privilegier debatterades 1809–1810 förbjöds nya fideikommiss i jord, även om vissa möjligheter att skapa fideikommiss på lösören bestod till 1930. I stora drag gör det att bildandet av jordfideikommiss i Sverige härrör från ”det långa 1700-talet”, i betydelsen tiden från reduktionen 1680 till den nya regeringsformen och de slojade adelsprivilegierna 1809.

I jämförelse med andra länder har de svenska fideikommissen ett par särdrag. Ett är att institutet i Sverige saknat en politisk dimension. Medan exempelvis Danmarks stora grevskap och baronier knöts till den enväldiga statsmakten saknades en politisk koppling i Sverige. Fideikommiss har i Sverige stiftats privat, vanligen genom någon form av testamentarisk disposition, men helt utan krav på godkännande eller stadfästelse av statsmakterna (Bergman & Dackling 2024, s. 96–97). Enstaka undantag finns mot slutet av 1700-talet, mest noterbart Sveriges enda baroni Adelsnäs inrättat av Gustaf III 1783 (Adelswärd 2008). Den politiska kopplingen var dock indirekt: fideikommisset stiftades privat men gavs en större glans genom att stiftaren sökte kungens stadfästelse på fideikommissbestämmelserna. Avsaknaden av en politisk dimension har i sin tur haft följder för statsmakternas inblandning i fideikommissfrågor. Om fideikommiss legitimeras av statsmakten är det naturligt att den också utövar någon form av kontroll eller bevakning. I det svenska systemet har emellertid kunskap om inrättade fideikommiss saknats på aggregerad nivå. Först 1875, i samband med införandet av lagfartsböcker, upprättades den första nationella förteckningen över svenska fideikommiss och deras omfattning. Detta har i sin tur följder för fideikommissens avveckling: i avsaknad av ett entydigt system för hur fideikommiss inrättas har också deras upplösning varit en öppen fråga.

Ett tredje särdrag är kravet att fideikommiss enbart kunnat skapas på förvärvat egendom, inte på sådan egendom som stiftaren själv ärvt. Detta var i analogi med urgamla svenska lagar om arvejord, syftandes till att behålla jorden inom släkten genom förbud mot att testamentera. I en svensk kontext kan fideikommiss närmast liknas vid ett slags ”kvalificerad arvejord”, där skillnaden låg i att fideikommiss inte delades mellan arvingar och inte heller fick säljas, bytas eller intecknas. Förbudet mot att etablera fideikommiss på ärvd jord innebar att själva stiftandet blev beroende av en framgångsrik skapare, en person (eller ett gift par) som själv förvärvat jordegendom och därmed hade rätt att bestämma över dess fortsatta öden. I kontrast till stiftaren som *selfmade* hör det till fideikommissinstitutionens natur att de efterföljande innehavarna inte fick en sådan fri position. Mot stiftarens entreprenörsaura står fideikommissariens förvaltaröde.

I förhållandet mellan stiftaren och fideikommissarien finns också en tidsdimension. Konstruktionen bygger på en framtida oföränderlighet: framtiden är förutsebar och stiftelsetanken erfarenhetsbaserad. Med undantag för en

handfull sent upprättade borgerliga fideikommiss, där föränderlighet och drivkraft skrevs fram som nödvändiga för en framtida innehavare, så kännetecknas 1700-talets fideikommissurkunder av en idé om förutsägbarhet. Föreställningsvärlden är utan tvivel förmodern. Stiftandeprocessens koncentration till det långa 1700-talet innebär emellertid att skapandet sker under en period som kännetecknas av ett förändrat tänkande om framtiden. Reinhart Koselleck (2004) menar att en grundläggande förändring i synen på tiden började framträda under 1700-talets slut, kännetecknad av en allt starkare åtskillnad mellan levd erfarenhet och förståelse av framtidens förhållanden. Tiden började gå fortare, i betydelsen att en generations erfarenheter i allt mindre grad kunde fungera som rättesnöre för nästa generations handlingar. Erfarenhetsrummet skildes allt starkare från förväntningshorisonten, för att använda Kosellecks begrepp.

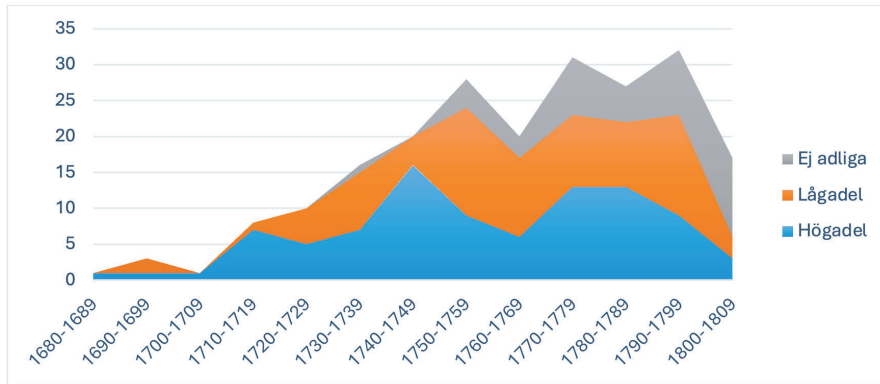
Denna successiva förändring fick snart betydelse för hanteringen av fideikommissen. Restriktionerna som lades på fideikommissarierna – att inget sälja, bortbyta, förpanta, dela etc. – kom tämligen omgående i konflikt med ett accelererande behov av att på olika sätt förändra egendom som satts under fideikommiss. Då stiftaren avlidit och inrättandet inte krävt statsmaktens legitimering uppstod i praktiken en osäkerhet om vem som egentligen hade makt att bevilja (eller neka) förändringar i fideikommissbestämmelser. Fideikommissariens händer var bundna, men någon behövde kontrollera att knutarna satt lagom hårt. Redan i mitten av 1700-talet uppkom därför en rutin där frågor om att förändra bestämmelser om fideikommiss underställdes Kunglig Maj:t, först via den så kallade justitierevisionen och från 1789 via Högsta domstolen. Nedan ska ett par av dessa ärenden användas för att belysa dynamiken i upplösningarna, men först ges ett par kvantitativa uppgifter om fideikommissens omfattning.

Fideikommissens utbredning

I avsaknad på registrering av såväl upprättade som upphörda fideikommiss är det i praktiken omöjligt att veta hur många fideikommiss som totalt sett har existerat i Sverige. I vissa fall kan fideikommiss ha inrättats och vidmakthållits enbart någon enstaka generation innan de av ett eller annat skäl upphört. Genom en källpluralistisk ansats – där statistiska uppgifter kombinerats med topografisk och bebyggelsehistorisk litteratur, rättshand-

lingar, dagspress samt bevarade bouppteckningar och testamenten – har vi inom ett pågående forskningsprojekt kunnat belägga ett större antal tidigare okända fideikommiss. När avvecklingslagen infördes 1963 gjordes totalt 181 fideikommiss till föremål för avveckling, men genom forskningsprojektet har vi totalt lyckats finna ytterligare ett hundratal upprättade fideikommiss. För närvarande vet vi att åtminstone 288 jordfideikommiss upprättats i Sverige. I diagram 1 nedan framgår stiftandeprocessens kronologi, baserad på en kategorisering av stiftarnas sociala tillhörighet.

Diagram 1. Stiftade fideikommiss fördelat på stiftelsedecennium och stiftarnas sociala bakgrund.

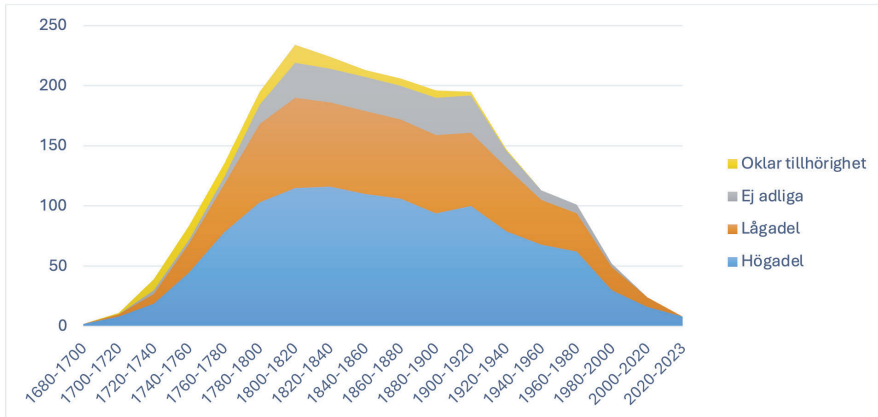

Källa: databasen Svenska herrgårdar (svenskaherrgardar.se).

Som framgår genomgick stiftelseprocessen flera skeden. Upprättandet tog fart efter Stora nordiska krigets slut och var fram till mitten av 1700-talet främst knutet till högadeln. Det rörde sig dock inte i första hand om en gammal förmögen högadel, tvärtom tycks ofta stiftaren själv ha upphöjts till friherre eller greve (Dackling, Planck & Ulväng 2025). Från seklets mitt ökar först andelen lågadliga stiftare och därefter även ofrälse skapare. Toppen nåddes under 1790-talet, men därefter avtog stiftandet relativt kraftigt fram till förbudet mot nya fideikommiss 1810. Inbromsningen runt år 1800 beror troligen på flera faktorer, där sämre konjunkturer sammanföll med en ökad medvetenhet om problem kopplade till de befintliga fideikommissen: i riksdagsdebatterna anfördes exempelvis för sin samtid kända rättsfall till stöd för linjen att förbjuda inrättandet av nya fideikommiss.

Att uppskatta hur omfattande fideikommissjorden totalt sett varit är svårt, framför allt eftersom det ibland är oklart exakt vad som ingått i ett fideikommiss. Jämförs bouppteckningar från två generationer fideikommissarier finns ibland betydande skillnader i egendomens omfattning. Samma problem framgår i Statistiska centralbyråns försök att förteckna fideikommissens storlek efter 1875. Baserat på grova beräkningar bör fideikommisen runt år 1800 ha omfattat runt sex procent av Sveriges totala mantal, en siffra som krympte till drygt fyra procent i början av 1900-talet (Statistiska Centralbyrån 1917). Bakom siffrorna finns en stor regional variation: fideikommisen existerade i princip inte i Norrland, medan andelen i Skåne, Södermanland, Uppland samt inom Stockholms län var klart högre.

Diagram 2. Antal jordfideikommiss 1680–2023.

Källa: databasen Svenska herrgårdar (svenskaherrgardar.se).

Under 1800-talet minskade således fideikommissens omfattning mätt som andel av jorden. I diagram 2 framgår antalet fideikommiss i jord över tid. Som framgår var fideikommisen starkt knuten till adeln och över tid ökade fideikommissens betydelse för adelns totala jordägarande. Medan adeln i mitten av 1600-talet kontrollerade merparten av Sveriges jord förlorade de genom 1680 års reduktion samt senare kommersiellt tryck alltmer av jorden. Fideikommissens betydelse för adelns jordägarande ökade därmed över tid; en överslagsberäkning ger vid handen att fideikommisen runt sekelskiftet 1900 bör ha utgjort ungefär hälften av den svenska adelns totala jordägarande.

Av diagram 2 framgår samtidigt att andelen jordfideikommiss successivt minskade. Även om det finns exempel på fideikommiss som upphört redan under 1700-talet antyder diagrammet tre faser: en långsam och relativt modest avveckling under 1800-talet, en halvering av de återstående under 1900-talets första hälft, följt av den styrda avveckling som följde på 1963 års avvecklingsbeslut. Bakom denna indelning ryms emellertid två parallella utvecklingar: en faktisk avveckling och en övergång från jord till kapital. Som nämnts utgick avvecklingslagen från 181 fideikommiss som skulle avvecklas, vilket betyder att den stora nedgången under 1900-talets första hälft främst berodde på att fideikommiss omvandlades från jord till kapital.

Denna konvertibilitet – det vill säga möjligheten att överföra fideikommisssegenskap mellan olika egendomsformer – var formellt i strid med själva fideikommissprincipen. Åtskilliga stiftare specificerade uttryckligt förbud mot att sälja eller byta bort det namngivna godset. Här kunde dock snabbt stiftarens förväntningshorisont bli daterad, exempelvis om släkten bytte hemvist eller sökte koncentrera sina resurser på annan ort. Redan under 1700-talet började byten av fideikommissjord bli vanliga. Några decennier in på 1800-talet förekommer de första exemplen där jorden, efter tillstånd från Kunglig Maj:t, sålts och fideikommisssegenskapen överförts på köpesumman. Intentionen var sannolikt inledningsvis att återinvestera kapitalet i jord, men även här saknades effektiva verktyg att bevaka efterlevnaden. Greve David Frölich sålde 1824 sitt fideikommiss, efter att ha fått ett kungligt tillstånd att senare inköpa en motsvarande skuldfri fastighet varpå fideikommissnaturen skulle överföras. Planerna förverkligades dock aldrig, varför fideikommissnaturen bestod på kapitalet (Bergman & Dackling 2025, s. 60).

Under 1800-talet och 1900-talet fick denna konvertibilitetsprincip alltmer följdens att fideikommissnaturen överfördes från jord till förvaltad kapital. I de politiska debatterna om fideikommissens slutliga avveckling framfördes en sådan avvaxling som en universallösning, bland annat argumenterade Carl Lindhagen starkt för en sådan form av avveckling (Modéer 1978, s. 64–66). Konvertibiliteten mellan jord och kapital förekom dock även vid en del stiftanden under 1700-talet. En föregångare var märkligt nog ständerna, som 1756 i praktiken upprättade Sveriges enda politiskt instiftade fideikommiss. Händelsen hade sin upprinnelse i det årets statskupsplaner, vilka avslöjades av korpralen Daniel Schedvin. Som tack för sina insatser adlades han och ständerna anslog en belöning om 100 000 daler kopparmynt, med villkoret

att Schedvin skulle införskaffa ett gods som därefter skulle bli fideikommiss för honom och hans efterkommande (RA, Sekreta utskottets protokoll 25 juni 1756 samt 5 januari 1761). Konstruktionen för Schedvins fideikommiss var således att fideikommisssegenskapen lades på ett kapital för att senare överföras till jordegendom. Några år senare återfinns liknande formuleringar också i samband med inrättande av privata fideikommiss. Fredrik Trolle, stiftare till de stora Trollefideikommissen, inrättade 1768 fideikommiss för flera av sina barn, men för dottern Sophia, gift Löwen, konstaterade han sig ”ej till närvarande tid fådt någon skånsk ägendom till köps, af den betydlig-het som svarar emot de redan af mig inrättade Fidei Comisser”. Istället för jordegendom avsatte han därför en summa om 150 000 daler silvermynt för Sophia att inhandla en lämplig fastighet, med forskriften att summan eller den senare inköpta egendomen ”i evärdeliga tider behåller Fidei Commiss natur” (RA, Göta hovrätts arkiv, Fredrik Trolles testamente 1768-12-01). Någon brådska med att omsätta kapitalet i jord fanns uppenbart inte; det var först Sophias sonson Axel Fabian som införskaffade godset Ludgonäs i Södermanland (senare kallat Trollesund).

Konvertibilitetsfrågorna illustrerar, ofta i kontrast till stiftarnas uttryckliga förbud, hur flytande fideikommisssegenskapen kunde uppfattas, särskilt över tid. Vänds blicken mot de avvecklingar av fideikommiss som skett före 1963 framkommer på liknande sätt hur stiftarens strikta regler kunde skapa sådana praktiska problem att till slut hela fideikommiss kommit att avvecklas – ibland med och ibland utan statsmakternas inblandning. Tre exempel ska här ges.

Kapitalbehov och pantsättnings risker: Semla och Skultuna

Semla bruk inrättades som fideikommiss av Anna Catharina Timm 1728 till sin brorson och därefter vidare i ”manlige linien i berörde Timmiska släkt”. En generation senare hade emellertid ekonomiska konjunkturer satt nästa generations fideikommissarie, brukspatron Gabriel Timm, i en så stor ekonomisk knipa att han för att över huvud taget kunna driva järnbruket vidare 1754 sökte tillstånd hos Kunglig Maj:t för att få belåna fideikommisset i Riksens ständers bank. Utan upplånat kapital menade Timm att bruket ”omöjligen kan drivas och vidmakthållas [...] i sådan händelse, testatoris huvudändamål med detta fideikommiss aldeles bliva onyttigt”.

En viktig punkt i Timms argumentation var därtill att fideikommissbrevet var skrivet på ett sådant sätt att det "ej på något sätt betager eller förbiuder egendomens pantsättande", utan enbart förbjöd försäljning och byte. Oaktat detta väckte Timms ansökan principdiskussioner. I justitierevisionen yttrade sig riksrådet Ehrenpreus att det å ena sidan var svårt för en borgenär att upplåna utan säkerhet och å andra sidan var omöjligt att driva bruket vidare utan förlagskapital, men som "ett farligt prajudicat wore" om en så beskaffad egendom pantsattes kunde han inte tillstyrka bifall (justitierevisionens protokoll 1754). Justitierevisionen avlog också enhälligt ansökan, varpå Timm 1756 inlämnade en böneskrift till riksdagen i samma ärende. Här blev utfallet, trots adelns protester, det motsatta: de tre ofrälse stånden röstade för att tillåta pantsättning av fideikommisset (1756 års riksdag, ständernas protokoll).

Det är lätt att inse faran: fri belåning av fideikommiss kunde i praktiken ge innehavaren möjlighet att plocka ut det värde som fideikommisskonstruktionen avsett att bevara. Samtidigt illustrerar det problematiken när stiftaren inte förmått att förutse möjliga framtida utfall, vilket i värsta fall kunde binda fideikommissarien till alternativ som i förlängningen äventyrade hela fideikommisset. Under 1700-talet tycks detta först och främst ha skapat problem för bruken med sina behov av förlagskapital. Timms principiella fall följdes snart av fler i liknande situation. En sådan var Carl Adlervall och hans hustru Susanna Wilhelmina Mattiesen, innehavare av Skultuna fideikommiss med underliggande gårdar. Efter mycket dåliga investeringar fick de 1768 rätt att sälja av delar av fideikommisset och 1773 pantsätta det i sin helhet under 10 års tid (Bladh 2018, s. 70). En bidragande orsak var att Susanna Wilhelminas mor, som inte uppskattade svärsonen, kort före sin död donerade stora kapital till välgörande ändamål, vilket berövade bruket på sitt erforderliga rörelsekapital (Berg & Ståhlberg 1866, s. 402). Förutom de dåliga ekonomiska villkoren var successionen för Skultuna komplicerad, i princip föreskrevs ett slags kompanjonskap mellan två representanter för olika släktlinjer. De ofördelaktiga villkoren fick senare arvingar att 1829 unisont avsäga sig förmånsrätt och istället begära att fideikommisset i sin helhet skulle upphävas. Slakten var liten och anhållan gjordes för samtliga arvingar efter stiftarna, vilket innebär att det saknades motsättning inom familjen. Efter att frågan dryftats en längre tid biföll slutligen Kunglig Maj:t anhållan 1831 (Högsta domstolens protokoll).

Redan under 1700-talets slut uppkom såldes fall där pantsättning av fideikommiss accepterades, vilket på sikt sannolikt var en viktig faktor bakom en del av 1800-talets avvecklingar. Någon entydig linje ifråga om fideikommissens pantsättning fanns dock inte; ännu vid 1834 års riksdag argumenterade flera inom adelsståndet för att pantsättningen av fideikommiss borde vara en omöjlighet (1834 års riksdag, ridderskapets och adelns protokoll).

Utdöende och ofördelaktiga villkor: Glimminge och Grävsnäs

Under 1800-talets första hälft förekommer flera formella avvecklingar, där upphävandet var en följd av stiftarens bristande förmåga att förutsäga framtiden. En inte helt ovanlig orsak var att successionen för fideikommisset angivits på ett sådant sätt att den definierade släkten på sikt riskerade dö ut. Det blev följden av ätten Rosencrantz fideikommiss Glimminge i Skåne, stiftat 1713. Egendomen tillföll först stiftarens brorson, därefter den senares son och slutligen dess dotter, vilka dock alla avled barnlösa. Därvid uppstod tvist om successionen mellan olika falanger kopplade dels till andra grenar av den Rosencrantzska ätten, dels närmaste arvingar till den sista fideikommissarien. Efter långa förhandlingar, närmast samtida med det nämnda yrkandet att upphäva Skultuna fideikommiss, beslutade Högsta domstolen 1831 att fideikommisset var att anse som upphört enär den föreskrivna successionen nått ett slut: även om det fanns andra inom ätten Rosencrantz ansågs de vara en ”annan släkt, än den enda i testamentet nämnda” (Schmidt 1831–1832, s. 430–442).

Ett annat skäl till avveckling var att stiftaren ställt sådana krav på fideikommissarien att det i längden blev omöjligt att upprätthålla. Ett sådant exempel är Grävsnäs fideikommiss, stiftat 1745 av Catharina Tham till förmån för en yngre son, Johan Gripenstedt. Hon föreskrev dock att varje fideikommissarie skulle betala en ansevärd summa – 50 000 riksdaler silvermynt – till övriga arvingar för att komma i besittning av fideikommisset. Då den privata förmögenheten var mycket omfattande i de första generationerna Gripenstedt var detta inget problem, men successivt undergrävdes släktens ställning på ett sätt som gjorde ”startavgiften” till ett reellt problem. När fideikommissarien Johan Theodor Gripenstedt avled utan söner 1821 var därtill arvsföljden oklar och en tvist mellan olika manliga pretender hotade. Då ingen av dessa

emellertid kunde uppbringa det föreskrivna startbeloppet enades man istället att gemensamt anhålla om fideikommissets upphävande och fördelning inom släkten, vilket Kunglig Maj:t beviljade 1824 (Gasslander 1949, s. 4–5).

Avveckling som intern överenskommelse: Ljungby

De ovan återgivna avvecklingarna har alla genomförts genom Kunglig Maj:ts avgörande. Detta sista exempel visar att ett sådant tillstånd trots allt inte alltid var erforderligt. Det inledningsvis nämnda Trolle-Ljungby har varit fideikommiss två gånger, första gången genom Wilhelm Julius Coyets testamente 1709 över godsen Ljungby och Årup i Skåne samt egendomen Ryssås i Småland. Bröstarvingarna erkände testamentet men upprättade ändå en separat arvsförening för att justera en del ekonomiska villkor på grund av skuldsättning under krigstiden och säkerställa viss lösen för alla arvingarna (RA, Göta hovrätts arkiv, Arvsförening mellan Coyets arvingar 22 juni 1715). Wilhelm Julius hade tre vuxna söner: Gustaf Vilhelm, Sten och Axel Julius. Gången tycks ha varit den att egendomen först övertogs av äldste sonen Gustaf Wilhelm, vilken utan manlig arvinge avled 1730, varpå andre sonen Sten blev huvudman och innehavare. Han avled 1755 och efterträdades då av sin son Rudolph Wilhelm, som dock 1763 avled barnlös. Härvid uppstod en större tvist mellan de närmaste arvingarna – Rudolph Wilhelms fem systrar, varav fyra ogifta – och deras kusin Gustaf Julius, ende son till Axel Julius. Det är den klassiska fideikommissstvisten: en mer närbesläktad gren av familjen utan manlig arvinge strider mot en mer avlägsen släktgren som begåvats med en manlig arvinge. Det finns en lång rad liknande rättsfall under 1800-talet, alla beroende av hur successionen formulerats i det ursprungliga fideikommissbrevet. Familjetvisten inom ätten Coyet gick hela vägen upp till Kunglig Maj:t 1772, men slutade i förlikning. Överenskommelsens former visar emellertid hur omförhandlingsbar fideikommissformen kunde vara: istället för att strida om vem som skulle ha rätt till egendomen avträdde Sten Coyets arvingar från en del av fideikommissegendomen (egendomen Ryssås i Småland) mot att anspråken på resterande egendom avsades. Här framgår tydligt att fideikommisset var en familjefråga – så länge arvingarna var tillfreds och förlikades, var det fullt möjligt att ändra sammansättningen.

Överenskommelsen var emellertid inte definitiv. Efter att Gustaf Julius avlidit 1782 anmälde hans arvingar till sina släktningar, ”Baron Sten Coyets

barn och barnbarn”, sin intention att återuppta familjefejden. De menade att den ingångna förlikningen inte var rättvis, och att deras sak skulle ha förmodats segra om saken fullföljts fram till Kunglig Maj:ts dom. Det framgår av handlingarna att motsättningen inom de olika släktlinjerna var skarp. Sten Coyets sida bestod enbart av kvinnliga medlemmar: fyra ogifta systrar, samt en den femte avlidna systemns dotter. Denna dotter, Ulrika Lovisa Sparre, var emellertid gift med riksrådet Carl-Axel Wachtmeister och han framträder i förhandlingarna som släktens egentlige ledare. Visa av erfarenheter från tidigare tvister sätts aldrig hårt mot hårt, istället ingås en ömsesidig arvsförening ” til förekommande af en besvärlig rättegång, både kostsam och osäker til sin utgång”. Wachtmeister betalade helt enkel en rundlig summa för att förmå den konkurrerande sidan att avsäga sig alla anspråk på fideikommisset, vilket stadfästes i arvsföreningen 1783 (RA, Göta hovrätt, 17 mars 1783). Det intressanta är dock att förlikningarna inom släkten anföras som motiv till att ensidigt anse fideikommisset vara upphävt. De ogifta mostrarna väljer nämligen i senare individuella testamenten att föra över sin andel till sin systerdotter och hennes man: som de ”med fullt skjäl anser min 1/4del i ofvannemnde ägendom såsom förvärfvt ock aflinge uti min hand” för att låna formuleringen från Elsa Elonora Coyets testamente (RA, Göta hovrätt, 21 juli 1792). Coyets fideikommiss avvecklas således inte genom beslut eller tillstånd, utan genom att innehavarna väljer att betrakta det som upphävt. Ulrika Lovisa Sparre och Carl-Axel Wachtmeister tillträdde således Ljungby gods utan fideikommissnatur. Så förblev det dock inte länge: då Carl-Axel senare inom sin egen släkt tillträdde fideikommisset Trolleberg fick han 1830 tillstånd att överföra fideikommissrätten till Ljungby, varefter godsets namn ändrades till Trolle-Ljungby.

Avslutning

Inledningsvis konstaterades att fideikommissens avveckling fortsatt är en aktuell fråga, men som framgått är det en fråga med mycket långa rötter. I praktiken har avvecklingen pågått nästan lika länge som stiftandet. Det är en avveckling som har flera delar – formella avvecklingar via beslut, informella upphöranden likt Ljungby, och en konvertering till annan egendom, som i längden blev mycket svår att bevaka. Att en del upplösningar gjordes genom överenskommelser eller föreningar mellan olika familjemedlemmar syftade

rimligen till att undanröja framtida hot eller yrkanden från andra potentiella arvtagare inom familjen, men som framgår av exemplet med Ljungby kunde det mycket väl sluta med att nästa generation sade upp överenskommelsen och öppnade upp familjefejden på nytt. De olika formerna av upplösta fideikommiss illustrerar också väl spänningen mellan stiftarens skapelse och de senare fideikommissariernas försök att hantera den. Så gott som alla fideikommissurkunder förbjöd efterträdarna att pantsätta, omvandla eller byta egendomen, förändringar som emellertid senare på olika sätt har skett för snart sagt samtliga fideikommiss. Även omfattande och detaljerade bestämmelser har efter någon eller några generationer visat sig problematiska att efterleva då släktlinjer har dött ut, konjunkturerna svikit eller skuldsättningen skjutit i höjden.

Not

Det större fideikommissprojekt som omnämns i texten har varit finansierat av Jan Wallanders och Tom Hedelius stiftelse samt Tore Browaldhs stiftelse, anslag P20-0082. Den specifika forskningen om 1700-talets rättsfall har finansierats genom ett anslag från Institutet för rättshistorisk forskning.

Referenser

- Riksarkivet (RA): Göta hovrätts arkiv, Svea hovrätts arkiv, Justitierevisionens arkiv samt Sekreta utskottets protokoll
 Riksdagsprotokoll från 1756 och 1834 års riksdagar
 Svenska herrgårdar (www.svenskaherrgardar.se)
- Adelswärd, Viveka, *Adelsnäs och baroniet Adelswärd: en kort berättelse*. Åtvidaberg: Baroniet Adelswärd, 2008.
- Berg, P.G. & Ståhlberg, Wilhelmina. *Anteckningar om svenska qvinnor*. Stockholm, 1866.
- Bergman, Carl Gunnar. *Testamentet i 1600-talets rättsbildning*. Lund: Gleerups 1918.
- Bergman, Magnus. "Fideikommiss som kulturarv. Argumentation vid förlängningar av fideikommiss, 1995–2006", *Historisk tidskrift* 144:4 (2024), s. 659–687.
- Bergman Magnus & Dackling, Martin, "Between deplorable anachronism and valuable heritage. The persistence of the Swedish fideikommiss institution, 1810–1964", *Scandinavian Journal of History* 49:1 (2024), s. 92–113.
- Bladh, Christine, *Hennes snilles styrka: kvinnliga grosshandlare i Stockholm och Åbo 1750–1820*. Huddinge, 2018.
- Dackling, Martin & Bergman, Magnus, 2025, "Gamla och nya testamenten. Samman-

- hållning och handlingsrum vid fideikommissens upphörande”, *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 88, s. 42–62.
- Dackling, Martin, Planck, Brita & Ulväng, Göran, 2025, ”Entailed dynasties. The establishment of fideikommiss in Sweden, 1686–1810”, *Virtus. Journal of Nobility Studies* (kommande).
- Erichsen, John & Tamm, Ditlev, *Grever, baroner og husmænd: opgøret med de store danske godser 1919*. Köpenhamn: Gyldendal, 2014.
- Gasslander, Olle, J.A. *Gripenstedt: statsman och företagare*. Lund: Gleerup, 1949.
- Koselleck, Reinhart, *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik*, Göteborg: Daidalos, 2004.
- Modéer, Kjell Åke, ”Fideikommissinstitutet i svensk rätt. En rättshistorisk skiss”, *Vetenskapssocietetens i Lund årsbok*, 1978, s. 50–73.
- Trolle Önnerfors, Elsa, *Justitia et prudentia: rättsbildning genom rättstillämpning. Svea hovrätt och testamentsmålen 1640–1690*, Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning, 2014.
- Statistiska Centralbyrån, *Fast egendom år 1910*, Stockholm: Norstedts, 1917.
- Schmidt, Carl, *Juridiskt arkiv*, 1831–1832.

From physical courthouses to virtual trials

A brief sociological consideration on the role of justice rituals
and courtroom performances

Lisa Flower

THINK BACK TO the last time you had an online meeting using Teams, Zoom or – the nightmare of all ERC Starting Grant interviewees – WebEx. Do you remember thinking: this meeting isn't that important, it's ok if I take it online? Or perhaps the online option enabled you to attend a crucial meeting, despite your hectic day or far-flung travels. How about preparing for the meeting? Did you travel to work to log in from your office, or did you simply log in from your laptop in your kitchen at home? Did you think carefully about what you would wear, or did you just make sure your upper half was presentable? What about the background. Did you use Lund University's official background, keep it blurred, or was your actual background visible in all its glory? And concentration. Was it harder to keep focused during that three-hour board meeting, particularly when you-know-who began their usual irrelevant monologue? What about afterwards. Did you feel engaged in events, part of something bigger, something important, or did it leave you feeling a little empty, like something was missing?

Pondering these questions enables us to reflect on the subtle ways in which participating in online meetings – virtual meetings using video links – whilst enabling us to participate and interact in events and gatherings we might otherwise have missed due to logistical considerations, cost, or illness, may leave us feeling as though something was different. Yes, we can participate in meetings virtually, but it just isn't the same as when you are sitting in the same room together with the other attendees, is it? In the type of meetings

I have outlined, this lack of sameness may be disappointing, perhaps even a little frustrating.

Now consider that video links are used to participate in another kind of interaction – a virtual meeting of a far more serious nature – namely criminal and civil trials. Indeed, the usage of video links in legal proceedings has recently rocketed due to the COVID-19 pandemic as they enabled defendants, witnesses, lawyers, and even judges, to participate in trials from a location other than the courtroom. In Sweden, the number of video links used in trials exploded during the COVID-19 pandemic with a dramatic increase, rising from 12,848 to 181,570 instances between 2011 and 2021 (Domstolar 2022). Similar growth was also observed globally (e-Justice 2020; Sanders 2021). As the number of cases in Sweden – and internationally – is increasing annually and becoming more complex, video links are expected to remain a preferred solution (Courts 2025). Moreover, advances in digitalization are central to the strategic plans of the courts, including those in Sweden, with many already investing in video link technology, further signalling its sustained use (Courts 2025).

Reports on the Swedish context (Levén and Wesäll 2011; SOU 2012:93), including one by the Swedish National Council for Crime Prevention (BRÅ 2021:16) exploring factors impacting on judgements in Swedish criminal cases, as well as international findings (Briggs 2016; Waage and Motzfeldt 2022), have indicated that video links are an efficient and cost effective form of participation. Indeed, this is an understanding reflected on an international level with such digital technology often presented as a vital tool for ensuring that courts continue to run despite illness, scheduling conflicts, and enabling access to justice over vast geographical distances where travelling entails considerable monetary and logistical requirements, as well as protecting vulnerable participants including children (Puddister and Small 2020; McKay and Macintosh 2023; Davies and Noon 1991; Hamlyn, Phelps, and Sattar 2004; Burton, Evans, and Sanders 2007; Sela 2017).

This technology was launched into courts grounded in research which foremostly focused on it being a suitable format for victims fearful of their personal safety and for young children –participants who may find a trial particularly stressful or traumatic. However, the pandemic turbo boosted the widespread implementation of video links meaning they are now used more broadly across different types of trials and by various participants. Now,

not only can the vulnerable witness participate by video link, but even the judge in some jurisdictions.

This has led to a backlash amongst legal professionals, legal and sociolegal scholars, and other relevant organisations, such as Transform Justice in the UK (Justice 2025), sparking a growing resistance to the use of video links in trials. However, this backlash may be primarily grounded in an understanding that something is lost in video linked trials and that this loss constitutes a problem in terms of ensuring procedural justice, that is, that a trial is held in a procedurally correct manner (Vocht and Pauline 2024; Peristeridou and de Vocht 2023; Turner 2020; Bandes and Feigenson 2020), rather than being grounded in empirical findings. It is therefore essential to gain a deeper understanding of how the shift from physical to online participation impacts on legal proceedings and the actors within.

One of the keys to examining this is in a sociological analysis of trials and participation in trials. More specifically, by unpacking how justice rituals are constructed, conveyed and interpreted, we can understand the myriad of ways in which courthouses, courtrooms, and the interactions within are explicitly and implicitly shaped and how this may, or may not, shape the experience and execution of justice. The physical courthouse as the site of justice rituals and courtroom performances and the importance these play in justice rituals will be the focus of the remainder of this paper.

The courthouse as the site of justice rituals

A trial is a "justice ritual" (Rossner 2021): a collection of organised practices that symbolically reinforce the values and norms that are central to a society or community. Rituals thus play a vital role in fostering a sense of togetherness and belonging (Durkheim 1912/1995). Justice rituals are therefore an important reflection, re-enactment, extension and enforcement of the moral core of society: a sacred object filled with symbols infused with meaning (Vogt 1993). This means that a trial can serve to not only bind a community or society together, it could also lead to disengagement and disillusion with society and one's sense of connection within.

The physical courtroom as a site for justice rituals which symbolise the solemnity and gravity of the law is well-known (e.g. Rock 1993; Carlen 1976; Conley and O'Barr 1990; Latour 2010; Roach Anleu and Mack 2017). Justice

ritual symbols play a vital role in this. The most obvious symbol used in many Western courts is Lady Justice, often blindfolded, and holding the scales of justice in one hand with a sword in the other. Her blindness conveys the impartiality of the courts, the scales represent the weight of evidence presented, and the sword indicates the swiftness – and even severity – of justice.

Other symbols are more elusive but nevertheless common and well-established. For instance, courthouses have traditionally been positioned in central locations at the heart of a city communicating the vital role this building and the events within play for society (Mulcahy 2010). More recent courthouses are designed utilising vast amounts of glass in their designs to convey that the transparency of legal proceedings is paramount, often designed to stick out from the surrounding buildings to signify that the goings on within diverge from the usual everyday life continuing outside. The interior of modern Western courtrooms is often filled with light coloured materials in wood – as is the case in many Swedish courts – or forms of plastic, for instance, the white benches in the public gallery of the Paris Courthouse are made from a certain type that can easily be cleaned. These neutral colours are intended to convey the neutrality of the courts. Likewise, such designs are often filled with light, and open spaces both conveying open justice and neutrality.

Whilst one of the central goals of current Western courthouse design is to convey openness, their symbolism should also be contextualised and adjusted to be inclusive within the specific jurisdiction. This means that the cultural and socio-spatial needs of courthouse users are important. For instance, colonial Australia was built on English law which usurped and disrupted traditional law and cultural practices (Grant and Hook 2021). The courthouse has thus been a site of marginalisation and oppression for many. Modern courts are therefore often designed in a style that converges the symbols of the Western legal system (as outlined above), with the cultures of the First Nations (Aboriginal and Torres Strait Islander cultures). Similar trends are found in South Africa and New Zealand (Murphy, Grant, and Anthony 2018). An example of the way in which Western law, traditional law, and lore practices are symbolically combined is in the placement of a window above the judicial bench in the Kununurra Courthouse in order to acknowledge and convey the central role of viewing the sky in First Nation cultures (Grant and Hook 2021).

It is evident that the courthouse is symbolic, conveying not only justice

principles, but also cultural values, hopefully working together to create a space where all users can feel recognised and fairly treated. Combined, they construct the courthouse as a site that represents the pivotal role that courts play in democratic societies, as well as conveying one of the cornerstones of democratic societies: open justice – legal proceedings that are transparent, accountable, open to the public, and impartial to all users.

This, inevitably, leads to questions regarding what happens to justice rituals when they become virtual justice rituals? That is, when the physical courtroom is no longer the site of justice, but rather the ritual is partly or completely moved online? Whilst some symbols such as Lady Justice can easily be integrated into virtual settings, for instance, by including this in a background, other aspects are harder to convey via cameras and screens.

The courthouse as the site of courtroom performances

Likewise, the oftentimes subtle ways in which legal professionals convey specific legal principles via their courtroom performances is also disrupted by virtual settings. For instance, in the Swedish context, judges should convey impartiality, prosecutors should be objective, and defence lawyers are expected to loyally represent their clients. Each of these legal professionals have therefore specific role expectations and associated rules of how to interact both with each other but also with the remaining participants of a trial: victims, defendants, complainants, and witnesses. How these performances are accomplished in the Swedish context has been extensively examined, in particular by focusing on the performance of emotions (Bergman Blix and Wettergren 2018b, a; Wettergren and Bergman Blix 2016; Bergman Blix and Wettergren 2015; Flower 2021, 2020, 2019; Törnqvist 2021). These studies show, for instance, that judicial anger can be conveyed in the courtroom, but in an appropriate manner such as by a judge placing a pen on their bench (Bergman Blix and Wettergren 2018b). Likewise, a defence lawyer's loyalty can be shrewdly communicated by staring unblinkingly at the prosecutor when the prosecutor is questioning the defendant (the defence lawyer's client) (Flower 2019).

Whilst these subtle strategies are well-established and effective in physical settings, it is clear that a judge who attempts to subtly convey anger by placing a pen on a desk when the pen and the desk are not in camera shot

is impossible, nor can a defence lawyer display loyalty to his or her client by staring at the prosecutor if the prosecutor and lawyer are merely looking into screens because how do we know where their gaze is focused? This, in turn, risks leading legal professionals to feel uncertain as to how they may best fulfil their professional roles and may also jeopardise the experience of justice for other participants. Moreover, it could lead to defendants feeling they have not been appropriately represented if their defence lawyer has not been able to effectively perform in the virtual setting.

Conclusion

It is therefore apparent that switching justice rituals to online settings has important implications for the conveyance, experience and execution of justice. Dwelling a moment longer on the last of these points opens up important questions regarding how to uphold the core principles of open justice in a virtual setting. For instance, how can the transparency of open justice be ensured when a participant logs in to proceedings from another courtroom in a different city, their workplace, or from a detention facility, and are unable to see who is present in the courtroom, beyond the individuals the camera has in view? In my recent ethnographic observations of criminal trials in Sweden, the video link to witnesses is cut after they have given evidence, offering them no choice to listen in to proceedings afterwards. This stands in stark contrast to witnesses who are participating on site, and who are generally informed that they may stay and observe after they have witnessed.

Moreover, the actual impact video links had on preventing the escalation of open case backlogs during the pandemic is unclear, although recent figures from the UK context indicate disappointing results. In 2021 there were 60,000 cases backlogged, a figure that rose to an unprecedented high of over 73,000 open cases by the end of September 2024, (Commons 2025). Whilst we cannot yet know the exact reasons behind this increase (changes in law, austerity, and so on), there is perhaps a warning to be gleaned from these figures, that video links may not be the efficiency-panacea envisioned.

I am to extensively investigate many of the issues I present in this paper regarding the challenges of video links in my current ERC Starting Grant project, VIRTUTRIALS, which aims to explore the elusive role of physicality in virtual justice rituals.

References

- Bandes, Susan A., and Neal Feigenson. 2020. "Virtual Trials: Necessity, Invention, and the Evolution of the Courtroom." *Buffalo Law Review* 68 (5):1275–1352.
- Bergman Blix, Stina, and Åsa Wettergren. 2015. "A Sociological Perspective on Emotions in the Judiciary." *Emotion Review* 8 (1):32–37. doi: 10.1177/1754073915601226.
- Bergman Blix, Stina, and Åsa Wettergren. 2018a. "Humour in the Swedish Court: Managing Emotions, Status and Power." In *Judges, Judging and Humour*, edited by Jessica Milner Davis and Sharyn Roach Anleu, 179–209. Cham: Springer International Publishing.
- Bergman Blix, Stina, and Åsa Wettergren. 2018b. *Professional Emotions in Court*. Abingdon: Routledge.
- BRÅ. 2021:16. Enhetlighet och relevanta hänsyn i dömandet i brottmål. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Briggs, Lord Justice. 2016. Civil Court Structure Reivew: Final Report. Judiciary of England and Wales.
- Burton, Mandy, Roger Evans, and Andrew Sanders. 2007. "Vulnerable and Intimidated Witnesses and the Adversarial Process in England and Wales." *The International Journal of Evidence & Proof* 11 (1):1–23. doi: 10.1350/ijep.2006.11.1.1.
- Carlen, P. 1976. *Magistrates' Justice*. Edited by C. M. Campbell and P. N. P. Wiles, *Law in Society*. London: Martin Robertson & Company Ltd.
- Commons, House of. 2025. Crown Court backlogs. In *Twelfth Report of Session 2024-25 HC 348*, edited by Committee of Public Accounts.
- Conley, J. M., and W. M. O'Barr. 1990. *Rules Versus Relationships: The Ethnography of Legal Discourse*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Courts, Swedish. 2025. Årsredovisning 2024.
- Davies, G., and E. Noon. 1991. *An Evaluation of the Live Link for Child Witnesses*. London: Home Office.
- Domstolar, Sveriges. 2022. Årsredovisning 2021. Sveriges Domstolar.
- Durkheim, E. 1912/1995. *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: The Free Press. Original edition, 1912.
- e-Justice, European. 2020. "Impact of COVID-19 on the justice field." European Justice, accessed 01 October 2023. https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_the_covid19_virus_on_the_justice_field-37147-en.do#tocHeader2.
- Flower, Lisa. 2019. *Interactional Justice: The role of emotions in the performance of loyalty*. Abingdon: Routledge.
- Flower, Lisa. 2020. "Emotion Work, Cooling the Client Out and Lawyer Face: The Emotional Labour of Defence Lawyers in the Subtle Swedish Criminal Trial." In *Emotional Labour in Criminal Justice and Criminology*, edited by Jake Phillips, Jaime Waters, Chalen Westaby and Andrew Fowler. London: Routledge.

- Flower, Lisa. 2021. "The Loyal Defence Lawyer." In *Research Handbook on Law and Emotion*, edited by Susan Bandes, A., Jody Lyneé Madeira, Kathryn Temple, D. and Emily Kidd White, 165–179. Cheltenham: Edward Elgar.
- Grant, Elizabeth, and Martyn Hook. 2021. "Reimagining spaces for Indigenous justice: The architecture and design of the Kununurra Courthouse." In *Courthouse Architecture, Design and Social Justice*, edited by Kirsty Duncanson and Emma Henderson, 11–30. Routledge.
- Hamlyn, Becky, Andrew Phelps, and Ghazala Sattar. 2004. Key Findings from the Survey of Vulnerable and Intimidated Witnesses. UK Home Office: Research Development and Statistics Directorate.
- Justice, Transform. 2025. "Transform justice." accessed 2 May 2025. <https://www.transformjustice.org.uk>.
- Latour, B. 2010. *The Making of Law: An Ethnography of the Conseil d'État*. Cambridge: Polity Press.
- Levén, Staffan, and Fredrik Wesäll. 2011. "En modernare rättegång – hur har det gått?" *Svensk Juristtidning* 1:18–31.
- McKay, Carolyn, and Kristin Macintosh. 2023. "Digital Criminal Courts: The Place or Space of (Post) pandemic Justice." In *Cybercrime in the Pandemic Digital Age and Beyond*, edited by Russell Smith, G., Rick Sarre, Lennon Yao-Chung Chang and Laurie Yiu-Chung Lau, 193–208. Springer Link: Palgrave.
- Mulcahy, Linda. 2010. *Legal architecture: Justice, due process and the place of law*. London: Routledge.
- Murphy, Julian, Elizabeth Grant, and Thalia Anthony. 2018. "Indigenous Courthouse and Courtroom Design in Australia: Case Studies, Design Paradigms and the Issue of Cultural Agency." In *The Handbook of Indigenous Architecture*, 495–525.
- Peristeridou, Christina, and Dorris de Vocht. 2023. "I'm not a cat! Remote criminal justice and a human-centred approach to the legitimacy of the trial." *Maastricht Journal of European and Comparative Law*: doi: 10.1177/1023263X231193214.
- Puddister, Kate, and Tamara A. Small. 2020. "Trial by Zoom? The Response to COVID-19 by Canada's Courts." *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique* 53 (2):373–377. doi: 10.1017/S0008423920000505.
- Roach Anleu, Sharyn, and Kathy Mack. 2017. *Performing Judicial Authority in the Lower Courts*. London: Palgrave.
- Rock, Paul. 1993. *The Social World of an English Crown Court*. Oxford: Oxford University Press.
- Rossner, Meredith. 2021. "Remote rituals in virtual courts." *Journal of Law and Society* 48 (3):334–361.
- Sanders, Anne. 2021. "Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic." *International Journal for Court Administration* 12 (2):1–21. doi: 10.36745/ijca.379.

- Sela, Ayelet. 2017. "The Effect of Online Technologies on Dispute Resolution System Design: Antecedents, Current Trends and Future Directions." *Lewis & Clark Law Review* 21 (3):633–682.
- SOU. 2012:93. En modernare rättegång II – en uppföljning. In 2012:93, edited by Statens Offentliga Utredningar. Stockholm: Regeringskansliet.
- Törnqvist, Nina. 2021. "Drizzling sympathy: Ideal victims and flows of sympathy in Swedish courts." *International Review of Victimology*. doi: 10.1177/02697580211035586.
- Turner, Jenia I. 2020. "Remote criminal justice." *Tex. Tech L. Rev.* 53:197.
- Vocht, D. D. de, and Jacobs Pauline. 2024. "Can Remote Trials be Fair Trials? Exploring the Potential Effects of Communication Technology in the Criminal Justice Context from an Interdisciplinary Perspective." *Tilburg Law Review*. doi: 10.5334/tilr.383.
- Vogt, W. Paul. 1993. "Durkheim's Sociology of Law: Morality and the cult of the individual." In *Émile Durkheim: Sociologists and Moralists*, edited by S.P. Turner, 71–98. London: Routledge.
- Waage, Frederik, and Hanne Marie Motzfeldt. 2022. Digitalization at the Courts. Nordic Council of Ministers.
- Wettergren, Åsa, and Stina Bergman Blix. 2016. "Empathy and objectivity in the legal procedure: the case of Swedish prosecutors." *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. doi: 10.1080/14043858.2015.1136501.

Etnografiskt återvändande och kumulativ kunskap

Kristina Göransson

I DECEMBER 2023 FICK jag ett meddelande i telefonen. Meddelandet var ifrån en vän och kollega i Singapore som jag lärt känna drygt tjugo år tidigare, när jag som nybliven doktorand i socialantropologi gjorde ett fältarbete om familj, generationer och social förändring. Vännen berättade att hans far gått bort och skrev i sitt meddelande till mig: ”När vi gick igenom min fars tillhörigheter hittade vi kassettbandet och utskriften av intervjun som du gjorde med honom. Tack så mycket för det. Detta utgör nu en del av vårt minne av honom.”

Som doktorand hade jag nämligen intervjuat vännens far. Jag hade spelat in intervjun och transkriberat den, men med tiden glömt bort att jag hade gett fadern en kopia på inspelningen och utskriften.

Med avstamp i händelsen ovan vill jag ägna detta kapitel åt några av etnografins särdrag och särskilt betydelsen av metodens relationella arbete och kumulativ kunskap. Etnografi – från grekiskans *ethnos*, folk, och *grafein*, att skriva eller beskriva – brukar definieras som detaljerade förstahandsbeskrivningar av kulturella och sociala fenomen. Etnografi är både en distinkt metod och en skrivgenre. Som metod utmärks etnografi av deltagande observation och fältarbete. Målet med etnografiskt fältarbete är att generera empirinära, kontextuell och detaljerad kunskap om människors erfarenheter, utsagor, handlingar och interaktioner. Etnografen eftersträvar ”täta beskrivningar” (Geertz 1973). Täta beskrivningar innebär något mer än sakliga framställningar av det observerbara; täta beskrivningar söker förstå och sätta det observerbara i relation till meningssystem, tolkningar och sammanhang. Som skrivgenre utmärks etnografi av en fusion av narrativt berättande och teoretisering med målet att levandegöra fältet och det empi-

riska materialet. Antropologen Paul Stoller (2009) har liknat genren vid att "väva världen" ("weaving the world"); en sömlös väv där etnografiska beskrivningar och analytiska insikter blir ett.

Etnografi innebär ett kontinuerligt relationellt arbete mellan forskare och fältet. Etablerandet av sociala relationer, liksom (någon form av) tillit, är en förutsättning för deltagande observation. Som händelsen ovan vittnar om kan det relationella sträcka sig långt utanför den faktiska studien, både i tid och rum. Inte hade jag anat att en intervju från min doktorandtid skulle göra sig påmind åratals senare.

Etnografins relationella arbete är å ena sidan en förutsättning, å andra sidan något som kräver ständig reflektion. När etnografen har en tät och långvarig kontakt med fältet uppstår ofta en sammanblandning av roller. Själva poängen med etnografi är att göra sig till en del av sammanhanget (*immersion*), att bygga förtroenden och att komma människor nära för att på så vis generera en unik kunskap som inte kan fångas genom enkäter eller arkivstudier. Det är inte konstigt att relationerna kan bli vänskapsliknande mellan etnograf och deltagare. Men denna grumlighet är inte oproblematiserad. Hur kan vi balansera mellan närhet och distans – mellan *immersion* och *separation*? Grumligheten kan liknas vid ett liminalt tillstånd. Liminalitet är ett klassiskt begrepp inom antropologin, där det syftar på tillståndet att befinna sig mitt emellan olika faser, identiteter eller sociala strukturer; ett tillstånd där individens status är oklar och präglad av tvetydighet. Begreppet introducerades av den franske etnografen Arnold van Gennep 1909 i hans verk *The Rites of Passage* (2010) och utvecklades senare av den brittiske antropologen Victor Turner (1969). Van Gennep och Turner intresserade sig för liminalitet inom ramen för ritualer och specifikt övergångsriter. Övergångsriter är transformativa och fungerar som en bro från det gamla till det nya, exempelvis giftemål eller övergången från barn till vuxen. Intressant nog finns det likheter med hur antropologens första fältarbete betraktas. Jag har tidigare nämnt att jag som student i antropologi slogs av hur fältarbetet omgärdades av en mystik; något man måste gå igenom, lära sig, och uthärda på egen hand för att förstå vad det handlar om och för att på allvar kunna kalla sig antropolog (Göransson 2019). Samtidigt skiljer sig fältarbetet från en övergångsrit på så vis att det inte alltid finns en förutsägbar slutpunkt. Att återvända till samma fält är vanligt inom antropologi. Även när vi inte återvänder fysiskt till fältet kan, å ena sidan, relationer bestå över lång tid,

bortom själva fältarbetet. Å andra sidan kan omständigheter utanför forskarens kontroll innebära abrupta och oplanerade avslut, vilket blev särskilt tydligt under pandemin med reserestriktioner och nedstängningar.

Antropologen Karen O'Reilly (2012) har påpekat att forskare som kliver in och ut ur sina fält kan skapa intressanta, utmanande och utvecklade analyser som en del av den resan. Fältet, akademien och ens personliga liv överlappar och blandas, och de påverkar varandra på sätt som vi aldrig helt kan förstå men åtminstone kan försöka förstå (s. 518). Den här typen av etnografiskt återvändande kan beskrivas som *multitemporalt fältarbete* (Howell och Talle 2012), det vill säga, när forskaren återvänder upprepade gånger till samma plats över tid. Multitemporalt fältarbete skiljer sig från en longitudinell studiedesign genom att återvändandet inte behöver vara varken systematiskt eller planerat. I mitt fall har jag återvänt till samma fält flera gånger under de senaste tjugofem åren, inte som ett resultat av en genomtänkt plan utan som ett resultat av att jag har snubblat över nya forskningsfrågor, i anknytning till fältet, som har fångat mitt intresse. Återvändandet har således visat sig vara en god grogrund för oväntade och lyckosamma upptäckter (*serendipity*). Denna grogrund tycks dessutom växa sig starkare med tiden och erfarenheten, eller som sociologen Malin Åkerström (2013: 11) har påpekat, "The unexpected, it is true, rests on a past: past knowledge, results, a trained eye for what is truly an unexpected finding."

Som doktorand genomförde jag ett långt fältarbete mellan 2002 och 2003 med fokus på hur generationskontraktet omförhandlas, utmanas och reproduceras i singaporiens familjer i ljuset av den omfattande modernisering som landet har genomgått sedan 1970-talet (Göransson 2009). Singapore är en liten önation belägen vid Malaysias södra spets, vars befolkning är i huvudsak av kinesiskt, malajiskt och tamilskt ursprung. Denna mångkulturella sammansättning är resultatet av en intensiv arbetskraftsinvandring under det brittiska kolonialstyret. Singapore blev självständig stat 1965 och är idag det rikaste landet i Sydostasien. Inom loppet av tre decennier etablerade sig Singapore som en ekonomiskt framgångsrik stat med en högutbildad befolkning. Denna snabba utveckling har genererat komplexa generationsklyftor, där förutsättningar och erfarenheter skiljer sig markant mellan äldre och yngre generationer, inte bara vad gäller utbildning och karriär utan också i termer av religionstillhörighet och språk. I Singapore har nämligen en stor andel av de yngre konverterat till kristendom (undantaget den malajiska

befolkningen, som är muslimer), något som skapar friktion i relation till den äldre generationen som i huvudsak är buddhister eller taoister. Även i fråga om språk finns en generationsklyfta. Som ett sätt att hantera den etniska smältdegeln är engelska det officiella arbetsspråket och *lingua franca*, medan barn i skolan får lära sig sitt modersmål som andraspråk; mandarin, tamil eller malaj beroende på etnisk tillhörighet. Det har gjorts intensiva försök att radera andra kinesiska dialekter, som hokkien och kantonesiska, trots att Singapores kinesiska befolkning härrör från delar av Kina där dessa dialekter talades, snarare än mandarin. Allt detta har inneburit att yngre generationer, som helst talar engelska, inte alltid kan kommunicera med äldre familjemedlemmar, som kanske inte talar vare sig engelska eller mandarin. Trots alla dessa spänningar visade det empiriska materialet att både formella och informella förväntningar och skyldigheter mellan generationerna fortfarande spelade en viktig roll. Vuxna barn förväntas fortsatt sörja för sina äldre föräldrar, och generationsboende är förhållandevis vanligt, om än en nedåtgående trend.

Några år efter att avhandlingen hade färdigställts läste jag en nyhetsartikel om en grupp singaporianska pappor som arbetade för att öka pappors engagemang i sina barns liv och anta en mer aktiv föräldraroll. Detta ledde till att jag återvände till Singapore 2012 för en kortare fältstudie om mäns föräldraskap och hur de ser på pappors roll i omsorgen om barnen. I samband med denna fältstudie noterade jag även den framskjutna roll barns utbildning har för föräldraskapet, både för mammor och pappor, även om mammor generellt sett tog (och tar) ett större ansvar för den pedagogiska omsorgen (Göransson 2015). Barns utbildning är en central fråga i många delar av det moderna Asien, inklusive Singapore, där utbildningssystemet är mycket konkurrenspräglad. Akademiska meriter ses som nyckeln till social mobilitet och en säker framtid, vilket driver föräldrar som har ekonomiska förutsättningar att investera i både formell skolgång och privat undervisning. Men investeringarna är inte enbart ekonomiska; föräldrar, särskilt mammor, investerar också betydande mängder tid, energi och känslor. De informerar sig om barns kognitiva och emotionella utveckling och behov, pedagogiska modeller och redskap, samt vilka skolor och förskolor som bäst främjar barnens lärande, vilket kräver både ekonomiskt och socialt kapital.

En av papporna jag intervjuade 2012 hade en fru, som hade sagt upp sig från jobbet för att kunna ägna sig åt barnen och deras skolgång, eller vad

jag kallar *pedagogiskt omsorgsarbete*. Pappan var helt enig om att detta var det bästa för deras barn, trots att deras hushållsinkomst nästan halverades. Det var av en ren händelse som jag fick möjlighet att prata med mamman i familjen, eftersom jag egentligen var där för att intervju henne. Mamman berättade att hon nu kombinerade omsorg om barnen med att driva ett litet företag som sålde brädspel. Hon refererade till sig själv som en "mammaprenör". Hon berättade också att hon hade några vänninor som gjort samma val. Det var första gången jag hörde begreppet mammaprenör i en singaporiensk kontext. Fenomenet fångade mitt intresse, och jag bestämde mig för att återvända ett par år senare för en fältstudie om just mammaprenörer (Göransson 2016).

En mammaprenör refererar till en (oftast) välutbildad (medelklass-) kvinna som väljer bort heltidsjobb och istället startar mindre företag – det vill säga, hon blir entreprenör – i syfte att frigöra tid för sina barn. De mammaprenörer som deltog i min studie betraktade sig inte som traditionella hemmafruar. Även om samtliga motiverade beslutet att säga upp sig från sina anställningar med att de ville bli "bättre mammor", var de noga med att understryka att de också vill sysselsätta sig med något som kändes meningsfullt och intellektuellt stimulerande. Och det är här företaget kommer in i bilden. Några av mammorna drev större verksamheter, medan de flesta drev nätbutiker eller andra mindre företag. Det blev också tydligt att det goda föräldraskapet till stor del likställdes just med det pedagogiska omsorgsarbetet, medan enklare omsorgsarbete, som matlagning eller tvätt, utan vidare kunde överlåtas till hembiträden eller mor- och farföräldrar.

Utbildnings-, befolknings- och arbetsmarknadspolitik spelar en central roll i att forma föräldrars syn på utbildning. Singapore, ett till ytan litet land med få naturtillgångar, har sedan självständigheten 1965 betonat vikten av att attrahera multinationella företag och utveckla en kompetent befolkning. Detta gör utbildning avgörande, vilket återspeglas i landets toppresultat i PISA-undersökningar. Genom att studera föräldrars materiella och emotionella investeringar i barns utbildning kan vi förstå hur människor utmanar, omförhandlar och reproducerar idéer om befolkningskvalitet, utbildning och social mobilitet i vardagen. Studien om mammaprenörer liksom den föregående studien om pappors föräldraskap och pedagogiskt omsorgsarbete lade grunden till ett mer omfattande forskningsprojekt om skiftande föräldranormer och praktiker i relation till barns utbildning i Singapore,

Seoul och Beijing; tre samhällen som är kända för att prestera på topp i internationella kunskapsmätningar, vilket ofta uppfattas vara resultatet av konkurrenskraftiga utbildningssystem och en distinkt 'asiatisk' föräldrakultur präglad av disciplin och höga förväntningar på att prestera i skolan. Genom att belysa både de materiella och moraliska dimensionerna av föräldrarnas pedagogiska omsorgsarbete ville jag och mina kollegor problematisera för- enkla tolkningar av det intensifierade föräldraskapet i, men även bortom, Öst- och Sydostasien. Inom ramen för det projektet återvände jag flera gånger för fältarbete i Singapore mellan 2019 och 2022. Jag gjorde intervjuer med föräldrar till barn 4–12 år, och genomförde deltagande observationer i situationer som rör barns lärande, som läxhjälpssessioner, hemundervisningskooperativ och hemmiljöer.

Det omfattande etnografiska materialet möjliggjorde jämförande antropologiska analyser av hur det moderna föräldraskapet är stratifierat i termer av genus och klass, men även av ambitioner och ideal som går på tvärs oavsett klassbakgrund (se t ex Göransson 2021). Det pedagogiska omsorgsarbete som arbetarklassföräldrar utförde var många gånger lika känslomässigt absorberande och tidskrävande som medelklassens, trots att de saknade resurser för att betala för privat läxhjälp och ofta saknade kunskap för att själva hjälpa sina barn med läxor och förberedelser inför prov.

Studien belyste också hur föräldrar navigerar motstridiga diskurser om barns välmående kontra skolprestationer, en spänning som var särskilt framträdande bland medelklass- och övre medelklassföräldrar. Trots den osäkerhet som motstridiga krav kan skapa, visade fältarbetet att föräldrar aktivt navigerar och omförhandlar dessa. Att odla en passion för lärande, snarare än mekanisk inläring, ansågs vara avgörande bland föräldrar för att balansera och förena akademiska prestationer och känslomässigt välbefinnande (Göransson, Kang och Kim 2022).

Inom ramen för studien om föräldrars pedagogiska omsorgsarbete genomförde jag ett avslutande fältarbete i Singapore i slutet av 2022. Ett par månader tidigare hade en god vän i Singapore berättat för mig att hennes bror och hans fru hade beslutat sig för att flytta till Chiang Mai i norra Thailand. Vid den tidpunkten var parets två barn i förskoleåldern. De var emellertid bekymrade för övergången till årskurs 1, eftersom deras äldsta son hade dyslexi. Deras oro handlade inte främst om huruvida deras son skulle klara skolan med godkända betyg (det skulle han sannolikt göra, sa de), utan

snarare om till vilket pris. Vad skulle det innebära för hans självkänsla att utsättas för betygshets och krav som passade dåligt ihop med inlärnings svårigheter? Efter noggranna överväganden bestämde sig paret för att lämna Singapore. Valet föll på Chiang Mai, en stad i norra Thailand som tycktes erbjuda en alternativ tillvaro och en internationell skola som bättre kunde tillgodose deras barns behov. Deras val var långt ifrån slumpmässigt. När jag fick möjlighet att prata med dem över en middag förstod jag att Chiang Mai attraherade familjer som sökte efter alternativa sätt att leva och fostra sina barn. Där finns en växande gemenskap av så kallade livsstils migranter från andra delar av Öst- och Sydostasien, inte bara från Singapore utan även från Japan, Korea, Kina, Taiwan och Hong Kong; länder som är kända för sina krävande utbildningssystem och som ständigt toppar internationella kunskapsmätningar och rankinglistor. För många av dessa livsstils migranter är utbildning en utlösande faktor för att flytta, men inte i den konventionella bemärkelsen att optimera akademiska prestationer och möjligheter. Motivet är snarare att skydda barnet från de potentiellt negativa effekterna av ett extremt konkurrensutsatt utbildningssystem. Denna livsstils migration speglar en växande spänning mellan strävan efter akademiska prestationer och att samtidigt värna om barnets känslomässiga och psykologiska välbefinnande. Spänningen var påtaglig, inte bara i Singapore, utan även i Kina och Korea, vilket gjorde mig nyfiken på drivkrafterna bakom denna alternativa form av utbildnings migration. Vad är det som får barnfamiljer att ”hoppa av”, att lämna ekorrhjulet? Vilka ideal och uppoffringar präglar deras beslut? I skrivande stund har jag inlett en pilotstudie om Livsstils migration, utbildning och familjeliv i Chiang Mai, där jag kommer att utforska just dessa frågor.

Avslutning

To cast one's metaphorical net again and again over an extended period of time allows one to refocus one's ethnographic gaze each time; to identify the new and follow the fate of the old. I must emphasize, however, that the informed ethnographer does not throw her metaphorical net blindly, but chooses her direction each time, fully informed by her previous knowledge, always on the lookout for interesting details and novel constellations. (Howell 2012:157)

I antologin *Returns to the field* (2012) liknar Signe Howell den återvändande etnografen vid en fiskare, som varje gång hon kastar sitt nät får en ny fångst; en metafor Howell lånar från James Clifford, som i sin tur lånade den från Marcel Mauss. Som Howell understryker kastas inte nätet i blindo; riktningen formas av tidigare kunskaper men även av det faktum att havet självt förändras. Det är samma hav men aldrig helt identiskt från en tid till en annan. På samma vis förändras etnografen som person över tid; vi blir äldre och går igenom olika stadier i livet som färgar vår syn både på oss själva och andra. I detta kapitel har jag blickat tillbaka på mitt etnografiska återvändande till Singapore och de människor jag lärt känna där under dryga två decennier. Återvändandet handlar inte enbart om kunskapstörst, det är också ett resultat av relationer som växt sig starka och sträcker sig långt bortom avgränsade forskningsprojekt. Många gånger har dessa relationer fört mig in på nya spår, som i förlängningen mynnat ut i nya frågeställningar. Den uppmärksamma läsaren har kanske noterat att min berättelse saknar underrubriker, så när som på avslutningen. Frånvaron av underrubriker kan spegla den etnografiska forskningsprocessen, där det i praktiken är svårt och egentligen missvisande att sätta punkt för ett projekt och påbörja ett nytt. Efter dryga två decennier har jag ännu inte satt punkt, eftersom jag alltid snubblat över något som jag inte kan låta bli att gräva vidare i.

Referenser

- Geertz, Clifford (1973). *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books.
- Göransson, Kristina (2019). *Etnografi. Sjösätt, navigera och ro i land ditt projekt*. Lund: Studentlitteratur.
- Göransson, Kristina (2021). Guiding the young child: Trajectories of parents' educational work in Singapore. *Families, Relationships and Societies*, 11(4). <https://doi.org/10.1332/204674321X16101167965558>
- Göransson, Kristina, Kang, Yoonhee och Kim, Yeonjin (2022). Navigating conflicting desires: parenting practices and the meaning of educational work in urban East Asia. *Ethnography & Education*, 17(2), 160–178. <https://doi.org/10.1080/17457823.2022.2042708>
- Howell, Signe och Talle, Aud (eds.) (2012). *Returns to the field. Multitemporal research and contemporary anthropology*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Howell, Signe (2012). Cumulative understandings: Experiences from the study of

- two Southeast Asian societies. I Howell, S. och Talle, A., *Returns to the field. Multi-temporal research and contemporary anthropology*, pp 153–179. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- O'Reilly, Karen (2012). Ethnographic Returning, Qualitative Longitudinal Research and the Reflexive Analysis of Social Practice. *The Sociological Review*, 60(3), 518–536. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2012.02097.x>
- Stoller, Paul (2009). *The power of the between: an anthropological odyssey*. Chicago: University of Chicago Press
- Turner, Victor W. (1969). *The ritual process: structure and anti-structure*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Van Gennep, Arnold V. (2010). *The rites of passage*. London: Routledge. Ursprungligen utgiven på franska 1909.
- Åkerström, Malin (2013). Curiosity and Serendipity in Qualitative Research. *Qualitative Sociology Review*, IX (2), 10–18.

Herbert Kühn och Tyska kyrkan i Malmö mellan 1930 och 1946

Valentin Jeutner

KAN MAN SKRIVA om en människa? Jag tror inte det. I sin existens är människan inte ett objekt [...] En människa som kolliderar med sin tid, hamnar i konflikt på ett typiskt vis, offensivt, passivt och framträder till sist som ett fall.”¹ Utifrån samma tankar behandlar denna artikel ’fallet’ Herbert Kühn (1898–1977). Kühn arbetade som präst vid Tyska kyrkan i Malmö mellan 1930 och 1946. Texten gör inte anspråk på en omfattande utvärdering av Kühns liv eller karaktär, utan rekonstruerar och kontextualiserar hans arbete i Malmö före och under andra världskriget. ’Fallet’ Kühn kommer att behandlas i tre steg. Först återges Kühns tid i Malmö från 1930 till dess att han utvisas av svenska myndigheter 1946. Denna del beskriver hur Kühn som präst byggde upp Tyska kyrkan i Malmö och blev centralfiguren för den tyska nationalsocialistiska verksamheten i staden. Den andra delen behandlar perioden efter Kühns utvisning 1946. Den beskriver hur Kühn, tillbaka i Tyskland, reflekterar över sitt eget agerande i Malmö mellan åren 1933 och 1945. Den sista delen av artikeln försöker sig på en försiktig utvärdering av Kühns arbete i Malmö.

1. Tiden före 1946

När Tyska församlingen i Malmö valde Kühn till ny präst den 30 maj 1930, var han i färd med att ta över den tysk-protestantiska församlingen i Liverpool.² Kühn föddes den 10 juli 1898 i Reichenbach (Schlesien, idag: Dzierżoniów). Han tjänstgjorde som soldat under första världskriget (1916–1918) och studerade sedan teologi i Halle och Greifswald. Efter sin prästvigning den 11 april 1924 i Magdeburg arbetade han på samma ort som hjälppredikant vid Pfeiffersche Anstalten (1924–1925) och 1925–1930 som präst i Spergau

(Sachsen-Anhalt). Även om Kühn hade föredragit posten i Liverpool, valde han 1930 Tyska församlingen i Malmö på grund av de bekymmersamma förhållandena där. Han ansåg sig ”inte kunna frigöra sig från” kallelsen till Sverige. Han beslöt sig för att tacka ja till posten först för en femårsperiod. Därefter hoppades han ”åter vara fri att ta sig an uppgifter i en mer betydelsefull position”.³

a. Tyska församlingen i Malmö vid 1930-talets början

Kühn mötte i Malmö 1930 en tysk församling i ett kritiskt läge. För det första saknade den en egen kyrkobyggnad. Den förmögna änkan Ella Larsson hade donerat en ansevärd summa pengar till församlingen för att stödja byggandet av en tysk kyrka. Men donationen hade tappat väsentligt i värde på grund av den världsomfattande finanskrisen, vilket hindrade bygget. För det andra var församlingen i instabilt skick eftersom Malmös ursprungliga tyska församling (med anor från medeltiden) hade upplösts några årtionden tidigare. Trots att församlingen lyckats etablera sig igen den 8 december 1920, blev den inte del av Svenska kyrkan så som systerkyrkorna i Stockholm och Göteborg.⁴ Ett resultat av detta var att församlingen i stort sett blev självförsörjande – både organisatoriskt och ekonomiskt. Den åtnjöt inte de privilegier som en vanlig svensk församling har (t.ex. rätten till kyrkoskatt genom staten). Prästen var församlingens enda länk till Tyskland och hans lön subventionerades av den protestantiska moderkyrkan i Tyskland.

Kort sagt mötte Kühn 1930 en mycket ung församling utan kyrkobyggnad och med hotad existens. Han ägnade sig först åt uppbyggnaden av församlingens strukturer och kyrkobyggnaden – och detta med stor framgång. I september 1931, ett år efter Kühns ankomst, invigdes Tyska kyrkan i Malmö. De följande åren startade Kühn regelbundna barn gudstjänster, en pojkgupp, en bibelskola för flickor och en blåsorkester. Profetian av den som granskade Kühns ansökan till tjänsten i Malmö höll på att gå i uppfyllelse; det skulle inte dröja länge innan ”han hade vunnit allas hjärtan”.⁵ Kühns arbete togs väl emot både i kyrkliga sammanhang och i omvärlden. Det tyska sändebudet i Stockholm, Frederic Hans von Rosenberg, beskrev Kühn efter ett möte 1930 i Malmö som ”en utmärkt person”.⁶ Efter ett besök i Malmö rapporterade den tyske biskopen Theodor Heckel, ansvarig för tillsynen av den tysk-protestantiska kyrkans utländska församlingar, att församlingen

visade "ett mycket tilltalande ansikte" och att Kühn alltid visste hur man på bästa sätt "stärker församlingen inte bara för samfundets del utan även som del av den tyska kolonin".⁷

Samtidigt fortsätter Kühns privatliv att utvecklas. I september 1933 skriver Kühn pliktskyldigt till Berlin att han har "för avsikt att förlova sig med en renarisk 'fröken'".⁸ Bröllop mellan Kühn och tyskan Elisabeth Kleifeld ägde rum 1934 och under de följande åtta åren fick paret tre barn. Kühns anmärkning beträffande sin trolovades renariska härstamning tyder på en förändrad anda i det tyska hemlandet. Det tar inte lång tid innan den nya tonen också når Malmö. Redan 1934 finns i Tyska församlingens liturgi en förbön för det tyska rikets "ledare och kansler Adolf Hitler".⁹ Herbert Kühn tycks se obekymrat på denna utveckling. I rak motsats till tanken att "nationalsocialism och kristendom är oförenliga"¹⁰ hävdar Kühn att denna åsikt beror på okunnighet kring de "verkliga förhållandena".¹¹ Han anser det vara hans "tacksamma uppgift att påpeka kyrkans och kristendomens betydelse för den tyska själen, för det tyska folklivet".¹² Kühn börjar alltså tidigt att intressera sig, förutom för församlingen, också för "helheten av det tyska folklivet (*Gesamtdeutschtum*)".¹³

b. Aktivitet utanför Tyska församlingen

Kühns engagemang utanför församlingen börjar 1933, då han blir ordförande i Det nationalsocialistiska folkets välfärd (*Nationalsozialistische Volkswohlfahrt*, NSV) och även företrädare för Det tyska folkets vinterhjälp (*Winterhilfswerk des Deutschen Volkes*, WHW).¹⁴ I sin funktion som ordförande i NSV och som företrädare för WHW samlar Kühn donationer och skapar ett "tyskt hem"¹⁵ i Tjörnarp, cirka 5 mil från Malmö.¹⁶ Kühn skriver 1939 att hemmet är "särskilt värdefullt" för sådana barn, som "växer upp utspridda utan tyska kamrater och som råkar ut för faran att bli främmande för det tyska folklivet".¹⁷ Om Kühns ledning av de två organisationerna gick utöver det som kan anses vara välgörenhet är ovisst, men varken NSV:s eller WHW:s verksamheter var opolitiska; NSV var Nationalsocialistiska tyska arbetarepartiets (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, NSDAP) officiella partiorganisation och WHW var underordnad NSV. Kühn ansluter sig också till partiet NSDAP den 1 mars 1935.¹⁸

Utöver sitt arbete för de nationalsocialistiska välfärdsorganisationerna

övertar Kühn 1937 ledningen för Malmös så kallade ”Tyska koloni”.¹⁹ Tyska kolonin omfattar alla tyska organisationer i Malmö (dit hör under årens lopp bland annat NSDAP:s lokala stödgrupp, Tyska församlingen, Tyska arbetsfronten (*Deutsche Arbeitsfront*), Utlandstyska kvinnorörelsen (*Auslandsdeutsche Frauenschaft*) och Föreningen krigarkamratskap (*Kriegerkameradschaft*). Den 13 oktober 1940 ersätts Tyska kolonin av Tyska kamratskapen (*Deutsche Kameradschaft*). Den ägnar sig särskilt åt ”främjandet av kamratskapen bland de rikstyska och de som tillhör det tyska folket i Malmö och omgivningen”.²⁰ Kühn blir efter enhällig begäran kamratskapsföreningens ordförande.²¹ I denna funktion uppträder han regelbundet som värd för talare och uttrycker under en föreläsning om Grönland sin önskan att ”den tyska arméns framsteg under kriget tillintetgör alla gagnlösa försök att tränga Tyskland undan från tillgång till världshaven”.²²

Samtidigt har Kühn sedan 1938 även övertagit ledningen av den lokala NSDAP-föreningen. Han ber den kyrkliga myndigheten för utrikesfrågor (*Kirchliches Außenamt*, KA) om tillåtelse att preliminärt få ta över ämbetet. Han motiverar sitt intresse för denna uppgift med ”att enligt den överordnades (NSDAP:s *Landesgruppenleiter* för utlandsorganisationen) åsikt, fanns det inte någon annan lämplig person”.²³ Han såg inga hinder att ta sig an denna uppgift, varken inom Tyska församlingen eller från svenskt håll. I rollen skulle han fokusera på internt arbete ”åt partimedlemmarnas skolning och åt stabiliseringen av den lokala gruppen (...) (framför allt rekrytering av medarbetare)”.²⁴ KA svarade att Kühn inte kunde dra sig undan en eventuell kallelse till ledare för den lokala gruppen (*Ortsgruppenleiter*),²⁵ men han skulle inte eftersätta sina åtaganden i församlingen under utövningen av sitt ämbete. Kühn blir alltså representant för NSDAP och presenterar sig i sina årsrapporter i fortsättningen som ämbetsman (*Hoheitsträger*) och ledare för helheten av allt som berör det tyska folket (*Leiter des Gesamtdeutschtums*).²⁶ I denna funktion tar Kühn hand om allt som har med det vardagliga partiarbetet att göra. Till exempel stöder han genom officiella brev med NSDAP:s brevhuvud²⁷ Malmös lokala HJ-ledare (*Hitlerjugend*) Eggert Pahl i en strid med en underordnad ungdomsledare från Hamburg.²⁸ Han anmäler sig också till utlandstyskarnas riksmöte i Graz 1939 och kort därefter till rikspartidagen i Nürnberg (2–11 september 1939).²⁹ Dessutom förklarar Kühn i sitt offentliga uppträdande i ett festligt anförande med anledning av Hitlers födelsedag, ”vad de tyska utomlands har sin ledare att tacka för och hur de

kan återgälda det genom trogen duglighet även i vardagen”.³⁰ Stämningen efter en filmvisning av det tyska angreppet mot Polen beskriver Kühn på följande sätt i det nationalsocialistiska månadsbladet *Der Deutsche in Schweden*:

Och när förstörelsens bilder orsakade darrande hjärtan, så tänkte man med förbittring och avsky på de lömska fega stackare som samvetslöst har drivit nationer i fördärv, men själva har hållit sig utanför alla faror. Med dubbelt så stor trohet och tacksamhet känner man sig förenad med ledaren (”Führer”) och hans tappra armé som skyddar hemlandet från sådan ödeläggelse.³¹

Bredvid sin verksamhet som ordförande i Kamratskapen och som NSDAP:s stöd arbetar Kühn sedan 1940 även som lektor för det tyska konsulatet i Malmö. Kühns arbetsområde omfattar ”iakttagelsen av fientlig kulturpolitisk propaganda, propagandamaterialets spridning, språktjänst och dylika uppgifter”.³² Den tyska konsuln rapporterar till Berlin några veckor före Kühns övertagande av lektorstjänsten att tjänsten är nödvändig, för att till exempel ”kunna ersätta ’tyska läroböcker’ som delvis fortfarande innehåller icke-ariska författare som till exempel Th. Mann, med nya oklanderliga läroböcker”.³³

Kühn agerar endast som NSDAP:s representant i Malmö mellan 1938 och 1940 och hans vikariat vid konsulatet varar bara några månader. Ändå är Kühn kontinuerligt närvarande i olika funktioner i alla tyska föreningar i Malmö från 1933 till 1945. Kühn drar nytta av att han som präst ”är medlem i alla lokala tyska organisationer” för att kunna ”överbrygga motsättningar”,³⁴ vilket han gör med framgång. Kühn rapporterar kontinuerligt till Berlin att församlingen, i motsats till spänningarna mellan kyrka och stat i Tyskland, kan fullfölja sitt arbete i Malmö ”smidigt”³⁵ och ”östört”.³⁶ Den symbiotiska bilden av statlig och kyrklig koexistens i Malmö ger biskopen Heckel anledning att vid sitt besök i Malmö 1939, rekommendera Kühn som ”trogen nationalsocialist” till Tyska ambassaden i Stockholm.³⁷ Senare ber ambassaden ibland Kühn om upplysningar, till exempel när det gäller värdering av forskare från Lunds universitet angående deras regimvänlighet.³⁸

Enligt Kühns egna bedömningar är hans insatser utanför församlingen för det tyska folket (*Deutschtum*) i Malmö redan 1937 så omfattande att det utan honom skulle vara fara för sammanbrott av det tyska arbetet i Malmö: ”Utan det tyska prästämbetet skulle ett tyskt arbete i Malmö vara otänkbart”.³⁹ Särskilt efter krigets början delas denna bedömning uttryckligen av de statli-

ga myndigheterna. Tyska ambassaden rapporterar till Berlin att Kühn är en "förkämpe för den tyska andan".⁴⁰ När det blir brist på valuta och löneutbetalningar från Tyskland till Kühn blir försenade hävdar det tyska konsulatet i Malmö att den "enda rikstyska kyrkan i Sverige",⁴¹ just under pågående krig,

ständigt (måste) vara bemannad, såväl för jordfästningarna av ilandspolade tyska soldater som för de talrika tyskar som särskilt under kriget vill upprätthålla kontakten med sitt hemland, speciellt genom kyrkobesök.⁴²

Enligt konsulatet har Kühn en särskild utrikespolitisk uppgift "för vilken det just nu inte skulle finnas någon ersättare".⁴³ Därför "är det brådskande att de tyska valutamyndigheterna tillåter en överföring av den återstående lönen till pastor Kühn."⁴⁴ Även den tillfälliga tyska konsuln från Malmö och "högre SS-ledaren" Alexander Bogs, är mycket imponerad av Kühns engagemang.⁴⁵ Han meddelar Kühn att om Kühn skulle lämna tjänsten och en ersättare skulle sändas till Malmö, bör också denna präst vara partimedlem, för att man skulle kunna anlita honom även för arbetet i partiet.⁴⁶ Enligt Bogs har prästerna en utmärkt skolning i vägledning (*Seelenführung*).

Kühns ställning i Malmö är så viktig att hans två frivilliga ansökningar till krigstjänst året 1942 avslås.⁴⁷ I stället får han 1943 en utmärkelse (krigsförtjänstorden 2:a klass) från distriktsledaren för NSDAP:s utlandsorganisation (*Gauleiter der Auslandsorganisation der NSDAP*).⁴⁸ Sammanfattningsvis är samarbetet mellan Kühn och de statliga tyska myndigheterna mycket harmoniskt. Det finns bara ett kritiskt yttrande över Kühns attityd som en anmärkning i handläggningarna. Det syftar till Kühns beredskap att bredvid rikstyskar (*Reichsdeutsche*) och etniska tyskar (*Volksdeutsche*) också ta emot tysklandsintresserade utlänningar i Tyska kamratskapsföreningen i Malmö.⁴⁹ Denna anmärkning av en okänd avsändare får inga följder.

Det är inte bara Kühns relation till tyska statliga myndigheter som är harmonisk utan även hans relation till Svenska kyrkan. Samtidigt som Kühn redan 1932 rapporterar till Berlin att "stämningen mot Tyskland i Sverige har försämrats under de senaste åren",⁵⁰ är hans kontakt med "de svenska kollegorna (...) fortsatt god".⁵¹ Kühns bekymmer är att "migranter (...) försöker hetsa även i Malmö, som redan tar emot huvuddelen av de danska flyktingarna".⁵² Han är även rädd att hans NSV-hem, beläget i en "högborg av judiska migranter", ska bli föremål för en attack.⁵³ Men Kühn beskriver

Svenska kyrkan genomgående som ”tapper”,⁵⁴ ”korrekt”⁵⁵ och med en beredskap att erkänna ”det tyska sättet att handla, inte med ’brutalt våld’ utan med den ärliga viljan till en rättfärdig och fredlig balans”.⁵⁶

Under åren som Kühn verkade i Malmö, från 1930 till slutet av kriget, lyckades han bygga upp en ursprungligen otrygg församling på ett hållbart sätt och fylla den med liv. Kanske var det också givande för församlingen att Kühn kunde neutralisera många svårigheter genom sitt engagemang i Malmös alla tyska grupper. För Kühn själv är det dock just hans engagemang utanför församlingen som leder till negativa konsekvenser efter kriget.

2. Tiden efter 1946

Kühn lämnar Sverige i april 1946 och vistas i Lübeck hos präst Gerhard Gülzow. Hans fru och tre barn stannar kvar i Malmö. Kühn motiverar sin resa till Tyskland med att han på förfrågan av den brittiska ockupationsmakten ska avlägga räkenskap för sin hållning under kriget. Man försäkrar honom och församlingsrådet i Malmö att han efter ”sin redogörelse ska kunna återvända till församlingen”.⁵⁷ Men efter hans ankomst vägrar de brittiska myndigheterna att tillåta honom att återvända till Sverige, trots att han har ett svenskt inresetillstånd.⁵⁸

Enligt Kühns uppfattning är det obegripligt att han förvägras utresetillstånd till Sverige. Hans uppfattning är att han har lämnat Sverige frivilligt av en rad olika skäl. Å ena sidan vill han inte bli ”misstänkliggjord”,⁵⁹ å andra sidan är det bra efter en lång frånvaro att åter anpassa sig efter ”hemkyrkans ordning”.⁶⁰ Dessutom är det viktigt att han genom sin frånvaro ger församlingen möjlighet att uttrycka sin eventuella önskan om ett prästbyte.⁶¹ Hans resa ut ur Sverige har därför, enligt Kühn, inte enbart att göra med den brittiska önskan att höra honom.

a. Ett nytt narrativ

Kühn avvisar rykten om att de brittiska myndigheternas attityd skulle kunna ha att göra med hans aktivitet under kriget. Han känner på sig att ”Stockholms tyska kretsar (...) som har förgiftat många brunnar”, har motarbetat Kühns återresa med ”påhittade påståenden”.⁶² Ett rykte sprids att han eventuellt har ”talat nedsättande om England” i ett tal i Tyska kamratskapens hus i Malmö.

Kühn vänder sig mot detta med argumentet att han aldrig godkänt texten och om talet alls hållits låg det "8 eller 9 år tillbaka i tiden".⁶³ Han beskriver som "dåraaktig" briterernas möjliga oro för ett återupplivande av tyska kretsar i Malmö och att Kühn i detta sammanhang skulle fungera som "centrum för nyhetsförmedling".⁶⁴ För Kühn verkar det "oerhört att tro att en tysk församling (...) skulle göra något som inte tål offentlighetens ljus".⁶⁵

Tvärtom hävdar Kühn att han före och under kriget aktivt förhindrat spridning av "NS-krafter" i Malmö. I sina dokument beträffande de allierades denazifieringsprojekt (*Entnazifizierung*) säger Kühn till exempel att NSDAP:s Malmö-grupp grundades först 1940 och att *Hitlerjugend* och *Bund Deutscher Mädel* i Malmö "aldrig fick ett fotfäste".⁶⁶ Att Kühn ledde NSDAP:s stödgrupp (ett organisatoriskt första steg för en lokal NSDAP-grupp) fram till 1940 och även hjälpte och stöttade den lokala HJ-ledaren Eggert Pahl,⁶⁷ döljer han. Kühn menar att han anslöt sig till partiet 1935 endast för att hindra, "att NSV med sitt totalanspråk på allt välfärdsarbete skulle komma i skadliga händer".⁶⁸ Kühn skulle också ha förhindrat att NSDAP skulle få fotfäste genom "vägen till Gleichschaltung".⁶⁹ Kühn hänvisar till att ingen av NSDAP:s förtrogna blev vice ordförande för kolonin under hans tid som ordförande.⁷⁰ Samtidigt hade Kühn själv ett så nära förhållande till NSDAP att en "högre SS-ledare" (som nämns ovan) uttryckte stor uppskattning för hans arbete.

Om allt detta talas det inte längre efter kriget, utan Kühns berättelse om att han gjort sitt arbete i motstånd mot de statliga tyska myndigheterna blir gällande. Han skriver att han och hans församling i Malmö framåt slutet fick uthärda "enorma svårigheter, bevakad av NS-organ".⁷¹ Han var tvungen att "lida hårt under NS-regimen"⁷² och de statliga tyska myndigheterna hade med avsikt först delvis och sedan helt spärrat utbetalningen av hans lön.⁷³ Denna framställning står i motsats till det ställningstagande det tyska konsulatet i Malmö gjorde, liksom Tyska ambassaden i Stockholm och även till Kühns egen beskrivning från 1944. De visar i stället att överföringsproblem hade uppstått i samband med "det allvarliga finansiella läget" och att rikets företrädare alltid betonade Kühns "oersättliga arbete".⁷⁴ Fler motsägelser framkommer genom det som Kühn har angett i sitt frågeformulär inom ramen för *Entnazifizierung*. På frågan: "Har ni någonsin fått en hederstitel, status, utmärkelse eller diplom från någon av de ovan nämnda (...) organisationerna (avdelningar eller anslutna föreningar eller av NSDAP omhän-

dertagna organisationer eller DRK)?”, svarar Kühn ”Nej”.⁷⁵ Men Kühn har själv uppgivit, vilket tidigare nämnts, att han ”via en hög ledare (*Gauleiter*) i NSDAP:s utlandsorganisation i Sverige fått krigets förtjänstmedalj av 2:a klass”.⁷⁶ Även på frågan om han någonsin ”muntligt eller skriftligt aktivt har stöttat nationalsocialismen” nekar Kühn,⁷⁷ trots att han författade åtskilliga bidrag till den nationalsocialistiska månadsskriften *Der Deutsche in Schweden*, ledde NSDAP:s stödpoint och tidvis var sysselsatt vid det tyska konsulatet i Malmö inom propagandasektorn.

Kühns *Entnazifizierungsverfahren* slutar den 13 augusti 1947 med tilldelning av kategori V (befriad person), då Kühn ”troligen tillhörde NSDAP” men inte var ”politiskt delaktig”.⁷⁸ Numera frikänd (*entnazifiziert*) upplever Kühn den brittiska ockupationsmaktens attityd gentemot honom som särskilt orättvis. Han jämför sin situation med präster i bekännelsekyrkan i Lübeck, som hade fått yrkesförbud under NS-väldet. Jämfört med Kühn, som levde i Lübeck skild från sin familj och församlingen, hade dessa präster det ”mycket lättare”. De kunde fortsätta att bo i ”kyrkans skugga” i kontakt med sina familjer och församlingen. Dessutom fick dessa präster bara tre månaders yrkesförbud medan Kühn nekades utresa i flera år.⁷⁹ Han är medveten om sin ”mänskliga otillräcklighet”⁸⁰ men för övrigt inga specificerade ”allvarliga fel”.⁸¹ Han anser inte att felen varit så ”oförlåtliga att de (inte) efter 5 till 9 år (...) av separation från församling och familj skulle vara sonade”.⁸²

Det är oviss i vilken omfattning Kühns kyrkliga överordnade delar denna åsikt. Det är KA:s president Martin Niemöller (1892–1984) och framförallt KA:s vicepresident Gerhard Stratenwerth som år efter år stöder honom inför den brittiska *Religious Affairs Branch of the Control Commission for Germany*.⁸³ Även Lutherska världsförbundets president och ärkebiskopen från Canterbury uppmärksammas på detta ärende.⁸⁴ Till och med Churchill blir intresserad av fallet och det leder till en förfrågan i det brittiska underhuset.⁸⁵ Alla försök att få ett utresetillstånd för Kühn misslyckas. Även i underhuset förklarar en företrädare för det brittiska utrikesministeriet att Kühn på grund av sina ”*wartime activities*” i Malmö blev utvisad ur Sverige och att det är förbjudet för honom att återvända.⁸⁶ Även kyrkopresidenten Martin Niemöller anholder hos de brittiska myndigheterna om ytterligare information. Niemöller anger att han ”på grund av den uppenbara ovilligheten att kompromissa när det gäller fallet Kühn” måste utgå ifrån att orsaken att man hållit den honom underordnade Kühn skild från sin församling och den i

Malmö kvarvarande familjen i över 2,5 år ”är av så allvarlig art att [Niemöller] måste se efter om [Kühn] i fortsättningen kan förvalta det andliga ämbetet”.⁸⁷ Inte heller Niemöller får dock några konkreta upplysningar. Därefter informerar Gerhard Stratenwerth 1949 kyrkorådet i Malmö att Kühn inte kommer att återvända.⁸⁸ Inte ens ett kort uppehålle för att ta avsked från församlingen och hjälpa hustrun med deras tre barn vid flytten beviljas.⁸⁹

b. Obnoxious Germans

Trots att källorna inte är helt entydiga, så kan skälen för den brittiska vägran att låta Kühn återvända till Sverige mycket väl rekonstrueras. Det är ett faktum att Kühns olika verksamheter före och efter kriget inte förblev hemliga. Det rapporteras redan 1942 till C-Byrån – en underrättelseorganisation inom det svenska försvaret – att Kühn agerade som civil ledare för olika militärt organiserade grupper i Malmö och att han var Gestapoagent som reste till Berlin en gång i månaden.⁹⁰ Även den brittiska konsuln följer Kühns aktiviteter och ser efter kriget till att Kühn blir tillagd på den brittiska listan över så kallade *Obnoxious Germans*.⁹¹ Begreppet avser tyska medborgare som bland annat har förbindelse till ”fientligt spionage eller liknande aktiviteter, som offentligt har spridit nazistvänlig eller antiallerad propaganda, har organiserat tysk-nationella grupper eller vilkas aktiviteter utomlands har främjat tyska ekonomiska och nationella intressen”.⁹² Tanken med upprättandet av dessa listor var att förhindra de nämnda tyskarnas möjlighet att stödja en krigsinsats i händelse av ett nytt krig.⁹³ Hur inflytelserika de individuella personerna var hade ingen betydelse. I förhandlingar med de svenska myndigheterna beträffande utvisning av olika tyskar argumenterade den brittiska legationen i Stockholm på följande sätt:

Hur viktig respektive tysk är spelar ingen roll. Var och en av dem var en del av nazismens maskineri och om vi inte slutligen tillintetgör detta maskineri, består faran att det åter kan tagas i bruk.⁹⁴

Listan med *Obnoxious Germans* sändes till utvalda neutrala stater, bland annat Sverige. Man bad om utvisning av de personer som fanns på listan. Man räknade inte med att de *Obnoxious Germans* som hade blivit utvisade och hade återvänt till tyskt nationellt territorium inom överskådlig framtid

skulle erhålla ett utresetillstånd.⁹⁵ Det framgår mycket tydligt i Londons utrikesministeriums skrivelse till det brittiska in-/utresetället i Berlin: ”till och med en *’Obnoxious German’* som på grund av tuberkulos är dödssjuk och vars invalida mor lever i Sydamerika, skulle inte få tillstånd att lämna Tyskland.”⁹⁶

Kühns namn dyker upp som nummer 447 på listan över i Sverige boende *Obnoxious Germans* under kategori U – *Unofficial (Obnoxious) Germans*.⁹⁷ Ytterligare en anteckning finns på listan efter Kühns namn: ”Malmö. Official in Deutsche Kameradschaft”. Och handskriven: ”was repatr. to Lübeck”. Ur en lista över *Obnoxious Germans* från 28 april 1946 i Sverige framgår det att Kühn utvisats 22 december 1945.⁹⁸ Mot denna bakgrund är det osannolikt att Kühn, som han själv säger, har lämnat Sverige frivilligt.⁹⁹

Med hänsyn till det ovan nämnda tydligt formulerade utreseförbudet för *Obnoxious Germans* är den strikta hanteringen av Kühns fall ingen överraskning. Men det är ovanligt att Kühns utresa vägrades så sent som 1950¹⁰⁰ medan utresebestämmelserna lättades tidigare för missionärer och kyrkliga dignitärer.¹⁰¹ Tre särskilda skäl skulle kunna vara avgörande för detta. För det första lyckades många från Sverige utvisade *Obnoxious Germans* (bland dem högt uppsatta representanter i NS-regimen som den ställföreträdande ledaren av ambassaden i Stockholm, Karl Werner Dankwort) att mot den brittiska myndighetens vilja återvända till Stockholm.¹⁰² Detta var ur brittiskt perspektiv en ”skam”, vilket skulle bemötas med ett mer kompromisslöst genomförande av utreseförbudet.¹⁰³ För det andra fanns det i Skåne, enligt brittisk uppfattning, ett stort antal medborgare med en dragning till nazistregimen. Den brittiske konsuln i Malmö rapporterar i april 1945 till Stockholm att ”flertalet av bönderna i Skåne har sympatier för nazisterna och vägrar att tro på rapporterna om nazistiska illdåd”.¹⁰⁴ Även detta skulle kunna ha haft en negativ påverkan i Kühns fall. För det tredje tycks den tyska kyrkoledningen ha haft en allt för starkt konfronterande hållning. Ur ett protokoll över ett samtal mellan Gerhard Stratenwerth och en företrädare för den brittiska ockupationsmakten framgår att Stratenwerth skall ha yttrat att detta ”att träffa avgöranden utan att fråga den anklagade, påminner om det som i Hitlers Tyskland gällde som typiskt nationalsocialistiskt”.¹⁰⁵ Detta mottogs inte väl av de brittiska myndigheterna. Chefen för *Political Division of Control Council for Germany* skriver i oktober 1948 till sin överordnade att han eventuellt skulle ha varit redo att fråga sina kollegor på in-/utresekonto-

ret om Kühn. Dock hade företrädare för den tyska kyrkoledningen jämfört den brittiska myndighetens metoder med nazisternas och dessutom försökt att "utpressa" myndigheterna genom att blanda in det engelska parlamentet. "If this attempt had not been made there might have been a case for (...) intervention."¹⁰⁶ Därför fanns inget annat alternativ för Kühn än att lämna sin kyrkoherdebefattning i Malmö hösten 1949. Hans familj följer honom till Tyskland sommaren därpå, och från 1950 till sin pensionering 1965 tjänstgör Kühn som präst i Gelsenkirchen.

3. Slutsatser

En klassificering av Kühns beteende är inte enkel. För det första är det tillgängliga arkivmaterialet begränsat till Kühns officiella korrespondens med sina kyrkliga överordnade och med tyska statliga myndigheter. Kühns kyrkointerna rapporter till Berlin finns inte bara i kyrkoarkivens bestånd, utan även i utrikesdepartementet i Berlin och bland kvarlåtenskapen efter Tyska ambassaden i Stockholm. Staten läste alltså allt och det är inte osannolikt att även Kühn var medveten om detta. Det som går utöver de tillgängliga akterna som till exempel artiklar, predikningar, församlingsbrev och privat korrespondens finns inte tillgängligt, med undantag för utgåvor av tidningen *Der Deutsche in Schweden*. Tyska församlingen i Malmös arkiv dokumenterar församlingens historia relativt fullständigt från 1920 till idag, men för tiden 1933–1946 finns inga underlag bortsett från en protokollsbok. En behandling av fallet Kühn är därför helt hänvisad till de officiella akter som finns på annan ort.

För det andra försvårar Kühns motsägelsefulla självpresentation en bedömning av hans hållning. Före krigets slut var han under en tid Malmös högste företrädare för NSDAP och stod för en "oersättlig" insats för "hela Tyskland", medan han efter krigets slut beskriver sig själv som en präst, som "blev hårt ansatt och som led under NS-regimen". Läsningen av det som Kühns följeslagare före och efter krigsslutet har skrivit, underlättar knappast en klassificering av Kühns hållning. Biskop Heckels uppfattning att man borde vara tacksam mot Kühn och att han "hindrade Malmös ungdom att helt försvinna in i nazistideologin"¹⁰⁷ tappar trovärdighet, när man betänker att det var just Heckel, som före kriget betecknade Kühn som en "trogen nationalsocialist" och som rekommenderade honom som informant för Tyska ambassaden i

Stockholm. Även KA:s berättelse från 1949 att Kühn förhindrade ”att vilda nazister tog över styret”¹⁰⁸ i Malmö, kolliderar uppenbart med Kühns och de statliga myndigheternas berättelse att det inte fanns någon förutom han själv som stödde ”det tyska” (*Deutschtum*) i Malmö. En klassificering försvåras dessutom av att många iakttagare ifrågasätter Kühns förmåga att adekvat tolka omständigheterna och tidens tecken. Han är ”inte alls en rationell och politisk tänkare”,¹⁰⁹ han ”var inte vuxen de andliga uppgifterna i tjänsten i Malmö”,¹¹⁰ han hade inte klart genomskådat ”NSDAP:s sista motiv och mål”,¹¹¹ nog har han varit medlem i partiet, men en ”from och enfaldig en”.¹¹²

Men det vore för enkelt att anta att Kühn inte visste vad han gjorde. Kühn var mycket medveten om sin och församlingens roll som representanter för tyska intressen i Sverige under kriget, även i jämförelse med de andra tyskspråkiga församlingarna i Sverige. Enligt Kühn var relationen till Svenska kyrkan fram till slutet ogrumlad¹¹³ (prosten Albert Lysander från Malmö stod upp för Kühns återkomst¹¹⁴), men relationen till de tyskspråkiga församlingarna i Göteborg och Stockholm tycks ha varit ansträngd. Kühn skriver efter kriget till Berlin att han försöker att bygga upp nya kontakter till de tyska kretsarna i Stockholm, dock kan det ”av kända anledningar [inte] ske genom församlingen i Stockholm”.¹¹⁵ Församlingen i Stockholm stod, i motsats till församlingen i Malmö, i ett utpräglat spänningsförhållande till Tyska ambassaden och de tyska statliga myndigheterna¹¹⁶ och ”var i sin verksamhet starkt knuten till bekännelsefrontens anda”.¹¹⁷ Korrespondensen mellan Kühn och kollegan i Göteborg, Hermann Kiesow, tycks ha varit professionell men kylig och uppenbarligen fanns det från Göteborgs sida ingen beredskap att stödja Kühn.¹¹⁸ Även omständigheten att Kühn ett flertal gånger medger sin egen skuld¹¹⁹ pekar på att han åtminstone i vissa fall var medveten om sitt handlande, även om uppriktigheten i hans skuldbekännelse urholkas av hans upprepade klagomål över hur ockupationsmakterna hanterar hans ärende och den närmast absurda jämförelsen mellan hans eget lidande och det som bekännelsekyrkans präster hade genomgått.¹²⁰

Sammanfattningsvis kan man säga att Kühns fall tillhör den kategori av fall som är svårast att bedöma. Det är osannolikt – som rapporterades till det svenska C-Byrån¹²¹ – att Kühn var Gestapoagent.¹²² Men han var inte heller en opolitisk anhängare. Kühn lät det kyrkliga och statliga arbetet flyta samman så att de statliga myndigheterna i samband med kriget kunde förorda hans uppehåll i Sverige på grund av hans betydelse för kamratskapen

och arbetet i partiet.¹²³ Det verkar som att Kühns nätverk inte hindrade en likriktning av tyskt liv i Sydsverige (som Kühn påstår i sin återblick), utan att detta snarare möjliggjordes genom hans personliga insats. Det är svårt att läsa Kühns beskrivning från 1944, att han ”fick en enastående möjlighet genom att man anförtrorde honom den lokala gruppen och kolonin, en koloni att leda ur kaos och förstörelse, till enhet och till de gemensamma stora uppgifterna”,¹²⁴ i ett annat ljus. Det verkar ha varit fullständigt främmande för Kühn att av principiella skäl motsätta sig myndigheterna. I ett brev från 1948 skriver Kühn att britternas oro för att han skulle kunna engagera sig mot ockupationsmakten om han tilläts lämna Tyskland är fullständigt ”meningslös”, med hänvisning till att han i Sverige skulle vara helt beroende av en god relation till de som har makten (ockupationsmakten) i Tyskland för sin egen och familjens försörjning.¹²⁵ Om Kühns närhet till ”makterna i Tyskland” före och under kriget också skulle kunna förklaras på motsvarande sätt är möjligt men ovisst.

Säkert är att Kühn inte får betraktas i ett vakuum. Kühn har genom sitt förhållningssätt bidragit till att möjliggöra och upprätthålla ett system. Hans eget förhållningssätt möjliggjordes dock i sin tur genom andras handlingar eller passivitet. Kühns kyrkliga överordnade hade kunnat förbjuda hans verksamhet. Även församlingen, som på många sätt var mindre beroende av Tyskland än Kühn, hade kunnat vända sig mot honom eller mot de tyska myndigheterna.

Det är också säkert att fallet Kühn inte är ovanligt. Det är snarare ett klassiskt exempel på hur komprometterade personer, efter en politisk ”systemväxling och historisk brytpunkt” konstruerar en ny ”egen berättelse”¹²⁶ över det som har varit. Att på ett sådant sätt skriva om historien enligt nutidens mått undviker en verklig konfrontation med historien och riskerar därmed att leda till en ny upplösning av skillnaden mellan rätt och fel.¹²⁷

Noter

- 1 Christoph Meckel, *Eine Tür aus Glas, weit offen* (München 2020), 75. Min översättning.
- 2 Brev från Herbert Kühn till Kirchliches Außenamt (KA), 15.04.1948, Landeskirchliches Archiv der Evangelischen Kirche in Westfalen (LkA EKvW) 1/1591.
- 3 Ibid.

- 4 De tyska församlingarna i Stockholm och Göteborg är strängt taget tyskspråkiga församlingar inom Svenska kyrkan.
- 5 Utlåtande från präst Otto Sand angående Kühn, 13.05.1930, Evangelisches Zentral Archiv (EZA) 5/1839.
- 6 Brev från sändebud von Rosenberg till Prof. Dr. E. Th. Walter, 01.10.1930, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (PA) R67871.
- 7 Anteckning av Theodor Heckel, 07.12.1940, LkA EKvW 1/1591.
- 8 Brev från Kühn till Kirchenkanzlei der Deutschen Evangelischen Kirche, 12.9.1933, *ibid.*
- 9 Brev från tyska Gesandtschaft Stockholm (DG) till Auswärtiges Amt (AA), 04.11.1938, R67873.
- 10 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1938, odaterad, EZA 5/1841.
- 11 EZA, *ibid.*
- 12 *Ibid.*
- 13 *Ibid.*
- 14 Den exakta tidpunkten för övertagandet av dessa uppdrag kan rekonstrueras endast med hjälp av Kühns årsredovisning där det står att han hade dessa poster i fem år, se ovan.
- 15 Herbert Kühn, komplettering av årsredogörelsen 1941, 13.06.1942, EZA 5/1841.
- 16 Herbert Kühn, "Das NSV.-Heim in Tjörnarp" i *Der Deutsche in Schweden*, årgång 5 utgåva 1, januari 1939, 10.
- 17 *Ibid.*
- 18 NSDAP-Gauleiterkarte, Herbert Kühn, Bundesarchiv R 9361-IX Kartei/23831530.
- 19 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1937, 30.5.1938, EZA 5/1840.
- 20 *Der Deutsche in Schweden*, årgång 9, utgåva 3, februari 1943, 18.
- 21 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1941, 13.06.1942, EZA 5/1841.
- 22 *Der Deutsche in Schweden*, årgång 9, utgåva 3, februari 1943, 18.
- 23 Brev från Kühn till KA, 17.07.1938, EZA 5/1840.
- 24 *Ibid.*
- 25 Brev från KA till Kühn, 30.07.1938, *loc. cit.*
- 26 Brev från Kühn till KA, 20.5.1940, PA R67873.
- 27 Brev från Kühn till det tyska konsulatet i Malmö (DM), 07.12.1938, *loc. cit.*
- 28 Brev från Paul-Hans Lahrsen till DM, 27.10.1938, *loc. cit.*
- 29 Brev från Kühn till KA, 17.08.1939, EZA 5/1841. Det är oklart om Kühn genomförde denna resa. Rikspartidagen 1939 i Nürnberg ägde aldrig rum på grund av andra världskrigets utbrott den första september 1939.
- 30 *Der Deutsche in Schweden*, årgång 5, utgåva 6, juni 1939, 15.
- 31 *Der Deutsche in Schweden*, årgång 6, utgåva 7, juli 1940, 12.
- 32 Brev från DM till AA, 16.10.1940, Riksarkivet (RA) SE/RA/221/2212.21/134.
- 33 Rapport från DM beträffande inrättning av ett lektorat vid konsulatet, 05.09.1940,

- RA SE/RA/221/2212.21/134.
- 34 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1935, 28.03.1936, EZA 5/1840.
- 35 Ibid.
- 36 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1937, 30.05.1938, loc. cit.
- 37 Brev från Heckel (KA) till AA, 15.12.1939, PA R67873.
- 38 Brev från Kühn till DM, 06.07.1941, SE/RA/221/2211.21/134.
- 39 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1937, 30.5.1938, EZA 5/1840.
- 40 DG till AA, 09.01.1942, PA R67873.
- 41 Brev från DM till AA, 08.09.1944, RA SE/RA/221/2212.21/134.
- 42 DM till Kühn, 19.10.1942, RA SE/RA/221/2212.21/134.
- 43 Ibid.
- 44 Brev från DM till AA, 08.09.44, RA SE/RA/221/2212.21/134.
- 45 Skrivelse från Kühn till KA, 24.02.1940, EZA 5/1841.
- 46 Ibid.
- 47 Se brev från Kühn till KA, 26.01.1942, EZA 5/1841 och brev från Kühn till KA, 27.10.1942, loc. cit.
- 48 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1943, 28.04.1944, EZA 5/1841.
- 49 Brev från okänd avsändare till DM, 02.09.1942, RA SE/RA/221/2212.21/134.
- 50 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1932, 31.03.1933, EZA 5/1840.
- 51 Ibid.
- 52 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1943, 28.04.1944, EZA 5/1841.
- 53 Ibid.
- 54 Ibid.
- 55 Herbert Kühn, kommentar till årsredogörelsen 1941, 13.06.1942, EZA 5/1841.
- 56 Kühns mellanrapport till KA, 04.12.1939, RA SE/RA/221/2212.21/134. Se även brev från Kühn till KA, 20.3.1943, EZA 5/1841.
- 57 Brev från KA (Martin Niemöller) till Marshall Hugh V. Champion de Crespigny, 27.01.1949, LKA EKvW 1/1591.
- 58 "List of persons living in Germany who have been granted Swedish visas", UK National Archives (NA) FO 188/588.
- 59 Brev från Kühn till KA, 15.04.1948, LKA EKvW 1/1591.
- 60 Ibid.
- 61 Ibid.
- 62 Brev från Kühn till KA, 13.12.1948, loc. cit.
- 63 Brev från Kühn till KA, 09.01.1949, loc. cit.
- 64 Brev från Kühn till KA, 13.12.1948, loc. cit.
- 65 Ibid.
- 66 Denazifieringshandlingar Herbert Kühn, bilaga: Kühns ställningstagande, Landesarchiv Schleswig-Holstein (LASH) Abt.460 Nr.7424.
- 67 Jämför brev från Paul-Hans Lahrson till DM, 27.10.1938, PA R67873.

- 68 Brev från Kühn till KA, 15.04.1948, LKA EKvW 1/1591.
- 69 Denazifieringshandlingar Herbert Kühn, bilaga: Kühns ställningstagande, LASH Abt. 460 Nr. 7424.
- 70 Brev från Kühn till KA, 15.04.1948, LKA EKvW 1/1591.
- 71 Brev från Kühn till KA, 09.01.1949, loc. cit.
- 72 Brev från Kühn till KA, 28.09.1948, loc. cit.
- 73 Se ovan och även Herbert Kühn, detaljerat CV, 1949, loc. cit.
- 74 Brev från Kühn till KA, 11.08.1944, RA SE/RA/221/2212.21/134.
- 75 Denazifieringshandlingar Herbert Kühn, Frågeformulär, LASH Dep. 460 Nr.7424.
- 76 Här skulle man kunna argumentera för att krigets förtjänstmedalj av 2:a klass utgavs i Adolf Hitlers namn och inte å NSDAP:s organisations vägnar (enligt RGBl. 1939, daterad 24 oktober 1939, s. 2069). I praktiken är distinktionen dock irrelevant.
- 77 Denazifieringshandlingar Herbert Kühn, frågeformulär, LASH Dep. 460 Nr.7424.
- 78 Ibid.
- 79 Brev från Kühn till KA, 15.04.1948, LKA EKvW 1/1591.
- 80 Brev från Kühn till KA, 09.01.1949, loc. cit.
- 81 Brev från Kühn till KA, 28.9.1948, loc. cit. Se även brev från Kühn till KA, 15.04.1948, loc. cit.
- 82 Brev från Kühn till KA, 09.01.1949, loc. cit.
- 83 Se till exempel KA (Martin Niemöller) till Marshall Hugh V. Champion de Crespigny, 27.01.1949, loc. cit. Se även Martin Niemöller till Entries and Exit Branch (Regional Office, Kiel), 24.05.48, loc. cit.
- 84 Brev från KA (Gerhard Stratenwerth) till Religious Affairs Branch (RAB), 04.11.1949, loc. cit.; Brev från KA (Gerhard Stratenwerth) till Landeskirchenamt der Evangelischen Kirche von Westfalen, 18.10.1949, loc. cit.
- 85 Anteckning inför resa till Sverige för Martin Niemöller, 30.03.1949, LKA EKvW 1/1591.
- 86 Mr. Mayhew från Secretary of State for Foreign Affairs svar på fråga från Mr. Skeffington-Lodge (Bedford) i House of Commons, 25.11.1948, Hansard, vol. 458.
- 87 KA (Martin Niemöller) till Marshall Hugh V. Champion de Crespigny, 27.01.1949, LKA EKvW 1/1591.
- 88 Brev från KA (Gerhard Stratenwerth) till Tyska församlingens kyrkoråd i Malmö, 01.12.1949, LKA EKvW 1/1591.
- 89 Brev från RAB till KA, 15.11.1949, loc. cit.
- 90 Brev med okänd avsändare till C-Byrån, 24.03.1942, Krigsarkivet (KrA) Serie B2:2 – Utgående brev 1942.
- 91 Brev från Entries and Exits Branch (Intelligence Division, Berlin) till RAB, 09.10.1948, NA FO 1049/1571.

- 92 Brev från Entries and Exits Branch (Intelligence Division, Berlin) till UK Foreign Office (German Section, London), 14.08.1947, NA FO 945/513.
- 93 Brev från UK Foreign Office (German Section, London) till British Legation (Stockholm), 22.09.1945, NA FO 188/503.
- 94 Brev från British Legation (Stockholm) till Ernest Bevin, MP, 04.04.1946, NA FO 188/548.
- 95 Brev från Entries and Exits Branch (Intelligence Division, Berlin) till UK Foreign Office (German Section, London), 14.08.1947, NA FO 945/513.
- 96 Brev från Foreign Office's (German Section, London) till Entries and Exits Branch (Intelligence Division, Berlin), 17.06.1947, loc. cit.
- 97 Förteckning över "*Obnoxious Germans*", NA FO 188/548. Kühns namn dyker upp på en lista från 14.11.1945 över de i Sverige internerade före detta medlemmarna av tyska *Wehrmacht*. Det finns dock inga belägg för att Kühn var internerad i Sverige. Listan sändes från British Legation (Stockholm) till major Sutton 14.11.1945, NA FO 188/503.
- 98 Förteckning över tyska medborgare som skulle följa med transporten till Lübeck den 28 april 1946, loc. cit.
- 99 Detta framgår också av det "enhälliga" beslutet från Tyska församlingens kyrkofullmäktige i Malmö den 20 mars 1946 att begära "upphävande av det mot pastor Kühn utfärdade utvisningsbeslutet" eller att ansöka om förlängning av den för avresan beviljade tiden med 6 månader. Protokoll från kyrkofullmäktiges sammanträde 20.03.1946, Tyska församlingen i Malmös arkiv. Jfr. även det brev som Kühns Göteborgskollega Hermann Kiesow skickade honom i april 1946, där Kiesow hänvisar till ett tidningsreportage om Kühns förestående utvisning. Brev från Hermann Kiesow till Kühn, 25.04.1946, Tyska församlingen i Malmös arkiv.
- 100 Brev från Kühn till KA, 31.05.1950, LkA EkvW 1/1591.
- 101 Brev från KA (Martin Niemöller) till Entries and Exits Branch (Regional Office, Kiel), 24.05.1948, LkA EkvW 1/1591.
- 102 Brev från Foreign Office (German Section, London) till Entries and Exits Branch (Intelligence Division, Berlin), 17.06.1947, NA Fo 945/513. I fallet Dankwort uppgav den behöriga brittiska myndigheten att den "oavsiktligt" hade beviljat honom ett utresetillstånd. I många andra fall (t.ex. Harald Heinz von Koenigsegg) skedde återinträde via tredjeländer.
- 103 Brev från Foreign Office (German Section, London) till Entries and Exits Branch (Intelligence Division, Berlin), 17.06.1947, 17.06.1947, loc. cit. Se även Stockholms Military Permit Officers brev till Intelligence Division (Herford), 04.11.1947, NA FO 188/588.
- 104 Brev från det brittiska konsulatet i Malmö till British Legation (Stockholm), 11.04.1945, NA FO 188/652.

- 105 Mötesprotokoll (utkast) från 04.11.1949 över ett samtal mellan vicepresidenten Stratenwerth och Mr. Maccassy 15.10.1948, LkA EKvW 1/1591.
- 106 Utkast till internt memorandum: Chief of the Political Division of Control Commission for Germany and the Chief of Staff, 28.10.1948, NA FO 1049/1571.
- 107 Brev från Heckel till KA, 11.03.1948, LkA EKvW 1/1591.
- 108 Anteckning för Martin Niemöller, 20.11.1949, loc. cit.
- 109 Brev från Heckel till KA, 11.03.1948, loc. cit.
- 110 Anteckning inför resa till Sverige för Martin Niemöller, 30.03.1949, loc. cit.
- 111 Brev från prästen Werner Görnandt i Köpenhamn till KA, 23.02.1948, loc. cit.
- 112 Rapport från prästen Daniel Cederberg om ett samtal med kyrkorådets ordförande i Malmö, Albert Keifer, till KA, 10.12.1948, loc. cit.
- 113 Brev från Kühn till KA, 15.04.1948, loc. cit.
- 114 Denazifieringshandlingar Herbert Kühn, bilaga: brevkort från Lysander till Kühn, 01.01.1947, LASH Dep. 460 Nr. 7424.
- 115 Brev från Kühn till KA, 20.03.1943, EZA 5/1841.
- 116 Se Ingrid Bohn, *Zwischen Anpassung und Verweigerung - Die deutsche St. Gertruds Gemeinde in Stockholm zur Zeit des Nationalsozialismus* (Frankfurt/Main 1997).
- 117 Brev från NSDAP:s utlandsorganisation till Reichs- und Preußisches Ministerium für die kirchlichen Angelegenheiten, 04.01.1938, PA 67873.
- 118 Pastor Daniel Cederbergs rapport om ett samtal med kyrkorådsordföranden i Malmö, Albert Keifer till KA, 10.12.1948, LkA EKvW 1/1591.
- 119 Brev från Kühn till KA, 15.04.1948, loc. cit.
- 120 Brev från Kühn till KA, 28.09.1948, loc. cit.; Dessutom meddelar Kühn sitt kyrkoråd dagen före avresan från Sverige att han lämnar Malmö ”med gott samvete”. Kühns brev till kyrkorådet 26.04.1946, Tyska församlingen i Malmös arkiv.
- 121 Skrivelse från okänd till C-Byrån, 24.03.1942, KrA Serie B 2:2 – Utgående skrivelser 1942.
- 122 Inga av Gestaporapporterna från Sverige visar Kühn som författare och det finns inga indikationer om att han skulle ha rest till Tyskland så ofta som en gång i månaden.
- 123 Brev från DM till okänd, 08.11.1944, RA SE/RA/2212.21/134.
- 124 Brev från Kühn till DM, 11.8.1944, loc. cit.
- 125 Brev från Kühn till KA, 13.12.1948, LkA EKvW 1/1591.
- 126 Marianne Subklew-Jeutner, *Schattenspiel – Pfarrer Eckart Giebler zwischen Kirche und Staat und Stasi* (Berlin 2019) 356–357.
- 127 Ibid; En tidigare version av texten har publicerats på tyska i *Kirchliche Zeitgeschichte* (volym 33 nr 2). Jag vill rikta ett stort tack till Åsa Wedberg och Günther Liebisch för deras bidrag i arbetet med att översätta texten till svenska och Isak Hyltén-Cavallius för värdefulla kommentarer.

Donning the academic gown

The *kappa* to the rescue?

Lene Nordrum

IN 2023, I WAS asked to develop a new course that would address the *kappa*, the introductory chapter that presents the context of a compilation of articles in a doctoral thesis, together with my colleague Michael Cimbritz. The course was to be aimed at doctoral students at the Faculty of Engineering (LTH), Lund University. The background was a proposal from the faculty to address an issue from their quality enhancement work: What content should go into the *kappa*? What should not? In addition, a *kappa* course would be a good way to engage doctoral students in critical thinking about the possibilities and limitations of research and research projects and about the role of research in society. A big task. We developed the course and have now given it twice.

In this paper, I reflect on some observations from the course-development work, including some perceptions from key people involved with the production of *kappas*: those who author them, the doctoral students, those who guide the production process, the supervisors, and those who examine them, the examination committee members. I pin down the main purpose of the *kappa* to *synthesis* and *contextualization* and argue that the *kappa* has incredible potential as a vessel for independent, critical thinking. I also argue that owing to the disciplinary culture and the development of doctoral education in these fields, this potential may be challenging to reach for a doctoral student trained in the Science-, Technology-, Engineering-, and Mathematics (STEM) fields. However, to miss the potential of the *kappa* would be to erode the STEM doctorate. I end my reflection with a call for work on how to articulate clearer expectations and strengthen the value of the *kappa* in STEM, and thereby also the STEM doctorate. But first an aside.

The *kappa* as the English translation of Swedish *kappan*?

"When I use a word," Humpty Dumpty said in rather a scornful tone, "it means just what I choose it to mean – neither more nor less."

"The question is," said Alice, "whether you can make words mean so many different things."

"The question is," said Humpty Dumpty, "which is to be master – that's all."
–Lewis Carroll, *Through the Looking Glass*

This passage is a favorite in linguistics papers. Here, I would like to use it to enter the role of the master: The *kappa* is the English translation of the Swedish word *kappan*.¹

This is not true yet, of course, but a perfectly plausible future. Words travel between languages – first becoming loanwords that sound a bit awkward and later adapting to the word-formation systems in the host language, posing as though they always belonged. Such is language – resilient, remarkable and receptive. In line with this, I say that the plural of a *kappa* is *kappas* and that the singular definite form, the *kappa*, is used for generic reference to the genre.

The *kappa* – a summary or a synthesis (or a patchwork of many things)?

Despite having been around for a while, it soon became clear to us while developing the course that the *kappa* remains an emergent genre, unsettled in its ways. It also became clear that it has not yet attracted a great deal of scholarly attention, particularly not from the STEM fields. The limited research on the compilation thesis largely comes from the humanities and social studies, and from this perspective, the tacit assumption seems to be that the *kappa* is a straightforward genre in the STEM fields; that it practically writes itself (see e.g., Solli & Nygaard, 2023; Jägerskog & Niemi, 2023). To get closer to describing the genre, in the sense of "abstract, socially recognized ways of using language" for a particular communicative purpose (Hyland, 2007, p. 149), we would have to do some digging ourselves.

Our first step was to browse Scandinavian university websites on doctoral education in the STEM fields for descriptions and guidelines about the com-

pilation thesis and the *kappa*. For the *kappa*, two descriptions dominate: an *introductory summary* and a *synthesis*, sometimes referred to as a *framework story*. These different terms set up very different expectations: what is it to be – a mere summary of the papers, or something more?

We proceeded to ask key insiders at LTH: supervisors, assessors and doctoral students about their understanding of this question. In a seminar for experienced supervisors, we got a first indication: both the summary and the synthesis interpretation are alive, but the synthesis one is more common. Of 40 answers about the purpose of the *kappa* gathered in an online questionnaire, 31 answers suggest synthesis and eight suggest summary.

To get a thicker description of these interpretations, we then invited five experienced supervisors and examination committee members at LTH to a focus-group discussion. The discussion confirmed a preference for the synthesis interpretation, but it was also clear that the participants had difficulty pinning down exactly what they meant by this. They began by discussing the ‘bigger picture’ and the *kappa*’s role in outlining the research project, then identified its purposes as showcasing critical thinking and reflection and finally agreed that it is a place for issues not covered in individual papers, serving as a narrative of the doctoral students’ research journey. Interestingly, the participants seemed to increasingly see the complexity of writing a *kappa* as their discussion proceeded. Towards the end of the meeting, one of the participants reflected on the difficulties articulating the purpose of the *kappa* along the lines of ‘I sort of feel bad now that we have not discussed this more in department meetings and so on. I feel that the doctoral students are not given much to go on.’²

As for the doctoral students, most of the participants in the *kappa* course underscored that they aim for a synthesis rather than a summary, but not all. The summary interpretation is clearly alive. When asked about what is challenging about the *kappa*, the doctoral students pointed to difficulties in providing a context for the individual articles, in knowing where to begin, in structuring the story, in knowing their audience, and in making for a good read. Two notes are appropriate here: 1) the participants in the *kappa* course might aim higher than many others for their *kappas* and thus be more thoughtful about the genre (although they may also just be genuinely lost), and 2) even if many doctoral students aim for a synthesis, they may well end up with a summary. In a survey sent out to all those who had participated in

the doctoral examination committee of an LTH thesis during the spring of 2014, one third of the respondents answered that the *kappa* they had assessed was a summary rather than a synthesis (Ahlberg, 2015).

Judging from our observations from the *kappa* course, one explanation for the many ‘summaries’ may be that doctoral students are trying to conform to conventional practice. In the course, we saw that many of the doctoral students were unsure about what is allowed and seemed to want to write to conform rather than to express independent ideas and develop their voice as academics. Thus, if the latest *kappa* a doctoral student consults is a summary, they may write a summary, despite their intention to do otherwise.

Stitching the patches into a tailored *kappa* – particularly difficult in STEM?

Putting their work into context might be particularly difficult for doctoral students in the STEM fields, on account of their disciplinary training and their research environments. Studies of writing across disciplinary fields have shown that writing artifacts are related to the epistemology of the discipline, giving rise to socially negotiated, discipline-specific genres (Miller, 1984; Bazerman, 1981, 1988; Berkenkotter & Huckin, 1995; Becher & Trowler, 2001; Hyland, 2007; Swales, 1990; Halliday & Martin, 1993). Writing develops in relation to tradition, and tradition is shaped by perspectives on what knowledge is, and which methods can be used to find it.

In a highly influential early study, Bazerman (1981) discusses the rhetorical choices in three articles, one from chemistry, one from sociology, and one from literary criticism. Focus is on how the three authors deal with terminology, previous literature in the field, the intended audience, and authorial presence. For our lens, the STEM fields, Bazerman’s findings for chemistry are particularly interesting and provide some clues to why contextualizing might be difficult for students trained in this discipline: It stands out as what has later been referred to as a ‘high consensus’ field (Becher, 1989; Becher & Trowler, 2001), i.e., a highly specialized field, relying on agreed-upon concepts in the search for a generalizable ‘truth’ (Bazerman, 1981; Becher & Trowler, 2001). In the words of Bazerman, the readers of research in chemistry likely “share an acceptance of much knowledge, evidence gathering techniques and criteria of judgment” (Bazerman, 1981, p. 46).

Thus, it can be assumed that doctoral students in chemistry find that a lot of context goes without saying, and that laying out the assumptions for, say, choosing a certain method, would be writing their readers on the nose. This is different from the more loosely organized fields of sociology and the humanities, where the knowledge in focus can be an ‘interpretation’ of a context rather than a generalizable ‘truth’. In these fields, alternative views are ever-present, and the authors are expected to argue for their frameworks, for their approach to the problem, and lay bare the assumptions on which their logic rests. In some fields, they are even expected to do so in esthetically pleasing prose. To them, contextualization is part of the research process.

Different stitching patterns? Hard-soft, applied-pure dimensions of research

The differences Bazerman identified for the three articles are often discussed in terms of a hard-soft dimension (Kolb, 1981; Biglan, 1973; Becher, 1989; Becher & Trowler, 2001). In the words of Trowler (2014), the ‘hard’ and ‘soft’ disciplines operate such that:

Hard disciplines have well-developed theory, universal laws, causal propositions, they are cumulative and have generalisable findings. Soft disciplines have unclear boundaries, relatively unspecified theoretical structure, are subject to fashions and have loosely defined problems. (Trowler, 2014, p. 17)

In a second layer to the hard-soft distinction, we find the distinction between ‘pure’ and ‘applied’ purposes, roughly translatable to research for theory development and research to fulfill a need or solve a problem (Becher & Trowler, 2001). The research conducted at a technical university is skewed towards the applied, and thus arguably trains its doctoral students in keeping close to a practical task, i.e., solving a problem, which by its nature might narrow the perspective of the researcher, blurring the ‘bigger picture’.

The technical universities in Sweden date back to the 1800s: The Royal Institute of Technology (Sw. Kungliga Tekniska Högskolan, KTH), was founded in 1827 and Chalmers University of Technology (Sw. Chalmers Tekniska Högskola) in 1829. Initially, research was not in focus; the primary purpose being practical, addressing the military’s and society’s engineering needs,

and later, the demands of industry following the industrial revolution. From the 1930s and onwards, however, research became more common, influenced by engineering education in Germany in the 1800s as well as the polytechnical ideal from the French *École Polytechnique* (Pålsson, 2003). With such influences came stricter demands for scientific approaches and theory (Pålsson, 2003, p. 33), setting the scene for a ubiquitous negotiation of two cultures tangible even today, one towards practical, applied science, and one towards theoretical science. In fact, when the third big technical university in Sweden was established in Lund in 1961 (Sw. Lunds Tekniska Högskola, LTH), one of the arguments for the location in Lund was the possibility for synergy effects with the already established Faculty of the Natural Sciences, not only providing a solid foundation for integrating the natural sciences in engineering education, but also nourishing the possibilities for applied and theoretical research to live side by side. In 1969, conditions for synergies were further improved with the integration of the technical university as a faculty within the larger structure of Lund University.

At this stage, I hope to have conveyed that in the technical fields, doctoral students are likely to work in a project of a hard-applied character, such as for example improving waste-water treatment, or developing sustainable materials for aerospace applications. Further, owing to the disciplinary nature of the 'hard' fields in combination with the immediate 'problem' orientation of most applied research, I also hope to have made the point that contextualization might run counter to STEM doctoral students' disciplinary identity – their customary way of doing things. It is through this lens that I make sense of the reaction of a participant in the *kappa* course, who upon reflecting on what to put in the introduction in the *kappa* commented along the lines of 'Now I ask myself: why did I write these papers? When I look at the research questions in them now, they seem so engineer-like. I find it difficult to find something higher, a purpose.'³ Arguably, the reason why the answer was not clear to this participant is the hard-applied nature of the research project. However, there is yet another layer to this: a development of the doctorate towards increased specialization, most visible over the last couple of decades. I will turn to this next.

Doctoral education in STEM – publish as patches or perish?

Swedish doctoral education has remained largely the same since 1969, when the old ‘doctorate’ became ‘doctoral education’ in the 1969 higher education reform. The main inspiration for the reformed education was the four-year system practiced in the US, with teaching and courses becoming integrated in the education, as well as increased demands of supervision (Gougoulakis, 2025, p. 133). Since 1969, though, doctoral education has become increasingly formalized, not least with the introduction of formal learning objectives in 2007. Particularly in the STEM fields, the formalization has been described as movement towards neoliberal ideals, focusing on efficiency and expertise, with quality assessed through measurable goals (see e.g., Alexander & Davis, 2019; O’Keeffe, 2020; Sonesson et al., 2023; Elmgren et al., 2024).

Intertwined with this, scholars point to a development of ‘projectification’ where researchers may operate in externally funded ‘quasifirms’, potentially weakening doctoral students’ connections to academia (Ylijoki, 2016). From a Swedish perspective, Elmgren et al. (2016) warn that projectification and external funding might mean that doctoral research becomes equal to research dictated by interests outside of academia. If so, they argue, “Doctoral education’s fundamental role for regenerating and developing the academy, its disciplines and the higher education system may be over-looked” (Elmgren et al., 2016, p. 15). At issue here are core academic values like independence and critical thinking (Sonesson et al., 2023). López-Castellano (2025), for example, maintains that a perpetual chase for the current-state-of-affairs and a bias towards production can lead to a focus on producing research at the expense of careful reading and thoughtful consideration of context and methodology. Somewhat exaggerated, the critique can be summed up as the following: the doctoral students in a project may remain oblivious to the context of the problems they are asked to solve, or the consequences of solving them. The focus will be on those who bring the money and thus, it is assumed, on publish or perish. The patches of the research are published, but the ideas, vision or goals they relate to may go unexpressed, or even worse, unpondered.

Turning patchwork into a *kappa* – a task for the independent tailor

Here, we arrive at the heart of why the *kappa* matters: It is important both for the future of academia, and I would argue, for society and democracy. If academia is to preserve independent and creative critical thinking as core capabilities of a doctorate in the STEM disciplines, which it should, the *kappa* is a key site for developing this. Crucially, I argue that these capabilities have a better chance of being preserved if the expectations of the *kappa* as a genre are made clear and its academic value strengthened. Below, I elaborate on this idea.

The preliminary observations presented in this paper suggest that despite being shared across the STEM disciplines, the *kappa* remains elusive as a genre: Its purpose is typically not articulated to the doctoral students by senior academics, or even clear to the senior academics themselves, leaving doctoral students with little guidance. Combined with the increasing projectification of the STEM doctorate (Ylijoki, 2016; Elmgren et al., 2016), this lack of clarity arguably risks fragmenting STEM academia into silos of isolated disciplinary communities (Hounsell & Andersson, 2009) or micro-cultures (Roxå & Mårtensson, 2011) where local practices take root. In such contexts, communication barriers between communities can make academia vulnerable to external agendas, weakening its role as a societal beacon in times when knowledge is being relativized by swelled ideological enterprises.

More concretely: there is a risk that the importance of the *kappa* is downplayed in the local practices,⁴ and if so, the doctoral student may slip into the doctoral gown without having pondered at any length on questions of high relevance to a doctoral degree: the overarching context of their research project, the strengths and limitation of the methods used in it, potential alternatives to these methods, and the long-term implications of the doctoral project for academia and for society.

To counter this trend, I propose that the *kappa* can, and should, be used as a boundary negotiating artifact (BNA) (Lee, 2007), i.e., as a carrier and expression of basic academic values and assumptions. That is, through boundary work clarifying the form and function of the *kappa*, the STEM academic community can "coordinate perspectives and (...) bring disparate communities of practice into alignment (...)" (Lee, 2007, p. 318). My antici-

pation is that such boundary work will reinforce the *kappa* as a genre where doctoral students are expected to exercise their doctoral voice in a critical, independent presentation and discussion of their project. Once this has been articulated, a common academic culture in the STEM disciplines can emerge, giving the doctoral students the agency and time to write a *kappa* text that they can, in the words of one of the doctoral students in the *kappa* course: ‘be proud of’.

Critical to my argument, and, I believe, to the doctoral student’s sense of pride, is ownership, which highlights another highly relevant development: the rise of generative AI tools. Although we do not yet know how generative AI tools will impact doctoral students’ writing, we can assume that if the *kappa* is perceived as a low-value task to be completed quickly, some may be tempted to outsource it to AI. Academia therefore needs to negotiate guidelines on ethical and sustainable use of generative AI, and boundary work can help to do this.

Early scholarship suggests that unguided use of AI could compromise creative, critical thinking and ownership (Anson, 2024; Sternberg, 2024; Coeckelbergh, 2025) and confirms a number of legal challenges (Coeckelbergh, 2025; Han et al., 2024). In a recent pre-print study, a group of researchers from the Massachusetts Institute of Technology found that essay writers using generative AI tools tended to converge on common ideas and common language, and, compared to writers who used only their brains or Google searches, they struggled to recall their own writing, and felt less ownership (Kosmyna et al., 2025). They also dealt with the writing task more superficially than the brain-only and Google-search groups, showing less elaborate activation of neural networks, notably activity associated with creativity and working memory. The authors conclude that unguided use of generative AI in writing may impose a “cognitive debt” limiting cognitive engagement and undermining creative thinking (Kosmyna et al., 2025). It is still early days, but these findings call for careful consideration of how to supervise *kappa* writing: the doctoral students should be empowered to ‘think out of the box’, not inside it; to be creative, not converging on the common.

Generative AI also raises legal concerns around ownership and accuracy. For one, current tools do not disclose their so-called ‘training corpus’, which severely complicates recognition of sources and an informed approach to plagiarism (Han et al., 2024; Coeckelbergh, 2025). It should also be noted

that generating a *kappa*-text may require the doctoral student to feed their already published articles into the AI tool, which many academic publishers prohibit (see e.g., Elsevier, 2025), and, even if permitted, there is no guarantee that the AI tool will use only the provided text in the generated *kappa* text, due to the ‘black-box’ nature of the technology (Han et al., 2024). There is also the concern of generative-AI ‘hallucination’, where content is simply made up (Bai et al., 2023; Coeckelbergh, 2025).

All is not bleak, however. If used ethically and sustainably, generative AI tools offer some exciting possibilities. They can serve as personalized writing tutors, helping doctoral students refine drafts into fluent and polished text (Han et al., 2024). Further, when used dialogically by way of careful prompts, for example to improve transitions or explain grammar, they can develop the doctoral student as a writer (Bai et al., 2023). By offering high-quality translations, the tools may also help to level the linguistic playing field, decreasing the English ‘native-speaker advantage’ in global publishing (Bai et al., 2023; Han et al., 2024). An idea for the Swedish doctorate could be to encourage *kappas* written in Swedish, and possibly also other languages, in cases where the doctoral student may feel empowered by this, and then produce AI-assisted translations for the international audience.

Bottom line: a good look at the *kappa* as a boundary negotiation object would hopefully render STEM academics with a better understanding of the assumptions they share about what the *kappa* should do, and how it can be related to what a STEM doctor should be able to do. Arguably, this would strengthen guidance on how to incorporate generative AI tools in an ethical manner. Ultimately, I believe that such needlework will enable doctoral students in the STEM disciplines to don carefully crafted academic gowns – *kappas* – each with individual, signature threads woven into a robust academic cloth. My next step as a teacher and researcher is to move towards this goal.⁵

References

- Ahlberg, A. (2015). Transparent examination i forskarutbildningen. LU:s femte högskolepedagogiska utvecklingskonferens, 26 november 2015. Lunds Tekniska Högskola. https://www.lth.se/fileadmin/lth/genombrottet/LUkonf2015/22_Ahlberg.pdf
- Alexander, D. E., & Davis, I. R. (2019). The PhD system under pressure: An examiner’s

- viewpoint. *Quality Assurance in Education*, 27(1), 2–12. <https://doi.org/10.1108/QAE-04-2018-0033>
- Anson, D. W. J. (2024). The impact of large language models on university students' literacy development: a dialogue with Lea and Street's academic literacies framework. *Higher Education Research & Development*, 43(7), 1465–1478. <https://doi.org/10.1080/07294360.2024.2332259>
- Bai, L., Liu, X., & Su, J. (2023). ChatGPT: The cognitive effects on learning and memory. *Brain-X*, 1(3), e30. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/brx2.30>
- Bazerman, C. (1981). What written knowledge does: Three examples of academic discourse. *Philosophy of the Social Sciences*, 11(3), 361–387. <https://doi.org/10.1177/004839318101100305>
- Bazerman, C. (1988). *Shaping written knowledge: The genre and activity of the experimental article in science*. University of Wisconsin Press.
- Becher, T. (1989). *Academic tribes and territories: Intellectual enquiry and the cultures of disciplines*. Buckingham: Open University Press/SRHE.
- Becher, T., & Trowler, P. (2001). *Academic tribes and territories: Intellectual enquiry and the cultures of disciplines* (2nd ed.). Open University Press/SRHE.
- Berkenkotter, C., & Huckin, T. N. (1995). *Genre knowledge in disciplinary communication: Cognition/culture/power*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Biglan, A. (1973) The characteristics of subject matter in different academic areas, in: *Journal of Applied Psychology*, 57(3), 195–203.
- Carroll, L. (2010). *Through the looking glass*. (Original work published 1871). William Collins.
- Coeckelbergh, M. (2025). LLMs, truth, and democracy: An overview of risks. *Science and Engineering Ethics*, 31(1), 1–13. <https://doi.org/10.1007/s11948-025-00529-0>
- Elmgren, M., Forsberg, E., Lindberg-Sand, Å & Sonesson, A. (2016). *The formation of doctoral education*. Lund: Lund University
- Elmgren, M., Lindberg-Sand, Å., & Sonesson, A. (2024). Evaluation practices of doctoral examination committees: Boundary-work under pressure. *Minerva*, 62(3), 427–456. <https://doi.org/10.1007/s11024-024-09523-5>
- Elsevier. (2025). *Generative AI policies for journals*. <https://www.elsevier.com/about/policies-and-standards/generative-ai-policies-for-journals> (accessed 28 June, 2025)
- Halliday, M.A.K. & Martin, J.R. (1993). *Writing science. Literacy and discursive power*. London & Washington, D.C.: The Falmer Press.
- Gougoulakis, P. (2025). Swedish doctoral education – Investment for innovation, international competitiveness and growth. *Academia*, 38, 129–149. <https://doi.org/10.26220/aca.5079>
- Han, J., Qiu, W., & Lichtfouse, E. (2024). *ChatGPT in Scientific Research and Writing: A Beginner's Guide*. https://doi.org/10.1007/978-3-031-66940-8_1
- Hounsell, D., & Anderson, C. (2009). Ways of thinking and practicing in biology and

- history. In C. Kreber (Ed.), *The university and its disciplines: Teaching and learning within and beyond disciplinary boundaries* (pp. 71–83). Routledge.
- Hyland, K. (2007). Genre pedagogy: Language, literacy and L2 writing instruction. *Journal of Second Language Writing*, 16(3), 148–164. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2007.07.005>
- Jägerskog, A.-S., & Niemi, K. (2023). Utmaningar och angreppssätt i processen att skriva sammanläggningsavhandling inom samhällsvetenskap och humaniora. *Högre utbildning*, 13(3), 46–62. <https://doi.org/10.23865/hu.v13.5745>
- Kolb, D. A. (1981). Learning styles and disciplinary differences, in: Arthur W. Chickering, ed., *The Modern American College*. (pp. 232–255). San Francisco: Jossey-Bass.
- Kosmyna, N., Hauptmann, E., Yuan, Y. T., Situ, J., Liao, X.-H., Beresnitzky, A. V., Braunsstein, I., & Maes, P. (2025). Your brain on ChatGPT: Accumulation of cognitive debt when using an AI assistant for essay writing task. arXiv:2506.08872. Retrieved June 01, 2025, from <https://ui.adsabs.harvard.edu/abs/2025arXiv250608872K>
- Lee, C. P. (2007). Boundary negotiating artifacts: Unbinding the routine of boundary objects and embracing chaos in collaborative work. *Computer Supported Cooperative Work*, 16, 307–339.
- López-Castellano, F. (2025). Neoliberalism, institutional change and the new culture of the university professoriate: The Spanish case. *Studies in Higher Education*, 50(1), 140–154. <https://doi.org/10.1080/03075079.2024.2331071>
- Nygaard, L. P. S., & Solli, K. (2021). *Strategies for writing a thesis by publication in the social sciences and humanities* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429261671>
- Miller, C. R. (1984). Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech*, 70(2), 151–167. <https://doi.org/10.1080/00335638409383686>
- O’Keeffe, P. (2020). PhD by publication: Innovative approach to social science research, or operationalisation of the doctoral student...or both? *Higher Education Research & Development*, 39(2), 288–301. <https://doi.org/10.1080/07294360.2019.1666258>
- Pålsson, C. M. (2003). *Ombyggnad pågår: Lunds tekniska högskola och ingenjörskrollens förändring* [Doctoral dissertation, Lund University]. History of Science and Ideas. Lund University.
- Roxå, T., & Mårtensson, K. (2011). Understanding strong academic microcultures – An exploratory study. https://portal.research.lu.se/ws/files/55148513/Microcultures_eversion.pdf
- Solli, K., & Nygaard, L. P. (2023). The doctorate in pieces: A scoping review of research on the PhD thesis by publication. *Higher Education Research & Development*, 42(4), 984–999. <https://doi.org/10.1080/07294360.2022.2110575>
- Sonesson, A., Stenson, L., & Edgren, G. (2023). Research and education form competing activity systems in externally funded doctoral education. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 9(2), 173–190. <https://doi.org/10.1080/20020317.2023.2222440>
- Sternberg, R. J. (2024). Do not worry that generative AI may compromise human

- creativity or intelligence in the future: It already has. *Journal of Intelligence*, 12(7).
- Swales, J. M. (1990). *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge University Press.
- Trowler, P. (2014). Academic tribes and territories: the theoretical trajectory. *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 25(3), 17–26. <http://www.univie.ac.at/oezg/OeZG143.htm>
- Ylijoki, O.-H. (2016). Projectification and conflicting temporalities in academic knowledge production. *Teorie vědy / Theory of Science*, 38(1), 7–26. <https://doi.org/10.46938/tv.2016.331>

Notes

- 1 I am aware, of course, that I am not the master. Language behaves as it will. In the *kappa* course, we are less bold about the possibilities of the Swedish word and translate *kappa* with *the thesis frame*, which is a good alternative. For a list of some of the names that have been used for the *kappa*, see Nygaard & Solli (2021, p.7).
- 2 This is not a direct quote, but based on my meeting notes from the focus group meeting.
- 3 This is not a direct quote, but based on my observation notes after a *kappa* seminar.
- 4 If citation count is taken as the main measure of value, the outlook appears troubling: 32% of 733 LTH theses from 2020–2024 have no citations on Google Scholar (many thanks to LTH research support for these figures). Still, *kappas* may offer other kinds of value. In the previously-mentioned focus group with experienced supervisors and examiners, the participants said they often consult *kappas* for overviews of unfamiliar research areas – something they believe others, especially doctoral students, do as well.
- 5 This paper has benefited greatly from conversations with my colleagues Öivind Andersson, Anders Ahlberg, Michael Cimbritz, Mirjam Glessmer, Joyce Kling, Jennifer Löfgreen, and Torgny Roxå. I am especially thankful to Torgny Roxå for suggesting the *kappa* as a boundary negotiating artifact, and to Michael Cimbritz for engaging discussions on the content of this paper and thoughtful comments on the writing. I also appreciate the valuable input from Isak Hyllén-Cavallius and Alexander Bareis.

Parken i svensk 1900-talspoesi

Lennart Nyberg

SOM POETISKT STOFF syftar en park vanligen, även om det finns undantag som vi snart ska se, på de större trädbevuxna naturområden som huvudsakligen under 1700-talet började anläggas i anslutning till slott och herresäten och som från 1800-talet började öppnas upp eller anläggas för allmänhetens rekreation. I en av på svensk botten få programmatiska utsagor om parken som ämne för poesi menar Bertil Malmberg att sociala orättvisor för en gångs skull haft något gott att erbjuda:

Det tillkommer oss säkerligen på den ort i historien där vi nu befinna oss, att acceptera den sociala rättvisans idé och eftersträva dess seger både i nuet och framtiden, att icke inta attityden av förorättad änkenåd. Däremot ha vi orsak att icke alltför mycket uppröras av det förflutnas orättvisor, som vi ha att tacka för icke få av de värden vi uppfatta som dyrbara, alldeles oavsett deras dunkla upprinnelse. Ett sådant värde är parken eller det parkliknande landskapet, som icke bara är en ädel ögonfägnad utan genom sin verkande symbolik också en stilbildande faktor i vår kultur, icke minst i den svenska dikten, där man kan tala om en "parklinje" vid sidan av "skogs-" och "havs-linjen". (*Ett författarliv*, 126)

Malmbergs indelning av den svenska poesin i tre linjer är en fantasieggande generalisering som jag inte ska försöka mig på att explicera här. Om Malmberg hade fått antaget ett antologiprojekt han föreslog för Bonniers 1942 "efter indelningsgrunden 'Skogen', 'Havet', 'Parken'" (brev till Tor Bonnier 24 september, citerat av Kjölstad, 376) hade han själv kunnat redovisa vad han menade, men förlaget nappade inte. Här vill jag bara konstatera att parken, kanske lite mer överraskande än skogen och havet, verkligen utgjort ett återkommande stoff för svenska poeter, antingen som bokstavlig miljö eller i överförda bemärkelser som bild, metafor, symbol.

Bertil Malmberg var förstås själv en av dessa poeter och kom att bli så upptagen av motivet (fem dikter eller diktsviter med parken som uttryckligt ämne från fyra olika årtionden) att han illustrerar det i dess olika manifestationer under första hälften av 1900-talet. En av de ovanligare av dessa, men kanske den som låg Malmberg närmast om hjärtat, var av parken som representation av det egna livet och verksamheten. I "Vinterpark", en svit om fem dikter från 1932 års samling *Illusionernas träd*, går poeten "som en vålnad" (48) och "iskall som en hädanfaren" (51) genom "en park så outsägligt död" (50) där han erfar hur hans "ungdoms skulder/(...) slumra tysta liksom frusna brunnar" (48) och finner hur "Ej till de levande min sång jag riktar,/de larmande, som mina gudar håna" (50). I detta främlingskap inför en samtid som utgörs av "de brokiga standaren/och gatans råa speord mot det sköna" (51) kommer han till slut fram till att han trots att hans "park var mänskotom" inte är ensam utan "knuten/förunderligt vid andra ensamheter" (54) och att hans nöd också är "deras/som viska sakta: Allt ha vi fått lämna" (55).

Malmberg använder här parken med ett symbolvärde som andra skulle tillskriva trädgården, och det sannolikt på grund av att han under stora delar av sitt liv skulle vistas i bostäder med omgivande park. Till exempel tillbringade han barndomens somrar på familjeegendomen Wäija utanför Kramfors där den "omgivande parken och hagen ned mot älven" angav "gränserna för Bertils territorium" (Kjölstad, 35) och han var under perioden 1938–1948 bosatt på Sotholmen, "en herrgårdsliknande byggnad under Härings slott i Västerhaninge" med "hus och park" (Kjölstad, 350–1) som Axel Wenner-Gren ställt till hans förfogande. Även när han tillbringade återkommande, ibland årslånga, perioder av sitt liv på olika institutioner var det på platser med tillhörande park. Sålunda tillkom dikterna i samlingen *Illusionernas träd*, där sviten "Vinterpark" ingår, under en vistelse på vilohemmet Breviks herrgård för rehabilitering efter ett alkoholrelaterat nervsammanbrott (Kjölstad, 249).

Till skillnad från Malmberg behandlar de flesta poeter parken som en offentlig plats de besöker och inte som del av en bostadsplats, men grundscenariot i "Vinterpark" med en poet som vandrar ensam i en park är konstitutivt för motivet och genomgående under seklet. Miljön inbjuder ofta till reflektioner över tidens flykt och årstidernas växlingar. I dikterna "Parken" och "Oktobertoccata" låter Sven Collberg (*Parken och andra dikter*, 1950) respektive Staffan Larsson (*Gallerrum*, 1948) parkmiljön avspegla naturens motstånd mot att snart svepas i vinterkyla:

Allt grällare skall pionerna
formulera sin protest,
allt vidare spänns
höstäpplens kinder,
– i skarpt lila
höstblommen väver sin svepning

(Collberg, 34)

Och i en park för sommarströdda tankar
där jag drev omkring, lycklig med mitt,
letade mig väg genom snåren till gömda
näckrosgölar och urgrå dvärgsraviner,
fann jag plötsligt på backen:
Här har någon nyss gått förbi,
tappat sitt leende på marken
rött som en rönnbärsklase...

Och jag såg upp och förstod: En sommars
död!

Där ligger trotset nerblåst som en fjäder!

(Larsson, 78)

Ofta kan dock parken användas som miljö för reflektioner som inte är nödvändigt kopplade till den. I ”Granngårdarna” från samlingen *Vardag* (1926) gör Gunnar Mascoll Silfverstolpe sin parkvandring till förevändning för att återuppväcka barndomsminnen – ”Jag går i parken. Fast stegen knarra,/ och vinterskuggor kring träden trycka,/ jag anar ändå en snabb minut,/ hur vid min panna i natten darra/en fattig ungdom, en fläkt av lycka,/ en doft av sommar, som blommat ut” (58) – medan Petter Bergman mer än sextio år senare, i ”Språket i parken” från samlingen *Tilltal*, låter parken bli föremål för språkfilosofiska reflektioner: ”För varje gång man går där, vidgas parkens/språk. Synonymerna är inte synonyma; en skugga på ett blad anger dess enskildhet./Och alla blad är tecken” (16).

Det gemensamma för dikter som ”Vinterpark”, ”Granngårdarna” och ”Språket i parken” är att parken utgör en kanske inte helt oundgänglig miljö för andra ämnen – alienation i samtiden, barndomsminnen, språkspekulation – även om man kanske skulle kunna hävda att den möjliggör den för den ostörda reflektionen nödvändiga ensamheten. När parken själv blir ämne tenderar den att framställas som en liminal plats, en gränszon mellan stad och land, ett stycke natur i förhållande till en omgivande stad eller ett stycke kultur i förhållande till en omgivande natur. Även här kan Bertil Malmberg erbjuda exempel. I den korta dikten ”Min park med tuktade gångar” i sviten ”Dagrar i parken” från samlingen *Flöjter ur ödsligheten* (1941) skildras hur

parken ”med tuktade gångar/och träd, vilkas sus/drömmar om gångna släktled” sakta övergår ”i skogen/som mörknar tätt invid” (15) och också får jaget, ”präglad av ord och tid,//präglad av minne och tanke” att glida över ”i själens vildmark/och blind stiglöshet” (16). Ingemar Algulin, som också iakttagit den flitiga förekomsten av parkmiljöer i Malmbergs poesi, ser dikten som ett symboliskt uttryck för den övergång från traditionell till modernistisk orienterad poesi som han studerat i Malmbergs lyrik och som här gestaltas som en ”formlig övergång från park- till skogsymbolik” (81). Övergången mellan stad och land med parken som mellanstation har dock djupa rötter och har figurerat i den svenska poesin sedan 1900-talets början.

I två tidiga dikter från samlingen *Syner* (1901) arbetade Vilhelm Ekelund med de dubbla perspektiven genom att låta en inledande parkvy övergå i en blick mot det omgivande landskapet i form av en slätt och en kust. I ”Plataner” inleder han med att notera ”Över parken flödar/oktobermånskenet tungt och fuktigt lysande” (89) och ”från de skuggiga gångarna,/från bänkar och soffor/ljuder det runt om mig/av skratt och viskningar,/dämpat, hemlighetsfullt” (89–90) för att sedan höja blicken och se hur ”där ute/över de svarta åkrarna,/där månskenet simmar stumt/över de frostbrända/i daggen matt lysande betblasten –/där ute, nästan snuddande vid den svarta jordlinjen,/skiner en stjärna/lågt över slätten” (90). I ”En februarimorgon” ser han från sitt fönster hur ”Ljusomflutna/rörda utav sakta vindar/(...) parkens lindar/sträcka brutna/grennåts glesa galler” (131) för att sedan höra ”en havets vårmelodi” och se framför sig ”ett solljust strandparti” där ”havet tryggt och soligt/mot vita stränder slår/med andning bred och mäktig,/och brisen går...” (132). Båda dikterna avslutas med ett mollackord – ”Plataner” med att stjärnans ”bleka, fina,/svårmodiga stråle” av poeten erfars ”som en snyftning,/en trött gråt/inne i mörkret...” (91) och ”En februarimorgon” med att ”luftens glada jubel/och vårens frid och väl/till brädden kvävande fyller/med ångest och ve min själ” (133).

De dubbla perspektiven i de två dikterna illustrerar två olika former av seende som iakttagits i Ekelunds poesi, ”den yttre direkt med ögat upplevda synen” och ”den inre visionen” (Ståhl, 48), liksom även en kontrast mellan staden och landet som kan härledas till ett som traumatiskt uppfattat uppbrott i Ekelunds ungdom, från barndomen på landet, ”en trygg och ordnad värld” (Ståhl, 47) till universitetsstaden Lund med ”känslor av social deklarer” och ”en modern, splittrad och rå verklighet” (Ståhl 48). Parken, som

ett naturinslag i staden, skulle här alltså kunna sägas utgöra en gränsson, eller kanske portal, mellan de två världarna och orsakar vemodskänslor vid insikten om förlusten av barndomens harmoniska värld.

I "En februarimorgon" kan man i omnämmandet av "parkens lindar" utan andra parkinslag i form av gångar, bänkar och soffor spåra en äldre, sedermera huvudsakligen dialektal användning av ordet som i SAOB definieras som "skogsområde l. skogs- l. hagmark l. skog l. lund o. d.; äv. med tanke på själva skogsbeståndet, särsk. om (område l. mark med) värdefullt (välskött) skogsbestånd", dvs. ett bruk av ordet som gör parken till ett inslag i naturen snarare än i staden/kulturen. Den här innebörden är tydlig i Ekelunds första tryckta användning av ordet i dikten "Skördefest" i 1900 års debutsamling *Vårbris*. Dikten utspelar sig i skånsk bondemiljö vid skördetid och inleds som en burlesk bygdeskildring i den tidige Frödings anda för att sedan övergå i ett för Ekelund mer typiskt stämningsmåleri med en melankolisk underton:

Där utanför står ljum och blid
septembernatt kring hult och lid
i höstens spröda glans.
Det skymtar vitt i hasselpark,
det klingar till av steg mot mark –
likt skygga steg i dans.
Det viskar med förstulna skratt
och fnittrande och tassel,
med kvävda skri bland snårens kratt
och tisslande och prassel. (32)

Poetens observerande roll ger ett intryck av utanförskap som även förekom i den tidigare citerade "Plataner" där det vemodsfyllda slutackordet eventuellt även kan kopplas till de dämpade och hemlighetsfulla skratt och viskningar poeten hört i parken och att han skymtat "ett vitt tyg/eller en profil/belyst i ett band/av det gula skälvande månskenet" (90).

Den roll som parken här antyds spela som en plats för umgänge och kärleksmöten, kanske frihet och möjligheter i största allmänhet, är även den återkommande i seklets poesi, ofta i samband med kärleksbesvikelser. I Bo Bergmans "Månsken" från debutsamlingen *Marionetterna* (1903) går såväl

det äldre bruket av ordet park i bemärkelsen träddunge som platsen som miljö för förlorad kärlek att spåra:

Nu badar allt i nattens silverljus,
Med stängda luckor drömma vita hus
vid vägarna där ingen färdas.
Ur valvet under parkens gamla träd
en fågel lockar späd
på något hjärta som förhäradas. (79)

I Bergmans senare dikt "Höstskymning" (*Livets ögon*, 1922) förenas kärleksmotivet med det tidigare nämnda om sommarens övergång till höst: "Vårt hjärtas lustpark lövas av, vår teg/står tom till sist, vårt ödes skymning faller" (*Samlade dikter II*, 41). Även för denna turnering av motivet kan Bertil Malmberg användas som exempel. I dikten "Parkerna" i samma samling som härbärgerade "Vinterpark" vände han livfullt tecknade amorösa inslag – "där luften andas/nöje och natt/och skälver av tusen pulsar/och porlande skratt" (11) – till en bistert desillusionerad insikt om att "allt är skugga/och fläktande sken" (12), "ett spel av dagar/mot nattlig grund/över djupet, som gapar stjärnlöst/ från begynnens stund" (13). Liksom ofta hos Ekelund avrundas dock dikten med en ambivalent njutning inför insikten: "o, sällsamma kramp kring hjärtat,/o, förlamande rus,/att vandra i nattliga parker/under bedrägliga ljus!" (13).

Parken som miljö för kärleksmöten vetter mot såväl Edens lustgård som Arkadien, men kvantitativt framför allt mot det senares aspekter av driftsliv och lust. Ibland görs rötterna i tidigare poetiska traditioner uppenbara som i Karl Asplunds användning av trubadurdiktningens aubade i dikten "Stationen" (*Daphne*, 1921): "Du lyser. Själva natten ljusnar,/som drömde den om soluppgång./ Och i den våta parken vaknar/en skygg och tveksam fågelsång" (34). Gemensamt för Eden och Arkadien är emellertid närvaron av ett hot mot idyllen som övertas i den svenska parkdiktningen under 1900-talet. Den välordnade och idylliska parken kan hotas såväl av en omgivande okontrollerbar natur (som i Malmbergs "Min park med tuktade gångar" ovan) som av de som befolkar den, av död ("et in Arcadia ego") eller ondska (ormen i paradiset). Ett drag av det förra kan spåras hos Ekelund, medan det senare blir vanligare hos senare poeter, däribland Malmberg. I sviten "Dagar i

parken” från 1941 års *Flöjter ur ödsligheten* har desillusionen från ”Parker-na” bytts ut mot något betydligt mer skräckinjagande, även om poeten intar en stoisk attityd. Där möter han först i svitens inledningsdikt ”Jag vet vad som irrar i parken” i en pose ”på trappavsatsen med redlöst flygande hår” (12), ”det mycket gamla, det som är äldre än år”, ”en fladdrande fasa” (11). I avslutningsdikten ”Det är ej jag” har denna gotiska skräckvision konkretiserats till kung Herodes, ”Den stolte konungen, som rädes/ett gossebarn i Betlehem” (17), ”den blodige tetrarken/och konungen av Judaland” (19), ondskan personifierad om man så vill, men en ondska som dikten menar att vi alla bär på: ”dråparen, som i oss alla/bor sedan tusental av år” (17). Enligt Algulin är det den enda dikten i samlingen som med sitt ”tema om en allmängiltig mänsklig skuld till våldet och dödandet” har en ”anknytning till tidsdiktningen” (70) under andra världskriget.

Detta komplex av parken som möjlighet och hot kom att gestaltas så sent som i Katarina Frostensons 1980-talspoesi där den maskulint determinerade arkadiska dimensionen med höviska övertoner övergått i en självcentrerad renodlad driftsutlevelse där de möten som eventuellt äger rum är med främ-lingar och förenade med hot och risktagande. I ”Metallao” (*Rena land*, 1980) benämns ”parken mitt i staden” en ”Befrielseplats” men också som ”upphö-rande” som om det är under en tillfällig respit möjligheterna finns. Platsen omges av ”Militärförläggningar (...)/långt borta” och i sitt sökande erfar jaget ”törst/huvud kropp en lem, min fot/mark senornas svar” och konstaterar att det ”Skräp ingenting/för att veta/historia om att ägas”. Trots det potentiella hotet mot friheten från män som ”ror i små båtar/ritar kartor, lägger skenor, bygger slätt” avslutas dikten med ett triumfatoriskt ”vita fält plan, historia/erövring!” (*Från Rena land till Korallen*, 33). I treradingen ”Dikt” från sam-lingen *Den andra* två år senare har hotet konkretiserats till ”Skalliga män i vita nylontröjor” som ”irrar nattligt i parkerna” (23). I dikten ”I naturen” från samma samling strävar jaget efter att ta sig ur ”döda former” och väggar som ”stirrar vitt, blint” för att söka sig ”ur staden – mot parken//min natur”. Hon vill förlösa ”dansjurets lösgång i mig” men är samtidigt uppmärksam på ”vem är mannen/bakom busken...”, ”vem är mannen bakom” (39) som kan utgöra ett hot inte bara mot kvinnor utan även barn, vilket antyds i raden ”Röd tumvante ligger frusen på gungan” (*Den andra*, 39).

Gestaltningen av parken som en frizon för av civilisationen bortträngda böjelser och existenser, i Frostensons fall av ”föreställningar och behov som

inte är socialt accepterade” (Beckman, 130), ingick i en avförtrollning av platsen som pågått sedan 50-talet. I Urban Torhamns ”I parken” från *Dikter* 1957 är det inte svårt att spåra en missbrukare bakom bilden av en fågel:

En gammal lärka, svart
med vingarna i kryss.
Hennes röst har tunnats ut
i takt med behagen.
Spröd och går ur vägen.
Dagen skymmer
över lekarnas gräs.
Hennes ögon bleka
som vissen blåklint.
Berusad i våren: Fan!
Hon tigger en krona och
Drar sig undan bland träden,
Kraxande som en kråka.
Trasslar med svarta vingarna.
Men en krona till ruset
Som lossnar sakta
Under träden.
Ett snedsteg
och ensam irrar med fåglarna. (71)

En dikt som denna förebådar 60- och 70-talens antiromantiska och ofta samhällskritiska poesi, där poeten antingen kan observera eller leva sig in i de utstöttas existens och där rörelser som gröna vågen gjorde parkmiljön otillräcklig som uttryck för naturen. I sin samling *Rost* från 1979 kunde Rolf Aggestam beskriva såväl ”alkoholisterna som huttrar i långa grå överrockar/under träden i Observatorieparken” (”Brandvakt”, 10) som hur ”ni sitter i parkerna på hösten med en halva vodka i innerfickan” (”Trollöga”, 38). Lars Lundkvist frågade sig i samma anda ”För vem skriver du dina konstiga dikter?/För gumman på torget som säljer ägg/eller gubben med träben,/för pojken med kniven/eller flickan som super i parken” (5) i dikten ”Självförakt” i *Förvåna mig!* från 1974. Sitt mest extrema uttryck fick dock den här gestaltningen av parken redan på 50-talet i Staffan Larssons

”Dödsskuggans park” från *Grottnattvard* (1951) där eventuell sympati blandas med äckel och fasa:

Mot skymningen kläcker ondskan sin rom
 geléartad slemmig sköljs dimman undan
 av vinden som bökar i parkens kronor
 som vattenströmmar i havets alger
 Och som vimlande yngel väller de fram
 de människoömkliga slummens hemlösa
 de fosterlika och klumpiga former
 och lågpannade hjässor väller fram
 ur intet ur skymningen mörkret som väntar
 vimlar de myllrar i tusental
 huvud vid huvud och kropp vid kropp
 med ögon som vet bara hätskhet och fruktan (34)

Utanför poesin skulle avförtrollningen få ett komplext uttryck i Botho Strauss moderna bearbetning av Shakespeares *En midsommarnattsdröm*, *Der Park*, ett verk som fick sin första svenska uppsättning 1986 och som Katarina Frostenson anknyter till i dikten ”Parken” från samlingen *Samtalet* från 1987. Där lyfter hon fram mötet mellan okända, eller mellan de som gjorts okända för varandra för att tala med Shakespeare och Strauss, som det centrala inslaget: ”vem är du, var är du du/utan ansikte – vad ropar/kallar du” (*Från Rena land till Korallen*, 122). Frostenson skulle dessutom själv använda parkmiljön sceniskt, i ”Nilen”, det första av 4 *monodramer* publicerade 1990. Här talar en kvinna i en park som skiljer sig mycket från det Bertil Malmberg en gång beskrev som en ”ädel ögonfägnad”: ”Parken är täckt av jord, sand, gropar, eventuellt finns någon plantering” (9). Det är kargt och utblottat och vittnar också om övergivenhet: ”Någon leksak ligger i landskapet, som bitvis ser kraterlikt ut, leksaken kan vara en liten hink, ett plastdjur, en nött spade”. Som alla vet är det vanligt att det ligger kvarlämnade leksaker i parkernas sandlådor, men här antar det vardagliga fenomenet mer hotfulla dimensioner.

Från och med dikten ”Park” i den första 90-talsdiktsamlingen *Joner* inträder emellertid en mer harmonisk, mindre sökande och vaksam, gestaltning av parken i Frostensons poesi, som av en plats där ett möte fullbordats,

där ett "du" blir till som "delade allt med mig" och tillsammans med jaget "blev en plats till sist/alldeles lika" (*Från Rena land till Korallen*, 93). Den anknytningen till äldre tiders bruk av parken som plats för kärleksmöten följs upp i samlingen *Korallen* från 1999 där i dikten "Soliloque" parken även konkretiserats till Hagaparken i Stockholm, som senare skulle beskrivas av Frostenson som "min park" där hon "strosat i decennier" (*K*, 152):

med dig går jag i parken i tanken
 Det finns ingen annan bild än dit vi ska
 än parken och parken är haga
 på vars kullars
 djurlika sträckning och gula sken
 tovbrantens rugg och vassens skräcksyn

din gränslöshet
 är mig ohjälpligt skrämmande (*Från Rena land till Korallen*, 335)

Det är förvisso ingen idyllisk skildring av tvåsamhet i en parkmiljö, snarare ett uttryck för vad Carin Franzén beskriver som "ett direkt avståndstagande från den traditionella föreställningen om kärleksrelationen som en själar-nas förening" (174), men möjligen skulle Frostensson i sitt bruk av miljön som en plats för utforskning av identitet och sexualitet kunna sägas stå för en återförtrollning av parken efter 60- och 70-talens avromantiserade och realistiska hållning. Under alla omständigheter är hon nog den enda av 1900-talets poeter som kan göra Bertil Malmberg rangen stridig om att vara den som oftast återkommit till motivet. Intressant nog slutar inte likheterna mellan dem där. Båda visar en dragning mot jagets skuggsidor, mot det okända, riskfyllda, okontrollerbara inom sig själva och andra.

Från seklets mitt inträder ett nytt perspektiv på parken som något sett utifrån, som en sinnebild eller symbol för en annan eller svunnen kultur, som något att förhålla sig till snarare än att befinna sig i. Mest konkret kommer det till uttryck i arbetarpojken betraktelse på avstånd av herrgårdsparken i Birger Normans "Utkast till porträtt i helfigur" från *Sånger vid floden* (1951): "Vägglus halvsvält och herrgårdens/vithet i parkens grönska" (20). På sätt och vis kan Bertil Malmberg sägas ha initierat även det här perspektivet, men från andra hållet, när han i den på flera sätt centrala "Vinterpark" talade om

sig själv som en vålnad och hädangången i en outhärligt död park. I dikten ”Ur antologien” från 1986 års *Motsång* kommenterade Göran Greider inte utan en viss sympati det här inslaget i tidigare generationers poesi:

Det fanns en tid då de bästa
poeterna gärna
vandrade utan mål i tomma, höstliga parker
bland meningslösa
broar över
lika meningslösa vatten
(...)
Här är deras storhet:
att de går sönder och blir hela
att de blir hela och går sönder
att de fann alltsammans
obegripligt
att de luktade lik och
erkände det. (53)

Parken som symbol för en svunnen och akterseglad tid och kultur kan eventuellt ha introducerats på ett mer självmedvetet sätt i Karl Vennbergs dikt ”Klassisk monolog” från hans genombrottssamling *Halmfackla* från 1944. Här återfinns poeten som en nybliven far på en bänk vid en barnvagn fördjupad i spekulationer, riktade till barnet som vaknat, om svårigheten i att tro på några bestående värden när ”önskan önskar fram/den lägsta mörka kraften i vårt väsen” (12) och ”ont och gott och sant och falskt är ord/som inte växt ur hemlighetens grund/och ej har mening utanför vår tanke” (14). Att reflektionerna, som skulle få en uppmärksammas ställning som uttryck för den så kallade trolösheten, äger rum i en park behöver på sätt och vis inte vara mer betydelsemättat än i andra tidigare dikter som utspelat sig på samma plats och där parken blivit en miljö för reflektioner, men betoning- en ligger här starkt på parken som förfallen – ”den gamla parkens/förfallna sandplaner” (9) och det två gånger upprepade ”vi löser livets gåtor/på du man hand i en förfallen park” (10, 15) – så att själva platsen blir som en sinnebild för det som poeten helst vill lägga bakom sig.

I Elsa Graves diktsvit ”Palatset” från samlingen *Bortförklaring* (1948) ställs

”den välskötta parken” (35) runt palatset som ”ligger tungt på marken” (33) i kontrast till jagets glädje som ”växer som ogräs/i den välskötta parken” (35) och vars ”värkande jakt” aldrig ska ”stanna till slut/bakom rutorna/i palatsets höga fönster” (37). Sviten mynnar ut i en kanske antipatriarkal vädjan till det ”eländiga” palatset att ”öppna dina fönster”, ”öppna dina portar,/spy ut alla krokiga möbler” (38), ”lös upp dina tunga murar” (39). Liksom hos Vennberg figurerar en fontän som ett potentiellt livgivande element – ”En smal stråle stiger/högt mot himlen ur parkens fontän/så olik skriket/från de svällande pigorna/under fontänens stråle” (36) – och som en möjlig efterklang av Eliots åkallande av regnet i *Det öde landet*. Hos Grave finns ett bejakande av det vilda i sig själv som liksom senare hos Frostenson kopplas till parken, först uttryckt i dikten ”I träd och blommor” från samlingen *Inkräktare* (1943):

De längesedan döda träden
blomma sällsamt vitt och rött
i mitt hjärtas vilda parker,
där de sjunga sånger
om minnen från trädgårdens
vårar och nätter.

I de vilda parker,
som i hjärtat blossa
blomma alla gamla trän,
som huggits ner i trädgår'n (19)

Kombinationen av parken som en förfallen och uttorkad kultur och ett potentiellt livgivande vatten återkommer i Lasse Söderbergs samling *Akrobaterna* från 1955 där han i titeldikten menade att ”Regnet skulle skrämman stenarna./Gräset skulle överraska glasmuren./Överallt, överallt, i vittrade parker” (46) och framför allt i den avslutande sviten ”Europa efter regnet” där redan den Max Ernst-alluderande titeln lyfter ämnet till en civilisations- och kulturbeaktande nivå. Söderbergs energiskt bildmättade poesi lånar sig inte gärna till förenklande läsningar, men i svitens femte sektion går det att spåra en gestaltning av parken som en del av ett ifrågasatt förflutet:

I Europas parker multnar fjärlarna och snön under legendernas feberblanka måne.
 Spindelnät av sten rör sig långsamt i ljuset som trevar efter skräckslagna mineraler.
 Där finns raser inneslutna i klippan eller molnet, där finns brev och vatten, ögon som
 inåtvända betraktar den blåsande tidningens färd bland soffor och älskande,
 i Europas parker, i Europas parker,
 Guds inbillade boskap.
 Och orgelbyggaren minns kvinnorna som stiger upp ur sömnens mossor, havande som snö,
 konferenser bland rosenbuskarna, en sommar skön som en litanja och en sista
 söndag
 med allting stämplat av dagg, handen förvandlad till trä och vilande på arbetsbordet.
 (Hans själ ett vaxljus i en väldig dånande orgelpipa).
 I Europas parker, ödsliga benhus med rötter kvidande som lampor, minns han blonda,
 männliga dagar, dagar genomströmmade av höga mytologier. En flock svarar i
 underjorden. (55)

Tjugo år senare skulle Tobias Berggren anlägga en liknande kulturkritisk vy över sitt samtida Europa men med ett mer vardagligt, satiriskt och politiserat modus i "resebrevet" "Europa, en exil" från samlingen *Bergsmusik* (1978). I tolv avdelningar skildrar Berggren här en resa till Berlin, Frankfurt, Paris och Rom "för att se hur världen roterar och hur jag" (33) som han enligt en avslutande kommentar låter utspela sig mot en fond av myten om Demeter och Persefone (ekot från Eliots *Det öde landet* är alltså noterbart även här om än outtalat). Det för det nuvarande syftet intressanta är att Europa här framställs som "denna ensliga och ruttna slottspark" (35) och att de personer jaget möter är "invädda i parkens gröna fond/Nånting som redan hänt" (53). Den nionde avdelningen utspelar sig i Jardin des Plantes där drag från den föregående Malmberg och den senare Frostenson förenas. Berggren tycker sig här möta, liksom Malmberg i "Dagrar i parken", "något mycket åldrat" (45) i en miljö som, liksom hos Frostenson, är karg och ogästvänlig (Berggren talar om "blyvinden genom den fula parken" och området som "skräpigt, kyligt") och utgör ett hot mot barn, gestaltat som hos Frostenson, genom "en liten grön/vante, borttappad..." (43).

I Berggrens fall kom även Sverige med i den kritiska anblicken som "mitt löjliga lilla land" (14). För Peter Curman, en annan av periodens resande poeter, framstod Sverige vid återkomsten från en utlandsresa i dikten "Hemkomst" från samlingen *Hemmaliv* (1970) med sina "rena, tysta samhällen" som "en fridlyst park/ett prydligt ifyllt formulär i världens kaotiska konkursbo" (*Fotspår*, 213). Så småningom spårar han dock "Sprickorna i välfärden" när

han noterar hur ”Hemlösa och utstötta irrar i den fridlysta parken/och det fattas uppgifter i det ifyllda formuläret” och frågar omedvetet profetiskt ”För inte är Drottninggatan en fortsättning på Istikal Caddeesi/och vår välfärd en kamouflerad ofärd?” (214). Liksom hos Berggren får parken gestalta ett tids- och samhällstillstånd.

Ytterligare knappt 15 år efter Berggren skulle Tua Forsström i samlingen *Parkerna* (1992) med liknande ordalag som han säga ”Man känner igen/sig: parkerna, något av silver, ruttet/Stanken” (37). Det är den enda förekomsten av ordet i samlingen som bär denna titel så man får förmoda att flera av dikterna är tänkta att gestalta parkmiljöer. Faktum är att många av elementen som behandlats ovan återkommer här – den europeiska utblicken (”tåg som avgår från de stora/stationerna i Europa”, 17), reseperspektivet, årstidernas växlingar, natur kontra kultur, till och med så specifika inslag som et in Arcadia ego-motivet (”Den Mörka Kamraten följer oss”, 50) och (möjligen oavsiktliga) allusioner till Shakespeare och Botho Strauss i form av referenser till åsneöron (”öronen som liknar åsnans öron”, 7, 14, 29 och 48) och en cirkus (”Vi utgör en sådan ömklig/syn att cirkusdirektören/gråter”, 30) – men det sker i en fragmentarisk form utan tydligt och auktoritativt centrum (”Vi saknar något i vars namn vi talar”, 50) och där upprepningar och interna korsreferenser drar uppmärksamheten till språket som medium. Det är kort sagt som om seklets tidigare parkdiktning här passerat genom ett postmodernistiskt filter.

Möjligen hör även ett parti i Ann Jäderlunds i den samma år som *Parkerna* utgivna *Rundkyrka och sjukhuslängor* till den kategori av på avstånd betraktade och historiskt belastade parker som behandlas här. Den sextonde av de 37 dikterna som utgör samlingen (enligt en uppgift förmedlad till Staffan Bergsten och återgiven i studien *Klang och åter* (151) ska texten inte ses som en enda långdikt utan som en samling av separata fyrstrofiga dikter) lyder:

I parken med de stora gröna träden
Vid grindens spjut förfinade och klara
De gula strålarna som flyter ur en pensel
Och lämnar nyckelhålet tomt i stängslet

Där på den gång som leder in i parken
Vandrar i slöjor ljudlösa och långa

En serie människor som ingen känner
Med huvuden i ängsligt burna lågor

De små porträtten lyser under huden
Av något innerligt förflutet genom åren
Den bleka solens skimmer över alla
Som låter skuggorna få växa bakom tingen

Bakom den grinden där de alltid vandrar
I sina rader eller inkapslade minnen
I långa rockarna där händer sticker fram
Med fingrar som försiktigt stryker över tyget (20)

Staffan Bergsten har identifierat flera allusioner till Carl Fredrik Hill i samlingen, inte minst i titeln som också är den åsatta titeln på ett av Hills konstverk från sjukdomsåren, allusioner som gör det möjligt att parken som beskrivs är den till Sanct Hans Hospital utanför Roskilde dit Hill fördes efter insjuknandet i Paris 1880 innan han återbördades till Lund (152). Bergsten framhåller samtidigt att referenser som dessa saknar ”betydelse i sig” i Jäderlunds poesi där de ”ingår i det brokiga förråd av allsköns bilder varur Jäderlund hämtar fram vad hon behöver” (176), så det räcker kanske att konstatera att det är en parkmiljö sedd på distans, kanske även på historiskt avstånd, men där andra efterkrigspoeter framställt detta förflutna i kritiska ordalag är det här märkbart att det talas om ett ”innerligt förflutet” där ”skuggorna få växa bakom tingen”.

Att parken som sinnebild för en förfluten, akterseglad eller på annat sätt klandervärd kultur även skulle komma att inbegripa poesin som form, i det förflutna eller samtiden, var kanske aldrig särskilt långsökt. I Göran Palms ”Megafonen i poesiparken” från *Hundens besök* (1960) görs kopplingen explicit genom att poesin själv, eller kanske hellre den poetiska traditionen med dess mer eller mindre uttryckliga krav, beskrivs som en park där megafonen basunerar ut vad som är tillåtligt och inte:

Vackra ord går bra. Gör bara rytmen fast. Stäng in dem,
Fula ord? Gör bara rytmen mjuk. Gnid in dem!
Men inte något klarspråk. Kom ihåg att det är poesi ni skriver.

Andas in, stäng till, håll sedan andan, Poesin är en kompressor.
 Nej, inte talspråk, b-i-l-d-språk. Är ni prosaist?
 (...)

 Tänker ni tänka? Hitta då en metafor att dölja tanken i.
 Vår park har ousinliga förråd av tomteskägg. (57)

Dikten, som av Leif Eriksson beskrivits som ”en lyrisk summering” i satirisk form av de ideal om en sakligt beskrivande och kommunikativ poesi som Palm fram till debuten utarbetat i dialog med Gunnar Ekelöfs Strountes-estetik (30), kan ses som en manifestlik övergång från det som uppfattats som 50-talets introspektiva dikt till 60-talets öppenhet mot omvärlden. Det är en övergång som också går att spåra i hanteringen av parken som miljö i seklets poesi, från närhet till distans.

Om det som Bertil Malmberg en gång skrev finns en ”parklinje” i svensk poesi så fördelar den sig, enligt ovanstående resumé, huvudsakligen i två olika gestaltungsformer. I den ena har poeten parken som sin utsiktspunkt och skildrar därifrån förhållandet till olika gränser, mellan natur och kultur, mellan jag och andra, mellan barndom och vuxenhet, mellan gott och ont, frihet och fångenskap, liv och död. Det är en typ som lämpar sig för introspektion och självbespeglning. I den andra intar poeten ett mer distanserat förhållningssätt och använder parken som ett uttryck för något föråldrat, akterseglat, nergånget. Uppdelningen hårdar drag i materialet något – Vennberg befinner sig ju både i parken och håller den på avstånd – men vittnar om en central vattendelare som går att spåra till seklets mitt. Som vi sett försvann dock inte den tidigare typen utan visade en tydlig överlevnadspotential i till exempel Katarina Frostensons 80-talspoesi. Scenariot med en poet som vandrar i en park och gör den till en miljö för reflektioner är som noterades inledningsvis konstitutivt för motivet och de exempel som getts är bara en bråkdel av de befintliga. Men även om det ovanstående har kunnat peka på många och varierande förekomster så har parken knappast utgjort något centralt ämne för den svenska 1900-talspoesin och i några av de mest framträdande författarskapen – säg Ekelöf, Forsell, Tranströmer, Sonnevi – lyser det med sin frånvaro. Som en indikator på tidstypiska ämnen och idéer har motivet dock visat sig slående användbart och det har också kunnat visa på kanske oväntade frändskaper mellan författarskap på stort tidsmässigt avstånd ifrån varandra.

Referenser

- Rolf Aggestam, *Rost*. Wahlström & Widstrand, 1979
- Ingemar Algulin, *Tradition och modernism. Bertil Malmbergs och Hjalmar Gullbergs lyriska förnyelse efter 1940-talets mitt*. Natur och kultur, 1969
- Karl Asplund, *Daphne*. Norstedts, 1921
- Åsa Beckman, *Jag själv ett hus av ljus. 10 kvinnliga poeter*. Bonnier, 2002
- Tobias Berggren, *Bergsmusik*. Bonnier, 1978
- Bo Bergman, *Marionetterna*. Bonnier, 1903. 3:e uppl., 1920
- , *Samlade dikter II*. Bonnier, 1941
- Petter Bergman, *Tilltal*. Bonnier, 1987
- Sven Collberg, *Parken och andra dikter*. Norstedts, 1950
- Peter Curman, *Fotspår. Dikter 1986–1965*. Wahlström & Widstrand, 1986
- Vilhelm Ekelund, *Samlade dikter 1*. Atlantis, 2004
- Leif Eriksson, ”Man måste ha sin provosten”. *Gunnar Ekelöfs betydelse för Göran Palm och några andra sextiotalspoeter*. Akademilitteratur, 1982
- Carin Franzén, *För en litteraturens etik. En studie i Birgitta Trotzigs och Katarina Frostensons författarskap*. Symposion, 2007
- Katarina Frostenson, *4 monodramer*. Wahlström & Widstrand, 1990
- , *Den andra*. Wahlström & Widstrand, 1982
- , *Från Rena land till Korallen. Dikter i urval*. Wahlström & Widstrand, 2000
- , K. Polaris, 2019
- Elsa Grave, *Bortförklaring*. Bonnier, 1948
- , *Inkräktare*. Bonnier, 1943
- Göran Greider, *Motsång*. Bonnier, 1986
- Ann Jäderlund, *Rundkyrka och sjukhuslängor*. Bonnier, 1992
- Torbjörn Kjölstad, *Den ensamme resenären. Om diktaren Bertil Malmberg*. Carlssons, 2019
- Staffan Larsson, *Gallerrum*. Bonnier, 1948
- , *Groddnattvard*. Bonnier, 1951
- Lars Lundkvist, *Saxen i snön. Dikter 1950–74*. Norstedts, 1976
- Bertil Malmberg, *Ett författarliv*. Bonnier, 1952
- , *Flöjter ur ödsligheten*. Bonnier, 1941
- , *Illusionernas träd*. Bonnier, 1932
- Birger Norman, *Lyrik 1950–1974*. Rabén & Sjögren, 1980
- Gunnars Mascoll Silfverstolpe, *Vardag*. Bonnier, 1926. Tillgänglig på Litteraturbanken: <https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/SilfverstolpeGM/titlar/Vardag/sida/3/etext>
- Göran Palm, *Hundens besök*. Bonnier, 1960
- Eva-Britta Ståhl, *Vilhelm Ekelunds estetiska mysticism. En studie i hans lyrik 1900–1906*.

Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala Universitet 19.
Uppsala, 1984
Lasse Söderberg, *Akrobaterna*. Wahlström & Widstrand, 1955
Urban Torhamn, *Dikter*. Stockholm, 1957
Karl Vennberg, *Halmfackla*. Bonnier, 1944

Echoes from Tomorrow

Listening Between Collapse and Change

Johannes Stripple and Marie-Lisa Feller

WHAT DOES THE future sound like? A breaking wave? A protest chant? The voice of someone remembering what we failed to do? In an age of rising seas, vanishing certainties, and deepening social divides, we live suspended between collapse and change. Some futures arrive like storms – sudden, destructive, disorienting. Others emerge through slow, collective efforts to transform the systems we live by. But to navigate between them, we first need to imagine them. And that means listening.

For decades, questions about possible futures were seen as peripheral in the social sciences. Future-oriented thinking was often left to technocratic forecasting or speculative fiction, far removed from policy or political theory. Yet today's climate crisis demands a radical shift – not just in carbon emissions, but in our collective ability to imagine. As Stuart Candy (2010) has argued, thinking futures must be reclaimed as a critical, creative, and experiential practice – one that moves beyond linear projections to explore "what ifs": not only what is likely, but what is preferable, just, or even survivable.

At Lund University, we've been exploring how immersive audio experiences – soundwalks – can help people sense and reflect on climate futures. Drawing on research in political science, speculative design, and affect theory, our team created two soundwalks that combine scientific scenario work with narrative storytelling and spatial sound. These are not just stories about tomorrow. They are echoes from tomorrow, carried into the present to awaken political imagination, emotional connection, and perhaps new forms of action.

Much of today's climate communication is dominated by visual forms – graphs, maps, satellite images – that offer a distant and abstract view of what's

to come. But what if we listened instead? What if sound, with its capacity to envelop, disorient, and move us, could offer a different way of sensing the future? These are the questions that guided our work.

In this essay, we invite you to walk with us into two speculative soundscapes – *Farewell Falsterbo* and *Memories from the Transition* – and to explore what happens when future catastrophes are not only modeled but felt. Based on our analysis of listener experiences, responses, and workshop reflections, we examine how these soundwalks engage emotion and imagination to open up new ways of thinking with the future. What happens when we listen not only to data, but to voices? When we ask not only what might go wrong, but what else could be possible?

Two Futures, Two Journeys

The soundwalks we developed together with the audio production company Umami Production – *Farewell Falsterbo* and *Memories from the Transition* – are GPS-triggered, location-based audio experiences that blend narrative, sound design, and climate science. Participants download the Climaginations app, put on their headphones, and follow a route in a specific place – or one resembling it – while a fictional but plausible story unfolds in their ears. These stories are not detached speculations. They are embodied, immersive, and emotionally textured – designed to be lived, not just heard.

Farewell Falsterbo is set in the year 2100, on Sweden's southern coast. The story follows Robin, a teenager researching the "Year of the Storm" in 2072 – a devastating climate event that reshaped the landscape and the lives of those who lived through it. Robin's interviews with family members reveal a story fractured by loss, blame, and differing memories. Two alternate versions are available. The "conflict scenario" imagines a future marked by political division, failed climate efforts, and widening inequality. In contrast, the "cooperation scenario" tells a story of social movements gaining momentum, governments acting on climate adaptation, and communities building resilience together. These two versions are not random guesses – they are grounded in scientific research and based on what experts call *Shared Socioeconomic Pathways* (SSPs). SSPs are a set of global storylines developed by climate scientists to explore how different choices today could shape tomorrow. Each pathway combines trends in politics, economics, technology, and

Students at Lund University is about to do the soundwalk *Memories from the Transition*. The walk starts in Hyllie, Malmö, at the Emporia Shopping centre.

society to show how the world might respond – or fail to respond – to climate change. We drew especially on SSP₃, a fragmented and conflict-prone future, and SSP₁, a more cooperative and sustainable one, using data and insights from the Swedish Meteorological and Hydrological Institute and the Swedish Civil Contingencies Agency.

What makes *Farewell Falsterbo* distinctive is its emotional architecture. The same characters – Robin, their grandparents, their mother – appear in both scenarios, but the tone, atmosphere, and moral landscape shift dramatically. In one, silence and regret dominate; in the other, reconciliation and adaptation take hold. The listener's choices, including which path to follow, become part of the meaning-making process.

Memories from the Transition transports the listener to Malmö between 2030 and 2050. The narrator, Selma, speaks from beyond the grave. Her story is a reflection, told after her death, on the transformations she witnessed – from youthful protests to systemic shifts in economy, food, and governance.

Students doing the soundwalk *Memories from the Transition*. Here they are on their way to the Emporia rooftop park where the first act is set.

The first act, set in 2030, opens on the roof of Emporia shopping mall, where activists occupy the building in frustration over climate inaction. The second act, set twenty years later, reveals a city in transition. New professions have emerged – including a pollinator coordinator – and old tensions resurface in unexpected ways.

This soundwalk is spatially anchored. As listeners move through Malmö's Hyllie district, the narrative prompts them to climb stairs, touch plants, or pause at specific locations. Selma's voice, along with a cast of characters representing various social positions, invites participants to inhabit multiple perspectives. Real historical references – from the Bosnian war to Sweden's climate targets – lend the story weight, while fictional elements create imaginative openings.

Both soundwalks are built on a method we call knowledge-based speculation. They draw from climate science, but also from political analysis, urban theory, and lived experience. They avoid utopian closure or dystopi-

Students at Lund University walk the soundwalk *Memories from the Transition Years*. Here they have arrived at the final scene, set on a hill in a park (Kroksbäcksparken).

an fatalism, instead offering plural futures that are uncertain, situated, and emotionally complex. As one participant put it, "It felt real because it could be real – and that scared me."

By walking with these characters through imagined futures, listeners are invited to confront their own hopes, fears, and responsibilities. The experience is not passive; it is participatory, reflective, and potentially transformative.

More than storytelling, these soundwalks are invitations to inhabit the future – to feel its weight and wonder underfoot.

Why Sound? The Power of Listening in a Visual Age

We live in a world saturated with images. From satellite maps to heat charts, graphs, and digital dashboards, climate change is most often visualized. This makes sense: data lends itself to visualization, and images have rhetorical power. They offer clarity, immediacy, and impact. But visuals can also dis-

tance us. They often flatten complexity and suppress ambiguity. They imply mastery – something to be seen from above, from afar. In many cases, they represent the future as something fixed: a series of projections or threats, not a space of imagination, negotiation, or lived experience.

Sound offers a different path. It engages the listener more intimately, more atmospherically. It is less directive than vision – we cannot “look away” from sound in the same way. It enters the body without permission, resonating affectively and emotionally. It is immersive and temporal, unfolding in time rather than space. As sound studies scholars like Jonathan Sterne (2012) have noted, listening is not just a sensory activity but a cultural and epistemic practice – one that attunes us differently to the world. Listening, unlike seeing, invites proximity, multiplicity, and co-presence.

Sound also leaves space for interpretation. Its ambiguity allows room for imagination to move. As Candy (2010) has argued, truly effective future scenarios must work across “the full array of sensory and semiotic vectors.” In other words, we must feel the future to think it differently. By engaging not only cognition but embodiment and affect, sound can open up speculative space in ways that visual or textual media often cannot.

The immersive format of the soundwalks – combining voice, ambient sound, music, and spatial cues – builds on this premise. The characters are not seen, but heard. Their memories, conflicts, and fears reach us through breath, cadence, and emotion. Environmental sounds – wind on the beach, footsteps on stone, the hum of a shopping mall – create a soundscape that merges with the listener’s actual surroundings. This creates a unique kind of cognitive dissonance: the future bleeds into the present.

One participant described how walking up the same stairs that Selma had once climbed, while hearing her voice recount traumatic memories, made them feel as if “the real world and the imagined world melted together.” Another noted how they could not distinguish between real seagulls and the ones in their headphones. A third reflected on how being told to stop, pick up a stone, or smell herbs created “a kind of spell – a moment suspended in time.” This blend of sensory channels – imagination anchored in physical presence – is one of the most powerful affordances of soundwalks.

Critically, sound also democratizes the act of futuring. No expensive equipment is needed. No expertise is assumed. Just a phone, headphones, and a willingness to walk. This lowers the barrier for public engagement with

speculative and scientific futures. It also opens the door for diverse forms of participation – from school groups and activists to local officials and museum visitors. The anonymity of sound also allows for vulnerability: listeners can feel without being seen, process without having to respond publicly.

Unlike policy reports or climate models, soundwalks do not aim to persuade through evidence alone. They create a situation – what Candy (2014) calls a “catalytic environment” – in which people can dwell in uncertainty, complexity, and possibility. The soundwalk does not dictate what the future should be. It invites listeners to feel the contours of what it could be – and to locate themselves within it.

By turning attention away from charts and toward atmospheres, relationships, and embodied experience, sound allows other kinds of knowledge to surface. It connects emotion and memory, ethics and action. It reminds us that the future is not just a technical challenge, but a cultural and political terrain. And that how we listen may shape how we act.

Feeling the Future: Emotions as Entry Points

Imagination is often treated as abstract or intellectual, but it is deeply embodied. It lives in the gut, in the breath, in the chill down the spine. In our research, we found that one of the most powerful impacts of the soundwalks was emotional. Participants described feelings of sadness, fear, anger, nostalgia, guilt – but also of hope, wonder, and care. “A true blend of horror and excitement,” wrote one student. Another described it as “heartbreaking and beautiful at the same time.”

This affective intensity is no accident. As educational theorists like Facer (2024) and Candy and Dunagan (2017) note, embodied and emotional experiences are more likely to be remembered, to prompt reflection, and to influence attitudes. In contrast to conventional climate education – which often focuses on facts, targets, and behaviors – the soundwalks aim to open affective registers. They seek to create what Candy (2014) calls “catalytic situations” that make space for felt insight.

Many participants reported a sense of immersion so strong it disrupted the boundary between fiction and reality. A voice whispered in their ear, and they felt it was addressed to them. They heard sirens and couldn’t tell if they were part of the soundscape or the real city. They picked up a stone

that represented a lost life, or touched herbs as instructed by a character, and felt those gestures reverberate through their bodies. "I wasn't just listening," one participant said, "I was *there*."

Others reflected on how the soundwalks affected their perception of time. One student wrote, "It was like I jumped ahead and looked back on today as history. And that made everything feel heavier, more urgent." Another added, "It gave me a strange kind of nostalgia for a future that hasn't happened yet."

Another participant noted, "It felt like my own memories were being rewritten in that moment – like Selma's story had merged with mine." One student described a lingering bodily sensation: "I still felt the weight of the stone in my hand even after I'd put it down. It had become a symbol of something I didn't want to forget."

The music and sound design played a crucial role. Sounds of gunfire during Selma's memory of war, the shrieking of birds during the storm, or the slow, hopeful rise of music as a community garden comes into view – all of these elements created emotional resonance. These sonic cues allowed the listener not only to imagine the scene but to inhabit its emotional atmosphere.

Some participants became more aware of their own bodily presence. "I could feel my feet hitting the ground differently," one student wrote. "It was like I was walking in someone else's footsteps." Others mentioned feeling exposed or vulnerable: "When I stood by the sea and heard the flood sirens, I got chills. It didn't feel like fiction anymore." Another said: "I looked up at the sky, and I wasn't sure if I was in 2023 or 2100."

The emotional tone varied with the scenario. The conflict version of *Farewell Falsterbo* evoked grief, regret, and moral confusion. The cooperation version stirred cautious hope. In Malmö, *Memories from the Transition* moved some participants to tears, especially during intergenerational scenes or moments of reconciliation. "I saw my mother in Selma," wrote one student. "I imagined calling her from the rooftop." Another reflected, "There was something deeply comforting in hearing that people still tried – that they didn't give up, even when it was hard."

Importantly, these feelings were not only personal. They sparked broader reflection. Many students said the experience helped them process climate anxiety – not by providing solutions, but by acknowledging the complexity of emotions they already felt. Some found comfort in seeing futures where people still gathered, still grew food, still found meaning. Others felt more

determined to act. One participant wrote, "It made me want to take better care of my grandparents – and of the planet they're leaving behind."

Empathy toward the characters – Robin, Selma, their families and communities – often translated into a broader sense of care for future generations, displaced people, or non-human life. The soundwalks made these futures proximate. They were not abstract scenarios, but lived worlds. "It made me think not just about *the* future," one participant said, "but *my* future – and my grandchildren's." Another added, "This was the first time I felt like the future had a voice. And I listened."

We can describe the soundwalks as "affective laboratories" – spaces for rehearsing the emotions of transition. Like a play or ritual, they allow participants to try on new perspectives, to grieve and to hope, and to begin imagining life on the other side of transformation. In doing so, they challenge the dominant emotional regimes of climate communication – fear, denial, paralysis – and instead cultivate emotional literacy and imaginative openness.

In the end, it may be these emotions – complex, contradictory, alive – that matter most. Not because they dictate action, but because they make action imaginable.

Conclusion: Toward a Politics of Imagination

What do we take with us when the soundwalk ends? Not a policy recommendation. Not a blueprint. But perhaps something more powerful: a shifted sense of what is possible.

In a time of intersecting crises – climate, democracy, inequality – imagination is not a luxury. It is infrastructure. Without it, even the most ambitious climate targets risk becoming hollow. With it, new forms of action, care, and collaboration can begin to take root.

Imagination is also political. Who gets to imagine the future? Whose futures are seen as valid or desirable? And whose are excluded, erased, or rendered unimaginable? The climate soundwalks challenge the narrowing of future imaginaries – what scholars have called the "colonization of the future" (Sardar 1993). By offering emotionally resonant, situated, and plural visions of the future, the soundwalks work to decolonize the temporal imagination – to open it up again.

The soundwalks we have developed are modest tools, but they show what

can happen when storytelling, sound, and place come together in the service of future thinking. They help people not only to understand the stakes, but to *feel* them – and to recognize their own agency within them. Following Ricœur (1986), we might understand these speculative soundwalks as both utopian and ideological: they do not simply dream of alternatives but also surface the emotional and narrative frameworks through which our present futures are stabilized – or made open to change.

For educators, soundwalks offer a way to turn climate learning into a lived experience – an embodied pedagogy that links facts to feelings, systems to stories. For policymakers, they open a channel to public sentiment that goes deeper than opinion polls. For researchers, they represent an innovative method for engaging with anticipation, affect, and spatial storytelling. And for communities, they create shared reference points for imagining transition – not as a top-down mandate, but as a lived, negotiated, and emotionally textured process.

But perhaps their greatest contribution is subtler still. They help reframe the future not as a destination, but as a space of encounter. A space to walk into, to listen within, to reflect upon. They show that in imagining otherwise, we may find new ways of being together – in time.

So let us keep listening. To each other. To the places we inhabit. To the futures we still have time to shape.

Experience the Soundwalks

Farewell Falsterbo and *Memories from the Transition* are freely available and designed for broad accessibility. The soundwalks can be used in classrooms, workshops, festivals, or personal reflection.

To experience them:

- Download the Climaginations app (available for iOS and Android)
- Visit www.climatefutures.se to learn more, read background material, or access facilitation guides

The walks are GPS-triggered and best experienced on site – in Skanör-Falsterbo or in Malmö's Hyllie district – but they can also be explored in other locations with similar environments or even from home. Versions are available in both Swedish and English.

We invite educators, students, activists, policymakers, and curious listeners to walk, to listen, and to imagine. Whether you follow the path of conflict or cooperation, of mourning or transformation, each step is a small rehearsal for futures not yet written.

References

- Candy, S. (2010). *The Futures of Everyday Life: Politics and the Design of Experiential Scenarios*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.1840.0248>.
- Candy, S. (2014). "Experiential Futures: Stepping into OCADU's Time Machine."
- Candy, S. & Dunagan, J. (2017). Designing an experiential scenario: The people who vanished. *Futures*, 86, 136–153. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2016.05.006>.
- Facer, K. (2024). *Educating the temporal imagination: Teaching time for justice in a warming world*. *Educational Philosophy and Theory*, pp. 1–14. <https://doi.org/10.1080/00131857.2024.2378086>
- Ricœur, P. (1986). *Lectures on Ideology and Utopia* (edited by George H. Taylor). Columbia University Press.
- Sardar, Z. (1993). Colonizing the future: The 'other' dimension of futures studies. *Futures*, 25(2), 179–187.
- Sterne, J. (2012). *The Audible Past: Cultural Origins of Sound Reproduction*. Duke University Press.

Om fängelse och den straffrättsliga humanitetsprincipen

Linnea Wegerstad

Förslaget: Avskaffa presumtionen mot fängelse

ATT ARBETA SOM forskare i straffrätt idag handlar om att förhålla sig till en alltmer repressiv kriminalpolitik och omfattande straffskärpningar (Nikka 2024). Utredningsbetänkandena kommer i allt snabbare takt och i skrivande stund har den så kallade *straffreformutredningen* lämnat sitt betänkande (Dir. 2023:115; SOU 2025:66). Direktiven till utredningen, som har kallats för ”Samarbetspartiernas stora reform av straffrätten” (Regeringen 2023), har varit föremål för diskussion bland såväl praktiker som forskare (SvJT 2025). Utredningens syfte är främst att åstadkomma att fler döms till längre fängelsestraff. En av åtgärderna som skulle utredas är ”Ingen presumtion mot fängelse”:

Idag är utgångspunkten att en domstol ska döma ut fängelse först i sista hand – om det finns en lindrigare påföljd ska den väljas. Vi vill ta bort den presumtionen. Är brottet tillräckligt allvarligt ska påföljden i stället som utgångspunkt vara fängelse. (Regeringen 2023)

I enlighet med direktiven föreslår straffreformutredningen att presumtionen mot fängelse ska avskaffas och att nya regler för påföljdsval ska införas. De nya reglerna innebär i korthet att så kallat *villkorligt fängelse* införs, vilket ersätter tidigare frivårdspåföljder (SOU 2025:66 s. 585–593). Utan att gå in i detalj på utredningens reformförslag är syftet med den här uppsatsen att uppmärksamma att förslaget om att avskaffa presumtionen mot fängelse innebär att den straffrättsliga humanitetsprincipen får en mer undanskymd position. Jag gör det genom att sätta in den samtida politiska ambitionen

att avskaffa presumtionen i det system av regler som styr hur straff bestäms. Därigenom kommer jag också att problematisera själva idén om en presumtion. Är det verkligen en presumtion vi talar om, och för eller mot vad? Slutsatsen är att även om reformen kan framstå som enbart en lagteknisk förändring, så kan den leda till ett skifte i vår kollektiva förståelse av straff: Från att vara ett ont som ska begränsas, till något i sig gott.

Påföljdsbestämningens struktur

Reglerna som styr bestämmandet av straff genomgick en omfattande reform i slutet på 1980-talet, och motiven för den reformen har betydelse för hur reglerna ska tolkas idag (SOU 1986:14; prop. 1987/88:120). Proportionalitetsprincipen – att straffet ska stå i proportion till brottet – gavs ett tydligare genomslag samtidigt som behandlingsideologin tonades ner. Dock har påföljdsbestämning i någon mening alltid styrts av ett proportionalitetstänkande och idén om att straff ska vara tillräckligt avskräckande i förhållande till brottet (Jareborg 1992 s. 257). Den mest genomgripande förändringen var att brottsbalken fick två nya kapitel: 29 kap. som anger vilka omständigheter och principer som ska styra straffmätningen och 30 kap. som anger hur påföljdsvalet ska göras. I korthet innebär den nuvarande ordningen en uppdelning i tre steg. Först ska det bedömas hur klandervärd gärningen är – vilket straffvärde den har. Därefter ska andra omständigheter som påverkar straffmätningen beaktas och sist ska det bestämmas vilken påföljd som ska dömas ut.

29 kap. 1 § första stycket brottsbalken anger att straff ska bestämmas med beaktande av intresset för en enhetlig rättstillämpning, inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Straffvärde är, i korthet, resultatet av en bedömning av hur svår, eller allvarlig, den begångna gärningen är (prop. 1987/88:120 s. 36; Holmgren 2021). Det handlar om en moralisk bedömning av gärningen, och inte någon inneboende egenskap, men bedömningen är bunden av rättskällor (Jareborg och Zila s. 127). Bestämmelsen är ett uttryck för principerna om ekvivalens och proportionalitet, det vill säga att lika svåra brott ska ges lika stränga straff och att svårare brott ska straffas strängare än lindrigare brott. Begreppet straffvärde utgår från en föreställning om att det går att mäta gärningar i svårhetsgrad och att brott kan rangordnas efter deras svårhet.

Utiifrån straffskalan som anges i brottsbeskrivningarna ska alltså brottets eller, om personen döms för flera brott, den samlade brottslighetens, straffvärde bedömas. De enskilda brottsbeskrivningarna anger en straffskala, som beskrivs i termer av böter och/eller fängelse. Det finns två straff – böter och fängelse – och andra påföljder (1 kap. 3 § brottsbalken). Även om straffskalorna alltid innehåller böter och/eller fängelse, kan andra påföljder än sådana dömas ut. De vanligaste bland andra påföljder än böter och straff är villkorlig dom och skyddstillsyn. Samhällstjänst kan läggas till båda dessa. Elektronisk övervakning, så kallad fotboja, är inte en särskild påföljd, utan ett sätt att avtjäna ett utdömt fängelsestraff. Även särskilda ungdomspåföljder och vård förekommer.

För att undvika att enskilda domares värderingar får genomslag vid påföljdsbestämningen stadgar 29 kap. 1 § första stycket dels att utgångspunkten är den tillämpliga straffskalan, dels att intresset för en enhetlig rättstillämpning ska beaktas vid bedömningen. Det sistnämnda innebär att domstolarna ”vid sin bedömning av straffvärdet skall utgå från den allmänna värdering som lagstiftningen ger uttryck för samt i övrigt anpassa sig till de principer som har utvecklat sig genom rättspraxis” (prop. 1987/88:120 s. 78). Likvärdigheten förutsätter en sorts stabilitet, att det finns en etablerad praxis.

29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken anger de omständigheter som ska beaktas vid bedömningen av straffvärde, nämligen ”den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft”. I korthet kan detta förstås som att straffvärde utgör ”en funktion av gärningens skadlighet eller farlighet och den brottsliga skuld sådan den kommit till uttryck i gärningen” (Jareborg och Zila s. 105). Omständigheterna som anges här tar sikte på i vilken grad respektive med vilken intensitet rekvisiten i den tillämpliga brottsbestämmelsen är uppfyllda; i vilken utsträckning har det straffskyddade intresset blivit angripet genom brottet? (prop. 1987/88:120 s. 80; Borgeke och Forsgren s. 170). Därutöver finns i 29 kapitlet brottsbalken en uppräkningslista av omständigheter som särskilt ska beaktas, till exempel om brottet riktats mot ett närstående barn, mot någon som har svårt att skydda sig, eller om brottet har begåtts med ett hatmotiv (29 kap. 2 §). Förmildrande omständigheter kan exempelvis vara att gärningspersonen blivit provocerad, eller att gärningen föranletts av stark mänsklig medkänsla (29 kap. 3 §). Straffvärdet uttrycks i form av ett antal dagsböter, eller ett antal dagar,

månader eller år i fängelse. Det kan diskuteras varför lagen är utformad på just detta sätt, kanske för att dessa straff lämpar sig som måttstock, eftersom det går att mäta ut ett visst antal dagsböter, ett visst antal dagar, månader eller år i fängelse.

Vid straffmätningen ska också beaktas vissa omständigheter som inte direkt har med gärningen att göra, utan som mera handlar om den tilltalades person, hens handlande efter brottet och om hen kommer att drabbas av andra konsekvenser av brottet förutom de rent straffrättsliga sanktionerna (29 kap. 4–7 §§ brottsbalken). Tanken är att det skulle vara orimligt, inhumant eller obilligt om rätten inte tog hänsyn till sådana omständigheter vid straffmätningen, och de kallas för billighetsskäl (29 kap. 5–5a §§). Bestämmelserna kan ses som undantag från att mäta ut straffet efter straffvärdet (prop. 1987/88:120 s. 77). Resultatet av att ha beaktat de sistnämnda omständigheterna är ett straffmätningssvärde.

Straffmätningssvärdet, som antingen är på bötesnivå eller fängelsenivå, eftersom det är de två straffen som anges i straffskalorna, utgör ”en plattform inför påföljdsvalet” (Borgeke och Forsgren 2021 s. 51). Det är först på fängelsenivå som alternativa påföljder såsom villkorlig dom eller skyddstillsyn kan komma i fråga. I brottsbalken anges att fängelse är en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn (30 kap. 1 §). Som huvudregel ska ingen dömas till flera påföljder för samma brott och en gemensam påföljd dömas ut för flerfaldig brottslighet (30 kap. 2 § respektive 3 §). Påföljdsvalet för unga lagöverträdare och för personer med allvarlig psykisk störning regleras särskilt (30 kap. 5 § respektive 30 kap. 6 §).

Vad innebär presumtionen mot fängelse?

Den presumtion mot fängelse vars avskaffande nu föreslås finns i 30 kap. 4 § brottsbalken och anger de grundläggande principerna för valet mellan å ena sidan fängelse, å andra sidan icke-frihetsberövande påföljder som villkorlig dom och skyddstillsyn:

Vid val av påföljd ska rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Rätten ska då beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 och 5a §§.

Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.

Som synes anges inte uttryckligen någon presumtion mot fängelse, men det är ofta så bestämmelsens första stycke benämns (Jareborg och Zila 2022 s. 144; Borgeke och Forsgren 2021 s. 54). När bestämmelsen infördes i slutet av 1980-talet ansågs den vara en kodifiering av praxis; den mer detaljerade regleringen i lagtext skulle öka förutsebarheten och bidra till en mer enhetlig rättstillämpning (prop. 1987/88:120 s. 41). Bestämmelsen skulle också innebära ”en markering av att fängelse såsom varande den svåraste, den för den enskilde mest ingripande, påföljden skall tillgripas i sista hand” (SOU 1986:14 s. 457; se även prop. 1987/88:120 s. 99). Bestämmelsen ger alltså uttryck för att fängelse ska användas endast då annan påföljd inte kan komma i fråga, vilket innebär att domstolen alltid ska pröva om inte villkorlig dom eller skyddstillsyn kan vara en tillräcklig påföljd. (prop. 1987/88:120 s. 98).

Av 30 kap. 4 § andra stycket framgår att tre omständigheter får beaktas som skäl för fängelse. I förarbeten beskrivs dessa som presumtioner för fängelse: högt straffvärde, brott av viss art, samt om den tilltalade tidigare begått brott, och detta utgör en kodifiering av vad som i då gällande praxis beaktades som skäl för att döma till fängelse (SOU 1986:14 s. 457–458; prop. 1987/88:120 s. 99–102). Vad innebär då dessa skäl för fängelse? Vad först gäller *straffvärde* handlar det om ”då brottet till sin natur är sådant att frihetsberövande från rättspolitisk synpunkt framstår som den enda möjliga påföljden, alltså mycket grova brott” (SOU 1986:14 s. 457). Visserligen uttrycks i propositionen att det inte är lämpligt att ange exakt var gränsen går, men ”som ett riktvärde anges att om ett brott vid straffvärdebedömningen anses böra medföra ett års fängelse eller mer innebär det en presumtion för att fängelse skall ådömas.” (prop. 1987/88:120 s. 100) Eftersom straffskalan sedan dess har höjts för flera brott, innebär det i praktiken en ökning av antalet brott där straffvärdet uppgår till över ett år.

Det andra fallet är att fängelse ska användas ”då det för samhället framstår som nödvändigt att på ett kraftfullt sätt ta avstånd från viss brottstyp” det vill säga allmänpreventiva skäl (SOU 1986:14 s. 457, se även prop. 1987/88:120 s. 100). Det handlar då om att brottet inte har ett högt straffvärde – kanske någon eller några månader – men att *brottets art* ger en presumtion för fängelse. I propositionen angavs att domstolen i bedömningen kan ”beakta exempelvis att en brottslighet blivit mer utbredd eller antagit mer elakartade former” (prop. 1987/88:120 s. 100). Det handlar om, har Högsta domstolen angett, att tillgodose ett särskilt behov av normbildning, som grundar sig i

exempelvis att brottstypen är svårupptäckt eller innefattar en samhällsfara (NJA 2014 s. 559 p. 32). Högsta domstolen har även uttryckt att det inte är upp till domstolarna att göra den bedömningen, utan lagstiftarens uppgift (NJA 2014 s. 559). I litteraturen har följande lista sammanställts över brottstyper, som i minskande grad anses ha ett sådant artvärde: mened, grovt rattfylleri, vapenbrott, skattebrott, misshandel, narkotikabrott, brott mot alkohollagen, brott mot kontaktförbud, våld eller hot mot tjänsteman, stöld, olaga hot, skadegörelse, urkunds förfalskning, bokföringsbrott (Borgeke och Forsgren 2021, s. 369). Idén om att vissa brottstyper, trots att de inte betraktas som så allvarliga att de ska föranleda ett *långt* fängelsestraff, ändå ska bestraffas med just fängelse, har kritiserats genom åren. Det finns också en osäkerhet kring vilka brottstyper som faller under kategorin, och därtill kan brott inom samma brottstyp ha olika artvärde (NJA 1999 s. 561).

Det tredje fallet är hänsyn till den tilltalades *tidigare brottslighet*. Detta motiveras med att något annat betraktelsesätt inte är "rimligt", och att till slut "framstår fängelse som den enda tänkbara påföljden med hänsyn till gärningsmannens tidigare brottslighet." (SOU 1986:14 s. 458) Brottsligheten ska vara likartad och tidsfaktorn har betydelse på så sätt att ju längre tid som har förflutit, desto svagare är skälen för att återfallet ska beaktas vid påföljdsvalet (prop. 1987/88:120 s. 101).

Om de tre olika fallen förekommer i olika kombinationer – till exempel betydande straffvärde och återfall, så ökar presumtionen för fängelse (SOU 1986:14 s. 458, prop. s. 100). Därtill ska de så kallade billighetsskälerna (29 kap. 5 § och 5a §) beaktas vid påföljdsvalet. Det kan exempelvis handla om att den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada, eller att den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett fängelsestraff, om det i förhållande till brottets art förflutit ovanligt lång tid sedan brottet begicks, om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga eller begränsa skadliga verkningar av brottet, att den tilltalade blir uppsagd från anställning, eller andra liknande omständigheter. Även medverkan till utredning av egen eller annans brottslighet kan vara ett sådant skäl. Som ett exempel kan nämnas att hänsyn kan tas till om den tilltalades barn skulle drabbas av påtagliga negativa konsekvenser om den tilltalade döms till fängelse (NJA 2024 s. 642). Mycket starka billighetsskäl kan bryta alla presumtioner för fängelse (Jareborg 1992 s. 274).

Om det föreligger skäl för fängelse – en presumtion för fängelse i det

enskilda fallet – kan den brytas om det finns särskilda skäl för villkorlig dom eller skyddstillsyn. Sådana skäl anges i 30 kap. 7 § andra stycket respektive 30 kap. 9 § andra stycket brottsbalken. Ett sådant särskilt skäl är att en villkorlig dom eller skyddstillsyn förenas med ett visst antal timmar samhällstjänst. Motiven till att införa samhällstjänst var att undvika korta fängelsestraff (prop. 1997/98:96 s. 79). Som särskilda skäl för skyddstillsyn i stället för fängelse kan också beaktas omständigheter som främst är relaterade till missbruk. Det kan exempelvis handla om att en påtaglig förbättring skett av den tilltalades situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans brottslighet, eller att den tilltalade undergår behandling för missbruk som kan antas ha samband med hans brottslighet.

År 2023 bestod huvudpåföljden av böter i 58 % av det totala antalet lagföringsbeslut. 7 % av lagföringsbesluten utgjordes av åtalsunderlåtelse, 12 % av fängelse, och 13 % av villkorlig dom. I 10 % av lagföringsbesluten bestod huvudpåföljden av övriga påföljder, vilket i mer än hälften av fallen omfattar skyddstillsyn (5 809), lite mindre än hälften utgörs av ungdomspåföljder (3 529) och en handfull av rättspsykiatrisk vård (331).

Den straffrättsliga humanitetsprincipen

Sammanfattningsvis är den gängse uppfattningen att reglerna som styr påföljdsvalet ger uttryck för 1) en presumtion mot fängelse som påföljd; 2) vissa omständigheter – straffvärde, art, återfall – kan bryta presumtionen och leda till en presumtion för fängelse; 3) men presumtionen för fängelse kan brytas om det finns särskilda skäl för villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Det kan dock problematiseras var presumtionskedjan så att säga börjar. En hållning är att utgå från att det finns en grundläggande presumtion mot fängelse, eftersom staten inte ska frihetsberöva sina medborgare. Rätten till frihet är grundlagsskyddad; regeringsformen föreskriver att var och en gentemot det allmänna är skyddad mot frihetsberövanden (2 kap. 8 §) och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna artikel 5 punkten 1 föreskriver att var och en har rätt till frihet. Dessa rättigheter får begränsas genom lag, och strafflagstiftning är en sådan legitim begränsning. Man skulle då kunna säga att brott är just ett sådant skäl som gör att staten är berättigad att låsa in människor, och en presumtion *för* fängelse uppstår genom brottet. Vad 30 kap. 4 § första stycket då gör är att tala om att

alternativen till fängelse särskilt ska beaktas, vilka kan bryta presumtionen för fängelse. Denna hållning får visst stöd av motiven till 1989 års reform. Där beskrivs påföljdsvalet som en avvägning mellan å ena sidan allmänprevention – att avskräcka allmänheten från att begå brott och å andra sidan individualprevention – att vidta åtgärder för att just den dömda individen inte ska återfalla i brott (SOU 1986:14 s. 416). Allmänpreventiva skäl anses tala för fängelse, medan individualpreventiva skäl talar för annan påföljd. Förarbetena ger uttryck för att fängelse är så att säga det riktiga straffet, och att andra påföljder utgör ett sorts undantag. Även det faktum att fängelse – och inte villkorlig dom eller skyddstillsyn – anges i brottsbeskrivningarnas straffskalor, talar för att det finns en grundläggande presumtion för fängelse (vilket påpekas av Jareborg och Zila 2022 s. 144).

Mot detta synsätt kan anföras att det faktum att fängelse står angivet i straffskalorna endast ger uttryck för att systemet bygger på en tanke om att straffet enligt principen om proportionalitet måste kunna *mätas*, och att fängelse, eftersom det låter sig mätas i tid, utgör en behändig måttenhet. Mätbarheten är kopplad till den ovan nämnda proportionalitetsprincipen, som bygger på idén om att det går att mäta ett straff mot ett brott. Påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn har ansetts svåra att gradera (se exempelvis Jareborg och Zila 2022 s. 144; Träskman 2003; SOU 2012:34 s. 124–125). Men kanske är föreställningen om en proportionalitet mellan brott och straff något av en illusion, dels eftersom både brott och straff kan innebära olika grader av lidande för olika personer, dels för att själva innehållet i ett fängelsestraff kan se väldigt olika ut (Tonry 2020; Lacey och Pickard 2015).

En tredje sätt att se 30 kap. 4 § första stycket är att regeln utgör ”ett slags inverterad variant av de omständigheter som enligt bestämmelsens andra stycke [straffvärde, art, återfall] utgör skäl för fängelse” och alltså en ”sammansfattande beteckning för en brist vad gäller straffvärde, art och återfall” (Holmgren 2021 s. 206–207). 30 kap. 4 § första stycket skulle alltså inte ha någon självständig betydelse, utan det föreligger helt enkelt i vissa fall en presumtion för fängelse. I straffreformutredningens betänkande nämns också att presumtionen mot fängelse möjligen inte ska förstås som något annat än en lagteknisk konstruktion som valts för att särskilja de fall där fängelse ska väljas som påföljd från fall där andra påföljder kan komma i fråga (SOU 2025:66 s. 587).

Det kan dock finnas goda skäl att inte stirra sig blind på presumtioner hit

eller dit, eftersom en tankestruktur i termer av presumtioner fördunklar en annan aspekt av reglerna om påföljdsbestämning, nämligen vilka intressen eller principer som de *kommunicerar*. Regeln om påföljdsvalet i 30 kap. 4 § brukar beskrivas som ett uttryck för en *humanitetsprincip* i straffrätten. I förarbetena till bestämmelsen betonades att fängelse är något dåligt som ska undvikas och att fängelsestraffen därför behövde minska (SOU 1986:14 s. 419). Kritiken grundade sig i att fängelsestraffet har negativa effekter för individen samtidigt som de allmänpreventiva effekterna är begränsade. I propositionen uttalades som motiv för införandet av nuvarande 30 kap. 4 § att fängelse inte är en effektiv metod för att motverka brottslighet, att det innebär negativa effekter för de intagnas sociala rehabilitering, samt att det därför finns ”starka skäl att slå vakt om de *humanitära värden* som präglade de senaste decenniernas kriminalpolitiska utveckling och som bland annat tagit sig uttryck i en strävan att i möjlig mån begränsa användningen av frihetsberövande påföljder” (prop. 1987/88:120 s. 31, min kursivering).

Om det talas om allmänprevention och individualprevention som skäl för straff, och proportionalitetsprincipen som ett svar på frågan hur mycket straff, så anses humanitetsprincipen sätta gränser för bestraffningen på olika sätt (Holmgren 2021 s. 202 ff; Borgeke och Forsgren 2021 s. 54). Det som 30 kap. 4 § första stycket ger uttryck för är en tolerans mot felsteg och att det krävs goda skäl för att spärra in människor. Därför ska exempelvis första-gångsbrottslingen dömas mildare än den som upprepade gånger begår brott. Detta kan relateras till det ovan nämnda grundlagsskyddet, som signalerar att rörelsefrihet – frihet från att bli inlåst – är ett centralt värde i samhället.

Det huvudsakliga motivet för att avskaffa presumptionen mot fängelse är just av kommunikativ karaktär. Men i stället för humanitet är det nu ett *brottsofferperspektiv* som ska kommuniceras. Det innebär enligt betänkandet att kränkningen erkänns och värderas på ett rättvist sätt och att straffet tydligt markerar att gärningspersonen klandras för brottet (SOU 2025:66 s. 419, 580). Presumptionen anses problematisk eftersom den kan ge intryck av att rättsordningen inte värnar brottsoffers intressen i samma utsträckning som den tilltalades intressen (a.a. s. 587). I min mening är det problematiskt att humanitetsprincipen sätts i motsats till ett brottsofferperspektiv, eftersom det inte nödvändigtvis handlar om motsatta intressen, varken på individnivå eller på samhällsnivå.

Det finns mycket som tyder på att frihetsberövande är en dålig lösning

både för individen som fängslas och för samhället i stort (Träskman 2003, Jareborg och Zila 2022 s. 97–98). Om mindre ingripande sanktioner är tillräckliga för att avskräcka oss från att begå brott (allmän prevention) och att avhålla en individ från att begå brott igen (individualprevention) bör sådana användas. Dock vill jag slå vakt om humanitetsprincipen så som den nu kommer till uttryck i 30 kap. 4 § första stycket brottsbalken av det skälet att den förmedlar budskapet att fängelse i sig är något ont. Det kan här påminnas om det centrala motivet för att begränsa användningen av fängelse vid 1989 års reform:

Den allmänna uppfattningen i vårt samhälle är att man bör göra vad man kan för att minska livets plågor för alla människor. Mot bakgrund av denna uppfattning har det t. ex. byggts upp en omfattande sjukvårdsapparat och ett finmaskigt socialt skyddsnät. I ett sådant samhälle kan straffet, som innebär att medvetet påföra människor lidande, synes passa mindre väl. (SOU 1986:14 s. 65)

Att avskaffa presumptionen mot fängelse kan i förhållande till citatet ovan förstås som att det inte längre är en allmän uppfattning att man bör minska livets plågor för *alla* människor, det vill säga även den som har begått brott. Om så är fallet passar ett medvetet påförande av lidande ganska bra. Det som kommuniceras är då att frihetsberövande, tvärtom, kan vara något i sig gott, något som leder till upprättelse för ett brottsoffer. Att avskaffa presumptionen kommer nog inte göra någon avsevärd skillnad för den typ av brott som man kanske föreställer sig borde leda till fängelsestraff. Exempelvis mord, grov misshandel och våldtäkt bestraffas redan idag med fängelse som huvudregel. Det kommer snarare att leda till att brott som inte är så allvarliga – innehav av narkotika för eget bruk, stöld av mindre värden, enkla penningtvättbrott och som begås av förstagångsförbrytare – bestraffas med korta fängelsestraff, som i sig innebär svåra konsekvenser för individen och är dyra för samhället. Men mer problematiskt är att en omvänd ordning – en ordning som premierar fängelse – leder mot ett åsidosättande av humanitetsprincipen till förmån för ett synsätt enligt vilket statens påförande av lidande är att betrakta som något gott.

Referenser

- Borgeke, Martin och Mikael Forsgren 2021, *Att bestämma påföljd för brott*, fjärde uppl. Norstedts Juridik.
- Dir. 2023:115 *En översyn av straffskalorna samt ett reformerat och mer rättvist påföljdssystem*.
- Holmgren, Axel 2021, *Straffvärde som rättslig konstruktion*. Iustus.
- Jareborg, Nils 1992, Påföljdsbestämningens struktur, *SvJT*, 257–275.
- Jareborg, Nils och Josef Zila 2022, *Straffrättens påföljdslära*, sjunde uppl., Norstedts juridik.
- Lacey, Nicola och Hanna Pickard 2015. Chimera of Proportionality: Institutionalising Limits on Punishment in Contemporary Social and Political Systems. *Modern Law Review*, 78:2 216–240.
- Nikka, Sigrid 2024, Den allmänna repressionsnivån och brottens relativa allvar: En översikt av repressionshöjningar och straffskärpningar i Sverige 2010–2023. *Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap*, 111:2 104–125.
- Prop. 1987/88:120 *Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsväl m.m.)*
- Prop. 1997/98:96 *Vissa reformer av påföljdssystemet*.
- Regeringen 2023, Samarbetspartiernas stora reform av straffrätten – skärpta straff för att stärka brottsoffer och skydda samhället, pressmeddelande från Justitiedepartementet den 20 juli 2023 <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/07/samarbetspartiernas-stora-reform-av-straffratten--skarpta-straff-for-att-starka-brotts-offer-och-skydda-samhallet/>
- SOU 1986:14 *Om straffskalor, påföljdsväl, straffmätning och villkorlig frigivning mm*. Huvudbetänkande av Fängelsestraffkommittén.
- SOU 2025:66 *En straffreform*. Betänkande av straffreformutredningen.
- SvJT 2025, Temanummer *Påföljdssystemet under utveckling* <https://svjt.se/node/45007>
- Tonry, Michael 2020, Is Proportionality in Punishment Possible, and Achievable? I *Of One-Eyed and Toothless Miscreants* (red.) Tonry, Michael, Oxford University Press.

MINNESORD

Bo Holmberg

Maria Persson

BO HOLMBERG, PROFESSOR emeritus i semitiska språk vid Lunds universitet, avled hastigt den 12 augusti 2024 i en ålder av 67 år. Bo Holmberg invaldes som arbetande ledamot i Vetenskapssocieteten i Lund 1995.

Bo Holmberg föddes och växte upp som missionärsbarn i södra Indien vilket, enligt egen utsaga, präglade honom mer än något annat. Uppväxten innebar att få en tillhörighet i en annan kultur än föräldrarnas och de framtida landsmännens – en rikedom av förmåga till gränsöverskridande och öppenhet för den andre. Men den innebar också häftiga uppbrott och främlingskap: en omvälvande flytt vid fem års ålder och internatskola från sju års ålder, ett

par dagsresor från föräldrahemmet. Undantaget utgjorde tredje klass då familjen tillfälligt tillbringade ett år i det för honom främmande landet Sverige, i Norrköping. Till samma, för Bo främmande stad och land återvände han för gymnasiestudier. Således ännu ett uppbrott. Ja, i realiteten ett internat med ännu längre resväg från hemmet. Bo förblev – livet ut – en resenär, en pilgrim.

Efter avslutat gymnasium i Norrköping studerade Bo Holmberg sanskrit i Köpenhamn och arabiska i Lund. Han disputerade 1989 på en textkritisk, kommenterad utgåva av en text författad av en medeltida kristen arabisk teolog

från nuvarande Irak: "A treatise on the unity and trinity of God by Israel of Kashkar (d. 872)". Intensiva filosofiska och teologiska utbyten mellan kristna och muslimska tänkare ägde rum på 800-talet och den text Holmberg valt för sin avhandling var ett exempel på detta. Ämnet var ett försök att i en islamisk kontext presentera den för kristen tro centrala, och för islamisk tro i lika grad främmande och stötande, treenighetsläran. Bo hade därtill genom efterforskningar i egyptiska kloster funnit fler och äldre handskrifter samt indikationer på att författaren var en annan än den som texten tillskrivits; biskopen Israel av Kashkar som dog år 872 snarare än den välkände 900-talsteologen Yahya ibn Adi. Ett viktigt och intressant forskningsbidrag.

Efter forskningsvistelser i Rom och Göteborg blev Bo Holmberg 1994, endast 37 år gammal, professor i semitiska språk i Lund.

I sin forskning intresserade sig Bo för den medeltida kristna arabiska litteraturen i gränslandet mellan den grekiskspråkiga fornkyrkan och den arabiskspråkiga, islamiska kulturen. Han studerade översättningar av grekisk litteratur till arabiska och syriska och arabiska översättningar av grekiska texter. Inom forskningsprogrammet "Det tidiga klosterväsendet och den antika bildningen" ägnade han sig åt receptionen av de tidiga kristna vägvisarnas tänkespråk i de äldsta bevarade handskrifter vi känner till, några syriska handskrifter från 500-talet.

Som medverkande i projektet "Literary History: A Global Perspective", som bland annat undersökte genre i olika litteraturer under olika perioder, studerade Holmberg det arabiska/västasiatiska litteraturbegreppets utveckling över årtusenden liksom den arabiska översättningen av Illiaden. Även i denna forskningsgärning arbetade Holmberg således i ett kultur- och språköverskridande sammanhang.

Bo Holmbergs omfattande privata bibliotek, som fyllde hans lägenhet från golv till tak, vittnade om hans stora och mångsidiga intresse för språk, litteratur – inte minst poesi – och såväl klassisk antik som österländsk kultur och filosofi.

Hans kulturhistoriska bildning och intresse för kulturmöten ledde till att han i olika former förmedlade texter – i översättning och sammanfattning – från den del av världslitteraturen som blivit hans kulturella och intellektuella hemvist. Inte minst bör nämnas översättningen av *Främlingarnas bok*, den samling av medeltida graffiti nedtecknad av resande och landsförvisade som tillskrivs Abu-l-Faraj al-Isfahani.

Till hans tidiga översättningar av klassiska syriska texter – såsom ovan nämnda tidigkristna aforismer – fogade han under senare delen av sitt liv omfattande översättningar av modern arabisk poesi. Här fann han med vännens och kollegans, Samuel Rubensson, ord ett fönster för sin själ:

”I poesin, liksom i aforismer och tänkespråk fann Bo öppningar mot den värld han aldrig fick grepp om, en pilgrimens hemhörighet i en främmande värld, ett utrymme där den kluvnes hemlängtan fick plats.”*

Att så var fallet förstärktes av inramning och griftetal vid den mycket vackra och personliga begravningsgudstjänsten i St. Thomas kyrka, liksom av familjens val av vers till tillkännagivandet av hans död.

Skäms inte över att du är människa, var stolt!
Inne i dig öppnar sig valv bakom valv oändligt.
Du blir aldrig färdig och det är som det skall.
Tomas Tranströmer

* Rubensson, S. ”Minnesord över Bo Holmberg” i Årsberättelse för kungliga humanistiska vetenskapssamfundet i Lund 2024–2025 (under utgivning).

Christer Platzack

Lars-Olof Delsing och Gunlög Josefsson

PROFESSOR EMERITUS I nordiska språk, Christer Platzack, har gått bort. Christer var en oerhört uppskattad och avhållen kollega, vän, mentor och handledare. Han kom att forma, inspirera och leda en hel generation av språkforskare, både vid Lunds universitet och på andra lärosäten. Christers egna bidrag till forskningen om nordiska språk, såväl teoretiska som empiriska, är betydande. Hans betydelse för doktorander och andra forskare i miljön kan knappast över-skattas: ”Var modiga, formulera starka hypoteser, undersök dem i botten, våga pröva och våga riskera att ha fel”, var hans credo. Hans sällsynta förmåga att förena ett vetenskapligt skarpsinne och krav på noggrannhet med en personlig värme och ödmjukhet gjorde honom unik.

Christer Platzack kom till Lund som student med siktet inställt på att bli ingenjör. Men det var nog mer på grund av omgivningens önskan att han skulle satsa på ett yrke med ”framtidsutsikter” än något djupare intresse för teknikstudier, för direkt efter studentexamen bestämde han sig för att komplettera studentbetyget med latin – för att kunna läsa nordiska språk. Att läsa latin var rätt mödosamt, så motivationen var stor.

Efter grundstudierna fortsatte han som doktorand i nordiska språk. Han disputerade 1974 på en avhandling om läsbarhet, *Språket och läsbarheten* (ett avhandlingsämne som man kanske inte förväntar sig). 1982 blev han professor vid Stockholms universitet men återvände sedan till Lund 1986, då också som professor.

I första hand var Christer grammatiker. Han intresserade sig för alla

möjliga olika aspekter av grammatiken: språktypologi, språkförändring, språktilläggande, språkstörning och språkförlust. Störst forskningsfokus låg på centrala drag i svensk och skandinavisk syntax: ordföljd i huvudsats och bisats, objektsplacering, imperativer, utflyttning ur nominalfraser och bisatser, participens struktur, transitiva adjektiv och mycket mera. Med det perspektiv som han hade blev analyserna inte snäva beskrivningar av svenska eller de nordiska språken, utan studierna gjordes med en utblick till andra språk. Men Christer lämnade också bidrag till vår kunskap om annat inom ämnet svenska/nordiska språk: etermediespråk, text, översättning, semantik, ortnamn och dialekter. Han bidrog också med ett antal läroböcker, *Modern grammatisk teori* (1982), *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet* (1998) och *Den fantastiska grammatiken* (2010).

Christer Platzack är kanske den som mest av alla öppnade upp den grammatiska debatten i Sverige för den internationella forskningen. Om det stämmer att språkets grundstrukturer är medfödda och att det finns en universell grammatik, räcker det inte att utforska svenskan eller de nordiska språken som ett eget projekt – kunskaper om och forskning som rör andra språk är relevant och kan inte bortses från. Med den utgångspunkten startade Christer Grammatikseminariet vid Institutionen för nordiska språk 1987. Seminariet kom att bli ett nav för grammatikforskningen vid hela den språkvetenskapliga sektionen vid HT-fakulteten vid Lunds universitet. I och med seminariet fick vi som doktorander och forskare insikter i den senaste internationella forskningen. Seminariet sammanträdde – och sammanträder – torsdagar klockan 13.15. Seminariet har samlat alla nivåer inom forskningen, från doktorander och ”fria deltagare” till professorer, såväl lundensare som gäster. Vi läste och diskuterade framför allt den nyaste forskningen och fick möjlighet att pröva våra egna tankar och idéer tidigt i forskningsprocessen. Ofta var föredragshållarna internationella. Vi hade besök av bland många andra: Kersti Börjars, Kirsti Koch Christenen, Elisabet Engdahl, Ray Jackendoff, Richard Kayne, Jan Koster, David Pesetsky, Eric Reuland, Tarald Taraldsen, Elizabeth Traugott, Ilse Zimmermann. Nivån på seminariet var nog lite för hög för nyantagna doktorander, men vi lärde oss efterhand, och nivån satte standarden för ett lärosäte som vill kalla sig universitet.

Christer ledde seminariet själv fram till 2000, och det var tack vare hans insats som seminariet prisbelönades av Hainska fonden året därpå. Att seminariet fortfarande är i gång är också ett kvitto på Christers betydelse.

Till den internationella inriktningen hör också att han sedan 1987 var redaktör för *Working Papers in Scandinavian Syntax*, en tidskrift som, trots att det tekniskt sett är ett working paper, når långt ut i världen. Han var också redaktör för *Arkiv för nordisk filologi* och *Studia Linguistica*. Det var också Christers förtjänst att Lund två gånger stod värd för den stora internationella GLOW-konferensen, 1993 och 2003. Traditionen fortsatte också sedan Christer gått i pension, och 2013 var Lund återigen värd för konferensen.

Christer Platzack hade ytterligare en förmåga som ska lyftas fram: han var perfekt för Institutionen för nordiska språk, och som sådan var han en sällsynt god ledare. Den utomordentligt goda arbetsmiljö som präglade Institutionen för nordiska språk måste tillskrivas Christer Platzack och hans professorskollega Ulf Teleman. Den atmosfär som dessa två skapade präglades av öppenhet, högt i tak, hög kvalitet på seminarier, forskning och undervisning – och de lyckades hålla emot trycket från en administration som började breda ut sig. Vi som hade förmånen att ha Christer som chef ser tillbaka på den tiden med saknad.

Christer var exceptionell som handledare. Doktoranders och andras alster läste och genomlyste han ytterst noggrant och kommenterade med total uppmärksamhet. ”Jag delar inte ut guldstjärnor”, sa Christer en gång. Ibland hände det att man blev något slokörad när man läste kommentarerna på det manus man lämnat in. Kommentarer vi minns är ”ordsallad”, ”ingen höjdare” samt överstrykningen av hela sidor, med ett lakoniskt ”inte relevant” i marginalen. Men det påföljande handledningssamtalet var alltid inspirerande, alltid vänligt, och man gick alltid ifrån det med inspiration och glädje. De guldkorn som fanns såg och uppmärksammade han. Vi minns också kommentarer som ”Här tror jag att du har gjort ett genombrott”. I handledningssamtalen hjälpte Christer till att lösa teoretiska knutar, att hitta svagheter och styrkor i resonemanget, och han fann alltid en väg framåt.

Christer var prestigelös, och han lyssnade och tog intryck. Han var också mycket mån om sina doktorander, som redan när de var nyantagna blev tillfrågade om att kommentera hans egna uppsatser och texter. Närhelst vi träffades var Christer beredd att diskutera, både avhandlingsrelaterade frågor och annat. Sammantaget handledde han 24 doktorander fram till disputation mellan 1986 och 2010. På den tiden då flera av doktoranderna satt i ett separat hus på Sölvegatan kom han över och åt lunch åtminstone en gång i veckan, och samtalen kunde handla om väldigt mycket, men ofta

landade det i språk och grammatiska frågor. Korridoren, kopieringsrummet, kafferummet – alltid tid för diskussion om grammatik, åtminstone fick han oss att tro att han alltid hade tid.

Det är märkligt, men Christer hade alltid tid. Som prefekt, som kollega, som handledare. När vi var på konferenser vek han alltid av tid för att gå ut och äta med doktoranderna, men visade också föredöme i att lägga tid på att arbeta med konferensföredragen och att samtala med internationella kolleger. Och han hade ändå tid att avverka en ordentlig löprunda tidigt på morgonen. Tid hittade han även för doktorander av mer informellt slag, som hade adopterat Christer som handledare, och plötsligt, mer eller mindre utan förvarning, kunde komma till Sverige och knackade på Christers dörr för handledning.

Nämnas måste också Lena och Christers gästfrihet i hemmet på Plåtslagarevägen i Lund, där doktorander med familjer och gästforskare ofta blev inbjudna. Lena arbetade främst i en annan grammatisk inriktning, men Christer läste och diskuterade Lenas arbeten och såg värdet i och vikten av olika syn på grammatik och olika förklaringsgrunder till språkliga fenomen. I slutet av sin artikel till Christers festskrift år 2003 skriver Lena ett kort tackord till Christer ”som engagerat och koncentrerat läst vartenda manus jag producerat under mer än 20 års tid! Utom just detta”. Den redan nämnda *Den fantastiska grammatiken* tillägnas Lena.

När det var tid för Christer att gå i pension hyllade vi honom med en konferens i december 2010, där de kända språkforskarna radade upp sig: Anders Holmberg, Heidi Harley, Susanne Winkler, Elisabet Engdahl, Peter Svenonius, David Adger, Halldór Ármann Sigurðsson och David Pesetsky.

Vi minns Christer med saknad – för hans förmåga att förena en skarpsinnig vetenskaplighet och uppmärksamhet med stor ödmjukhet, prestigelöshet och vänlighet. Han var ett föredöme för oss alla och visade att det går att vara människa och mänskligt varm i den ofta hårda och omänskliga vetenskapliga världen.

Vetenskaps societeten i Lund

2025

Styrelse

Præses: *Elsa Trolle Önnerfors*

Vice præses: *Valentin Jeutner*

Sekreterare: *Paul Linjamaa*

Vice sekreterare: *Maria Persson*

Skattmästare: *Bengt L. Andersson*

Ledamöter: *Kristina Göransson, Isak Hyltén-Cavallius, Sara Kärrholm, Alexander Maurits, Nils Silfverschiöld*

Suppleanter: *Otto von Arnold, Katarina Bernhardsson*

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: *David Dunér*

Sekreterare: *Per Stobaeus*

Medlemmar: *Elisabet Göransson, Mattias Karlsson, Thomas Bergqvist Rydén, Ola Svensson, Elsa Trolle Önnerfors*

Årsboksredaktör

Isak Hyltén-Cavallius

Revisorer: *Magnus Jerneck, Ulrika Lindstedt*

Suppleanter: *Erik Hedling, Håkan Rylander*

Hedersledamöter

Bexell, Göran, f. 43, 89, professor

Modéer, Kjell Åke, f. 39, 81, professor

Thormählen, Marianne, f. 49, 83, professor

Vinge, Louise, f. 31, 72, professor

Österberg, Eva, f. 42, 75, professor

Nyinvalida ledamöter*Vid vårmötet 2025 invaldes följande inländska arbetande ledamöter*

Björklund, Elisabet, f. 83, docent

Class, Monika, f. 77, docent

Engström, Lisa, f. 82, docent

Eriksson, Erik, f. 81, docent

Kalm, Sara, f. 75, docent

Lundberg, Björn, f. 82, docent

Sturfelt, Lina, f. 72, docent

Svensson, Anette, f. 72, docent

Tanderup Linkis, Sara, f. 86, docent

Tegunimataka, Anna, f. 82, docent

Stiftande ledamöter

Althin, Anders, f. 44, 83, direktör

Andersson, Bengt L., f. 44, 12, direktör

Arnell-Szurkos, Jonas, f. 69, 21, ordenshäröld

Arnold, Otto von, f. 50, 02, civilekonom

Asklund, Lars, f. 42, 03, arkitekt SAR

Björk, Nils Olof, f. 47, 19, fil. dr

Blecher, Lennart, f. 55, 19, direktör

Bonnier, Åke, f. 57, 15, biskop

Denrell, Christer, f. 41, 03, ekon. dr h c

Ehrensverd, Jörgen, f. 32, 84, greve

Fernström, Elisabeth, f. 51, 02, med. dr h c

Fåhraeus, Christer, f. 65, 19, med. dr, tekn. dr h c

Gyllenkrok, Nils, f. 48, 88, friherre

Jarlskog, Anders, f. 63, 19, direktör

Johansson, Carl Gustav, f. 37, 86, direktör

Larsén, Carlhåkan, f. 38, 02, fil. mag.

Leithner, Christina von, f. 41, 95, friherrinna

Lundström, Åge, f. 44, 94, bankdirektör

Luthersson, Peter, f. 54, 03, docent

Nyman, Sven, f. 59, 19, civilekonom, ekon. dr h c

Ohlsson, Gunilla, f. 44, 19, teol.dr

Paulsson, Maria, f. 70, 19, direktör

Ramel, Gustaf, f. 56, 02, friherre
 Rausing, Birgit, f. 24, 85, fru
 Schwerin, Carl Johan von, f. 71, 08, lantmästare
 Silfverschiöld, Nils, f. 61, 13, friherre
 Skjutare, Lars-Erik, f. 52, 08, bankdirektör
 Sverdrup, Paul, f. 44, 19, fil. kand.
 Thulin, Lars, f. 40, 99, direktör
 Tornberg, Hans, f. 41, 83, advokat
 Trolle-Bonde, Gustaf, f. 43, 77, greve
 Wachtmeister, Carl Gustaf, f. 49, 03, greve
 Westin Jansson, Christian, f. 49, 20, civilekonom, ekon.dr h c

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

Akujärvi, Johanna, f. 73, 13, docent
 Andersson Djurfeldt, Agnes, f. 73, 12, professor
 Arvidsson, Niklas, f. 73, 23, professor
 Bareis, Alexander, f. 71, 21, docent
 Bengtsson, Erik, f. 84, 20, docent
 Bernardini, Petra, f. 71, 22, docent
 Bernhardsson, Katarina, f. 75, 20, docent
 Bexell, Magdalena, f. 74, 17, docent
 Boyd, Emily, f. 71, 21, professor
 Bringselius, Louise, f. 74, 16, docent
 Claesson, Christian, f. 75, 23, docent
 Cronqvist, Marie, f. 73, 13, professor
 Dackling, Martin, f. 81, 24, docent
 Dell'Unto, Nicolo, f. 78, 20, professor
 Duffy, Cian, f. 73, 18, professor
 Dutceac Segesten, Anamaria, f. 75, 24, docent
 Enflo, Kerstin, f. 78, 14, professor
 Flower, Lisa, f. 78, 24, docent
 Friis, Elisabeth, f. 73, 17, docent
 Geevers, Liesbeth, f. 79, 23, docent
 Gerding, Henrik, f. 71, 18, professor
 Granfeldt, Jonas, f. 71, 10, professor

Graziano, Maria, f. 75, 24, docent
 Gudmundsson, David, f. 79, 20, docent
 Guggenmos, Esther-Maria, f. 77, 23, professor
 Göransson, Elisabet, f. 71, 17, docent
 Göransson, Kristina, f. 77, 23, docent
 Haider, Jutta, f. 73, 18, professor
 Hammarlin, Mia-Marie, f. 72, 22, docent
 Hansson Wahlberg, Tobias, f. 73, 23, docent
 Hartman, Jenny, f. 74, 22, docent
 Hellman, Lisa, f. 84, 24, professor
 Henning, Martin, f. 78, 11, professor
 Holgersson, Ulrika, f. 72, 17, docent
 Hyltén-Cavallius, Isak, f. 82, 24, fil. dr
 Hägerland, Tobias, f. 75, 16, docent
 Ishihara, Shinichiro, f. 73, 20, docent
 Jeutner, Valentin, f. 89, 21, docent
 Johansson, Håkan, f. 72, 20, professor
 Johansson, Victoria, f. 73, 19, docent
 Jönsson, Håkan, f. 71, 21, docent
 Jönsson, Martin, f. 77, 24, docent
 Klingvall, Eva, f. 76, 23, docent
 Krogh Groth, Sanne, f. 75, 20, docent
 Kärrholm, Sara, f. 74, 15, docent
 Larsson Heidenblad, David, f. 83, 22, docent
 Lindvall, Johannes, f. 75, 15, professor
 Linjamaa, Paul, f. 84, 22, docent
 Lundin, Katarina, f. 73, 14, professor
 Maurits, Alexander, f. 78, 23, docent
 Moodysson, Jerker, f. 75, 10, professor
 Mrozewicz, Anna, f. 80, 24, docent
 Myrberg, Sara, f. 83, 24, docent
 Möller, Daniel, f. 74, 16, professor
 Narvselius, Eleonora, f. 72, 20, docent
 Nilsson, Gabriella, f. 73, 20, docent
 Nilsson, Therese, f. 77, 18, professor
 Nordrum, Lene, f. 74, 24, docent

Olsson, Tobias, f. 73, 14, professor
 Osvath, Mathias, f. 74, 17, docent
 Paulsen, Roland, f. 81, 24, docent
 Persson, Maria, f. 78, 23, docent
 Persson, Vilhelm, f. 74, 22, professor
 Petersén, Moa, f. 81, 22, docent
 Roll, Mikael, f. 77, 16, professor
 Rudling, Per Anders, f. 74, 23, docent
 Scharbrodt, Oliver, f. 76, 24, professor
 Schmiedel, Ulrich, f. 85, 24, professor
 Snickars, Pelle, f. 71, 23, professor
 Stobaeus, Per, f. 75, 22, docent
 Stripple, Johannes, f. 71, 23, docent
 Strömbom, Lisa, f. 75, 23, docent
 Strømmen, Hannah, f. 86, 24, reader
 Sturfelt, Lina, f. 71, 21, docent
 Sunnqvist, Martin, f. 75, 20, professor
 Svensson, Peter, f. 72, 17, docent
 Svenungsson, Jayne, f. 73, 15, professor
 Tenngart, Paul, f. 72, 10, docent
 Thomasson, Anna, f. 77, 20, docent
 Wallin, Annika, f. 72, 16, docent
 Wegerstad, Linnea, f. 80, 24, docent
 Wenander, Henrik, f. 76, 19, professor
 Westergren, Andreas, f. 74, 21, docent
 Wahlberg, Lena, f. 74, 23, docent
 Wikander, Ola, f. 81, 18, docent
 Wästerfors, David, f. 72, 20, professor
 Ågren, Malin, f. 72, 22, docent
 Önnerfors, Elsa Trolle, f. 71, 16, docent
 Östling, Johan, f. 78, 16, professor
 Östlund, Joachim, f. 73, 18, docent

B. UTLÄNDSKA

Carling, Gerd, f. 71, 10, professor
 Hult, Francis, f. 75, 16, professor

Jordheim, Helge, f. 71, 20, professor
 Strandgaard Jensen, Helle, f. 81, 20, lektor
 Vogt, Helle, f. 74, 20, professor

Seniorer

Aggestam, Karin, f. 65, 06, professor
 Ahlström, Torbjörn, f. 65, 10, professor
 Albertz, Rainer, f. 43, 93, professor
 Alling, Annika Mörte, f. 70, 16, docent
 Alm, David, f. 69, 10, docent
 Ambjörn, Lena, f. 58, 04, professor
 Amsellem, Patrick, f. 69, 15, fil. dr
 Andersson, Fredrik, f. 68, 06, professor
 Andersson, Hans, f. 36, 87, professor
 Andersson, Helen, f. 59, 01, docent
 Andersson, Lars Gustaf, f. 60, 05, professor
 Andersson, Lars M., f. 61, 02, universitetslektor
 Andrén, Anders, f. 52, 91, professor
 Appelros, Erica, f. 64, 06, docent
 Arwidi, Olof, f. 42, 94, professor
 Bacquin, Mari, f. 70, 18, docent
 Baldwin, Peter, f. 56, 04, professor
 Balkenius, Christian, f. 66, 10, professor
 Battail, Jean François, f. 39, 93, professor
 Bauhn, Per, f. 60, 04, professor
 Berggren, Lars, f. 51, 96, professor
 Berggren, Lars, f. 51, 05, professor
 Berglund, Birgitta, f. 54, 08, docent
 Bergman, Kerstin, f. 70, 10, docent
 Björling, Fiona, f. 44, 81, professor
 Blomqvist, Göran, f. 51, 94, f.d. vd
 Blomqvist, Jerker, f. 38, 75, professor
 Blomqvist, Karin, f. 54, 97, professor
 Bogdan, Michael, f. 46, 84, professor
 Bohlin, Folke, f. 31, 74, professor
 Borgehammar, Stephan, f. 58, 05, professor

Brinck, Ingar, f. 64, 06, professor
Brückner, Wolfgang, f. 30, 79, professor
Burenhult, Niclas, f. 69, 10, docent
Callmer, Johan, f. 45, 84, professor
Carlsson Wetterberg, Christina, f. 50, 95, professor
Cederlund, Johan, f. 63, 98, professor
Christensen, Robert Zola, f. 64, 17, docent
Christensen-Nugues, Charlotte, f. 64, 17, docent
Christensson, Jakob, f. 65, 02, docent
Collin, Sven-Olof, f. 57, 98, professor
Dahlman, Christian, f. 70, 13, professor
Delsing, Lars-Olof, f. 59, 98, professor
Dunér, David, f. 70, 08, professor
Duvall-Hargrove, Nancy, 92, professor
Edgren, Lars, f. 53, 95, professor
Edling, Christofer, f. 66, 18, professor
Egerland, Verner, f. 66, 01, professor
Egonsson, Dan, f. 56, 00, professor
Ekberg, Lena, f. 54, 96, professor
Ekerot, Lars-Johan, f. 42, 95, docent
Ekholm-Friedman, Kajsa, f. 39, 87, professor
Elmroth, Ingvar, f. 28, 80, docent
Eneroth, Kristina, f. 62, 98, docent
Ersgård, Lars, f. 47, 95, professor
Eyben, Bo von, f. 46, 90, professor
Flyman Mattsson, Anna, f. 69, 21, docent
Falkheimer, Jesper, f. 70, 12, professor
Fogelmark, Staffan, f. 39, 80, professor
Folkestad, Göran, f. 52, 99, professor
Forslid, Torbjörn, f. 62, 12, professor
Fridlund, Patrik, f. 64, 17, docent
Friedman, Jonathan, f. 46, 97, professor
Frykman, Jonas, f. 42, 89, professor
Gansten, Martin, f. 69, 20, docent
Geisler, Ursula, f. 64, 04, Dr Phil
Gerle, Elisabeth, f. 51, 03, professor

Germundsson, Tomas, f. 54, 02, professor
 Gerner, Kristian, f. 42, 86, professor
 Gibert, Teresa, f. 54, 94, professor
 Grønnum, Nina, f. 45, 88, lektor
 Guillet de Monthoux, Pierre, f. 46, 83, professor
 Gullberg, Marianne, f. 64, 11, professor
 Gulz, Agneta, f. 63, 09, professor
 Gustafsson, Anna W., f. 68, 15, docent
 Gustafsson, Harald, f. 53, 96, professor
 Gustavsson, Anders, f. 40, 78, professor
 Gyllstad, Henrik, f. 69, 20, docent
 Gärdenfors, Peter, f. 49, 85, professor
 Haettner Aurelius, Eva, f. 48, 93, professor
 Hagström, Charlotte, f. 65, 11, docent
 Haikola, Lars, f. 47, 95, f.d. universitetskansler
 Halldenius, Lena, f. 67, 12, professor
 Hallonsten, Gösta, f. 49, 99, professor
 Hansson, Bengt, f. 43, 80, professor
 Hansson, Martin, f. 65, 18, docent
 Hansson, Åsa, f. 67, 20, docent
 Harrison, Dick, f. 66, 01, professor
 Haskå, Inger, f. 41, 80, docent
 Heberlein, Ann, f. 70, 11, teol. dr
 Hedling, Erik, f. 55, 99, professor
 Hermerén, Göran, f. 39, 76, professor
 Hetzler, Antoinette, f. 43, 87, professor
 Hidal, Sten, f. 46, 83, professor
 Hill, Annette, f. 70, 18, professor
 Hjärpe, Jan, f. 42, 93, professor
 Holm, Lisa, f. 62, 09, professor
 Holmberg, Bo, f. 57, 95, professor
 Holmberg, Gustav, f. 67, 06, docent
 Holmer, Arthur, f. 66, 02, docent
 Holsanova, Jana, f. 62, 08, docent
 Hopt, Klaus J., f. 40, 83, professor
 Hornborg, Alf, f. 54, 94, professor

Horne, Merle, f. 50, 96, professor
Håkansson, Håkan, f. 69, 22, docent
Hårdh, Birgitta, f. 45, 83, professor
Höög, Victoria, f. 55, 01, docent
Idvall, Markus, f. 64, 18, professor
Iregren, Elisabeth, f. 44, 94, professor
Jain, Kulbushan, f. 40, 87, professor
Jarlbro, Gunilla, f. 53, 07, professor
Jarlert, Anders, f. 52, 96, professor
Jeanrond, Werner, f. 55, 95, professor
Jennbert, Kristina, f. 50, 95, professor
Jerneck, Magnus, f. 51, 93, professor
Jirström, Magnus, f. 60, 10, professor
Johansson, Ella, f. 58, 02, professor
Johansson, Karin, f. 62, 15, professor
Jonnergård, Karin, f. 57, 99, professor
Jonsson, Bibi, f. 60, 06, professor
Jonung, Lars, f. 44, 89, professor
Jordan, Peter, f. 69, 23, professor
Josefsson, Gunlög, f. 57, 98, professor
Julien, Marit, f. 58, 06, professor
Jungar, Sune, f. 36, 88, professor
Jönsson, Arne, f. 50, 98, professor
Jönsson, Håkan, f. 64, 07, professor
Jönsson, Lars-Eric, f. 61, 10, professor
Jönsson, Mats, f. 60, 08, professor
Kaiserfeld, Thomas, f. 64, 12, professor
Kander, Astrid, f. 62, 08, professor
Karlsson, Klas Göran, f. 55, 91, professor
Kaszinska, Maria, f. 42, 91, professor
Klintman, Mikael, f. 68, 09, professor
Knutsson, Bengt, f. 36, 78, docent
Koblik, Steven, f. 41, 77, professor
Kolbe, Wiebke, f. 64, 14, professor
Kornhall, David, f. 28, 68, docent
Kostecki, Marian, Jan, f. 49, 83, professor

Kronsell, Annica, f. 59, 09, professor
Krummacher, Friedhelm, f. 36, 75, professor
Kvist, Hans-Olof, f. 41, 94, professor
Källkvist, Marie, f. 67, 07, professor
Körting, Corinna, f. 67, 20, professor
Lagnevik, Claes-Magnus, f. 49, 98, professor
Landén, Barbro, f. 54, 99, universitetslektor
Larsson, Björn, f. 53, 96, professor
Larsson, Lars, f. 47, 84, professor
Larsson, Lars-Olof, f. 38, 85, professor
Lauha, Aila, f. 51, 02, professor
Leiss, Elisabeth, f. 57, 03, professor
Levay, Charlotta, f. 66, 18, docent
Lewan, Nils, f. 29, 77, docent
Liepe, Lena, f. 62, 03, professor
Liljefors, Max, f. 63, 13, professor
Lindahl, Anders, f. 53, 97, professor
Lindahl, Lars, f. 36, 89, professor
Lindberg, Christer, f. 56, 97, professor
Lindbladh, Johanna, f. 70, 20, docent
Lindström, Caj-Gunnar, f. 42, 80, professor
Lindström, Fredrik, f. 53, 95, professor
Ljung, Per Erik, f. 43, 95, docent
Lund, Jørn, f. 46, 92, professor
Lundberg, Johanna Gustafsson, f. 69, 16, docent
Lundblad, Kristina, f. 65, 17, docent
Lundell, Patrik, f. 69, 10, professor
Lundgren, Svante, f. 60, 12, docent
Lundin, Susanne, f. 55, 00, professor
Lundquist, Karl-Johan, f. 59, 05, professor
Lundqvist, Åsa, f. 68, 18, professor
Löfgren, Orvar, f. 43, 81, professor
Magnusson Staaf, Björn, f. 62, 14, docent
Malm, Thomas, f. 60, 13, professor
Manninen, Satu, f. 68, 11, professor
Mansén, Elisabeth, f. 54, 97, professor

Massengale, James, f. 40, 85, professor
Mattsson, Titti, f. 64, 15, professor
Melandar, Göran, f. 38, 83, professor
Moëll, Christina, f. 50, 02, professor
Molnár, Valéria, f. 52, 95, professor
Mortensen, Anders, f. 59, 03, fil. dr
Nergelius, Joakim, f. 62, 00, professor
Neuhaus, Sinikka, f. 68, 10, teol. dr
Nielsen, Kirsten, f. 43, 93, professor
Nilsén, Per, f. 67, 12, docent
Nilsson, Annika, f. 58, 09, docent
Nilsson, Jan-Henrik, f. 61, 14, docent
Nilsson, Jan Olof, f. 54, 97, universitetslektor
Nilsson, Sten Åke, f. 36, 73, professor
Noll, Gregor, f. 64, 12, professor
Norberg, Claes, f. 60, 99, professor
Nordin, Jonas, f. 68, 19, professor
Nordin, Magdalena, f. 67, 19, professor
Nordin, Svante, f. 46, 93, professor
Norlin, Kjell, f. 43, 96, universitetslektor
Norrhem, Svante, f. 62, 15, docent
Nyberg, Lennart, f. 56, 00, universitetslektor
Nykvist, Karin, f. 70, 18, docent
Näsman, Ulf, f. 44, 94, docent
Nøjgaard, Morten, f. 34, 78, professor
O'Dell, Tom, f. 62, 14, professor
Ohlsson, Anders, f. 56, 99, professor
Olander, Birgitta, f. 47, 96, docent
Olausson, Deborah, f. 51, 99, professor
Olsson, Erik J., f. 64, 07, professor
Otterbeck, Jonas, f. 65, 10, professor
Palm, Anders, f. 42, 86, professor
Paradis, Carita, f. 53, 03, professor
Paulsson, Göte, f. 45, 78, docent
Persson, Anders, f. 56, 00, professor
Persson, Johannes, f. 68, 06, professor

Persson, Maria, f. 70, 14, docent
 Petersson, Björn, f. 56, 08, docent
 Petersson, Bo, f. 60, 00, professor
 Piltz, Anders, f. 43, 82, professor
 Prasad, Pushkala, f. 57, 99, professor
 Pålsson, Anne-Marie, f. 51, 95, docent
 Qvarnström, Olle, f. 53, 00, professor
 Rabinowicz, Włodzimierz, f. 47, 96, professor
 Ragvald, Lars, f. 42, 95, professor
 Rahm, Henrik, f. 63, 11, professor
 Raudvere, Catharina, f. 60, 96, professor
 Resic, Sanimir, f. 64, 08, docent
 Riddersporre, Mats, f. 54, 98, docent
 Rivano Eckerdal, Johanna, f. 67, 20, docent
 Roos, Paavo, f. 37, 90, universitetslektor
 Rosengren, Henrik, f. 68, 17, docent
 Rosengren, Inger, f. 34, 71, professor
 Rosenkvist, Henrik, f. 65, 11, professor
 Roslund, Mats, f. 57, 04, professor
 Rubenson, Samuel, f. 55, 95, professor
 Rudebeck, Elisabeth, f. 52, 01, fil. dr
 Rundquist, Franz-Michael, f. 48, 98, professor
 Rydén, Per, f. 37, 82, professor
 Rystedt, Eva, f. 45, 96, professor
 Röcklinsberg, Helena, f. 69, 07, teol. dr
 Rønnow-Rasmussen, Toni, f. 56, 07, professor
 Sabatakakis, Vassilios, f. 54, 06, docent
 Sahlin, Nils-Eric, f. 54, 88, professor
 Salmon, Patrick, f. 52, 04, professor
 Salomon, Kim, f. 48, 89, professor
 Salomonsson, Karin, f. 59, 05, docent
 Sandberg, Helena, f. 69, 14, professor
 Sanders, Hanne, f. 57, 01, professor
 Sandqvist, Sven, f. 39, 86, docent
 Sandström, Sven, f. 27, 59, professor
 Scheuer, Blazenska, f. 67, 09, teol. dr

Schiöler, Niklas, f. 64, 09, docent
Schlyter, Suzanne, f. 44, 91, professor
Schönström, Rikard, f. 55, 07, professor
Schötz, Susanne, f. 65, 16, docent
Sellerberg, Ann-Mari, f. 43, 93, professor
Sen, Amartya, f. 33, 81, professor
Sigrell, Anders, f. 61, 09, professor
Sjöberg, Birthe, f. 46, 98, professor
Sjöblad, Christina, f. 39, 93, professor
Skansjö, Sten, f. 42, 88, professor
Snyder, Timothy, f. 69, 21, professor
Steensland, Lars, f. 41, 94, professor
Steiner, Ann, f. 68, 18, docent
Stenberg, Leif, f. 59, 03, professor
Stenström, Johan, f. 51, 01, professor
Strömqvist, Sven, f. 54, 00, professor
Sundholm, Göran, f. 53, 93, professor
Sundin, Olof, f. 68, 10, professor
Swahn, Sigbrit, f. 33, 82, professor
Svantesson, Jan-Olof, f. 44, 95, professor
Svartvik, Jesper, f. 65, 04, professor
Svenbro, Jesper, f. 44, 92, professor
Svensson, Birgitta, f. 48, 96, professor
Svensson, Christina, f. 45, 98, docent
Svensson, Jan, f. 50, 02, professor
Svensson, Lars, f. 38, 86, docent
Svensson, Lars-Håkan, f. 44, 85, professor
Söderpalm, Sven Anders, f. 33, 76, professor
Tamm, Ditlef, f. 46, 85, professor
Teleman, Ulf, f. 34, 85, professor
Teorell, Jan, f. 69, 16, professor
Thavenius, Jan, f. 34, 81, professor
Touati, Paul, f. 50, 95, professor
Trautner Kromann, Hanne, f. 45, 95, professor
Tägil, Sven, f. 30, 68, professor
Törnquist-Plewa, Barbara, f. 60, 00, professor

Ulvros, Eva Helen, f. 54, 98, professor
Vandkilde, Helle, f. 55, 00, professor
Viberg, Åke, f. 45, 95, professor
Vikner, Kerstin, f. 51, 98, docent
Vähäkangas, Mika, f. 68, 13, professor
Wallengren, Ann-Kristin, f. 59, 07, professor
Weijer, Joost van de, f. 66, 17, docent
Wengelin, Åsa, f. 68, 05, professor
Werbart, Bozena, f. 48, 95, professor
Werner, Yvonne, f. 54, 97, professor
Westerhult, Bo, f. 29, 72, docent
Westerhäll, Lotta, f. 44, 93, professor
Wiberg, Eva, f. 58, 02, professor
Wienberg, Jes, f. 56, 97, professor
Wikander, Örjan, f. 43, 92, professor
Wikdahl, Magnus, f. 54, 97, universitetslektor
Willim, Robert, f. 70, 18, docent
Wilson, David, f. 30, 72, professor
Wrede, Johan, f. 35, 72, professor
Wärneryd, Olof, f. 31, 76, professor
Yard, Stefan, f. 49, 99, professor
Zander, Ulf, f. 65, 03, professor
Zetterberg, Karin, f. 68, 10, docent
Zetterholm, Karin, f. 67, 08, docent
Zetterholm, Magnus, f. 58, 08, docent
Zillén, Erik, f. 60, 03, docent
Zlatev, Jordan, f. 65, 08, professor
Åkesson, Lynn, f. 51, 97, professor
Östersjö, Stefan, f. 67, 16, docent

Bortgångna hedersledamöter

Andrén, Carl-Gustaf, 1922–2018, professor
Bringéus, Nils-Arvid, 1926–2023, professor
Broberg, Gunnar, 1942–2022, professor
Croce, Benedetto, 1866–1952, senator
Ekwall, Bror Oskar Eilert, 1877–1964, professor

Evans, Sir Arthur John, 1851–1941, professor
 Fehrman, Carl, 1915–2010, professor
 Gjerstad, Erik Einar, 1897–1988, professor
 Heckscher, Eli, 1879–1952, professor
 Hirn, Yrjö, 1870–1942, professor
 Josephson, Ragnar, 1893–1966, professor
 Kock, Karl Axel Lichnowsky, 1851–1935, professor
 Löfstedt, Einar, 1880–1955, professor
 Lönnroth, Erik, 1910–2002, professor
 Meillet, Antoine, 1866–1936, professor
 Montelius, Oscar, 1843–1921, riksantikvarie
 Müller, Sophus, 1846–1934, museumsdirektör
 Nilsson, Martin P:sson, 1874–1967, professor
 Odén, Birgitta, 1921–2016, professor
 Stjernquist, Berta, 1918–2010, professor
 Tegnér, Esaias, 1843–1928, professor
 Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, 1842–1927, excellens, professor
 Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von, 1848–1931, excellens, professor
 Weibull, Lauritz, 1873–1960, professor
 Werin, Algot, 1892–1975, professor
 Wölfflin, Heinrich, 1864–1945, professor

Bortgångna stiftande ledamöter

Acking, Carl-Axel, 1910–2001, professor
 Alfredson, Ulf, 1923–2022, advokat
 Bendz, Maj, 1909–2006, fru
 Bendz, Olof Gregor Mortimer, 1904–1973, godsägare
 Bergengren, Axel Göran Magnus, 1921–1972, civilekonom
 Berger, Svante Edwin Larsson, 1871–1962, direktör
 Berger, Carl Magnus, 1915–1964, direktör
 Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. Boon, 1915–1989, fru
 Bergh, Thorsten Christian Howard, 1901–1965, jur. o. fil. kand., konsul
 Borelius, Sven 1928–2004, direktör
 Bratt, Bertil, 1932–1997, direktör
 Burgman, Torsten, 1925–2023, fil. dr
 Cavalli-Björkman, Hans, 1928–2020, bankdirektör

Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan Cederström, 1859–1941
 Crafoord, Holger Alf Erik, 1908–1982, direktör
 Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, 1888–1968, fil. dr, assurancesdirektör
 Dunker, Henry Christian Louis, 1870–1962, fabriksdisponent
 Edstrand, Karin Thekla Eleonora, 1880–1959, fröken
 Edstrand, Reinhold Theodor Werner, 1882–1923, direktör
 Ehrnberg, Gösta Theodor, 1895–1981, direktör
 Ekblom, Ingemar, 1903–1987, direktör
 Engeström, Max Emil Leopold, 1867–1930, konsul
 Faxe, Jörgen, 1902–2002, direktör
 Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf von, 1865–1930, ryttmästare, godsägare
 Gierow, Karl Ragnar Knut, 1904–1982, fil. dr, författare
 Græbe, Ejler Otto, 1892–1977, domkyrkoarkitekt
 Grönvall, Anders, fil. lic., 1937–2009, förste bibliotekarie
 Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, 1887–1941, friherre, hovstallmästare
 Gyllenkrok, Thure-Gabriel, 1922–2012, friherre
 Haffner, Johan, 1876–1931, stadsläkare
 Hallström, Hadar Erik H:son, 1900–1988, direktör
 Hallwyl Anna Fredrika Wilhelmina von, f. Kempe, 1844–1930, grevinna
 Hallwyl, Walter von, 1839–1921, greve
 Hammarskiöld, Sven Ludvig, 1901–1983, direktör, f.d. hovrättsråd
 Hansen, Einar Anton, 1902–1994, direktör
 Hansen, Jozzi Ella, f. Jensen, 1912–2000, verkst. direktör
 Hjelme-Lundberg, John, 1902–1970, konsul
 Holmberg, Hans Åke, 1919–2001, tekn. dr
 Holmström, Nils Gunnar Teodor, 1904–1987, direktör
 Jacobsen, Helge, 1882–1946, direktör
 Janson, Rolf G., 1925–2018, direktör
 Jensen, Arthur Marinus, 1891–1968, direktör
 Jerenäs, Hans, 1938–2018, grosshandlare
 Johnson, Sten K., 1945–2013, direktör
 Kamprad, Ingvar, 1926–2018, direktör
 Kennedy, Douglas, 1912–2007, godsägare
 Larsson, Inger, 1937–2013, informationskonsult
 Larsson, Sven Gunnar, 1911–2003, direktör

Lilliehöök, Lennart, 1924–2019, verkst. direktör
 Lindblad, Per, 1929–2018, direktör
 Lindh, Sten, 1922–2011, ambassadör
 Lindeberg, Sven-Ola, 1928–2016, fil. dr
 Lindskog, Bengt I., 1929–2021, professor
 Lundberg, Sven Emil, 1889–1947, bergsingenjör, direktör
 Lundblad, Nils Waldemar, 1888–1947, hovrättsassessor, direktör
 Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, 1892–1962, civilingenjör, direktör
 Lundström, Margit, f. von Geijer, 1907–2002, generalska
 Malmros, Frans, 1925–2003, konsul
 Marklund, Kari, 1938–2018, landshövding
 Modin, Alvar, 1920–2007, direktör
 Montelin, Adolf Fredrik, 1871–1941, apotekare
 Munksgaard, Ejnar Johannes, 1890–1948, forlagsboghandler, dr phil
 Mårtensson, Folke, 1922–1996, direktör
 Möller, Frans Ballieu, 1897–1995, direktör
 Mörck, Einar Walter, 1914–1982, direktör
 Nevsten, Andreas Edvard, 1885–1962, byggmästare
 Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira, f. Edstrand, 1883–1951, doktorinna
 Ohlsson, Sven Håkan, 1920–1997, bokförläggare
 Olofsson, Johan Sigfrid Mattias, 1899–1981, leg. läkare
 Palm, Göran, 1933–2023, bankdirektör
 Palmstierna, Anne-Marie Aurore, 1907–1995, friherrinna
 Palmstierna, Carl Otto, 1900–1966, friherre, hovjägmästare
 Palmstierna, Jacob, 1934–2013, friherre
 Penser, Per Wilhelm Julius, 1901–1993, advokat
 Petrén, Karl Anders, 1868–1927, professor
 Rasmusson, Eric, 1916–2011, direktör
 Rausing, Gad Anders, 1922–2000, docent, direktör
 Rausing, Hans, 1926–2019, direktör
 Roos, Axel, 1922–2007, bankdirektör
 Roos, Axel Bernhard, 1886–1957, jur. dr, advokat
 Sager, Olof, 1920–2008, universitetslektor
 Sahlberg, Karl-Erik, 1928–2018, direktör
 Sahlin, Bo Carl Henrik, 1901–1949, med. lic., direktör
 Sahlin, Carl Andreas, 1861–1943, fil. dr

Sahlin, Johan Albert, 1868–1936, fabriksägare
Sahlin, Stig Erik Gunnar, 1899–1963, ambassadör
Samuelson, Sten Olov, 1926–2002, professor
Sandberg, Ivar Nils Gotthard, 1881–1961, direktör
Sandblom, Grace, f. Schaefer, 1907–2006, fru
Schmiterlöw, Adelheid Emma Otburgis von, 1875–1959, godsägare
Silfverschiöld, Irma, 1937–2020, friherrinna
Strömbom, Nils Alfred Ragnar, 1898–1983, kapten, fil. lic.
Ståhlbrandt, Åke, 1914–1995, direktör
Swartz, Carl Johan Gustaf, 1858–1926, universitetskansler
Swartz, Pehr Johan Jacob, 1860–1939, direktör
Thomasson, Tage Emanuel, 1894–1974, civilingenjör, direktör
Thott, Greta, 1908–2003, grevinna
Thott, Gustaf Otto Tage Stig, 1885–1948, greve, hovjägmästare
Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. von Essen, 1908–1973, grevinna
Trolle-Bonde, Carl, 1907–1969, greve
Tunhammar, Elam, 1903–1995, direktör
Wachtmeister, Axel Wilhelm, 1869–1929, greve, kammarherre
Wehtje, Ernst Jonas, 1891–1972, tekn. dr, direktör
Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. Fahlbeck, 1897–1968, fru
Wessman, Gunnar, 1928–2019, verkst. direktör
Westerberg, Gunnar, 1920–2001, civilingenjör
Westrup, Johan Wilhelm Magnus, 1862–1939, v. konsul
Wetterlundh, Sune Charles Gustaf, 1904–2000, verkst. direktör
Wiberg, John Åke Truli, 1902–1963, överintendent
Wigstrand, Gunnar, 1903–1965, disponent
Wijkander, Klara Severina, f. Kock, 1888–1977, fru
Wrangel von Brehmer, Margit, 1916–2011, friherrinna
Wrede, Ulrika, 1955–2012, friherrinna
Åshuvud, Olof, 1931–2025, direktör

Stadgar för
Vetenskapssocieteten i Lund

Av den 6 maj 1920 med ändringar av den 8 dec. 1944, den 27 nov. 1948, den 4 dec. 1953, den 31 nov. 1964, den 25 nov. 1967, den 21 nov. 1970, den 20 nov. 1971, den 19 nov. 1982, den 25 nov. 1994 och den 30 nov. 2001.

SOCIETETENS UPPGIFT OCH SAMMANSÄTTNING

§ 1

Vetenskapssocieteten i Lund har till uppgift att främja humanistisk vetenskaplig forskning, däri inbegripet religions-, rätts- och samhällsvetenskap. Societeten skall i sin verksamhet särskilt beakta yngre forskares behov.

§ 2

Societeten består av stiftande samt inländska och utländska arbetande ledamöter jämte hedersledamöter och seniores. Till arbetande ledamot kan endast vetenskapsidkare som inte fyllt 55 år utses. Vid 55 års ålder övergår arbetande ledamot till gruppen seniores. I Societetens styrelse och nämnder kan endast stiftande och inländska arbetande ledamöter inväjas.

Endast stiftande och inländska arbetande ledamöter äger delta i val och i sådana överläggningar och beslut som rör ekonomiska och administrativa frågor.

§ 3

De inländska arbetande ledamöternas antal får vara högst 100, de utländska arbetande ledamöternas högst 35, de stiftande ledamöternas högst 50.

§ 4

Till stiftande ledamot kan utses person, som visat synnerligt engagemang för humanistisk vetenskap och kultur, eller person, som Societeten finner kunna bidra till Societetens verksamhet och utveckling. Stiftande ledamot äger samma rättigheter som inländsk arbetande ledamot.

§ 5

Till Societetens hedersledamöter kan väljas personer av utmärkt förtjänst om humanistisk vetenskap. Deras antal må ej överstiga sju.

STYRELSE OCH NÄMNDER**§ 6**

Societetens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av nio ledamöter, av vilka en är praeses, en vice praeses, en sekreterare, en vice sekreterare och en skattmästare. Av styrelsens medlemmar skall minst tre vara stiftande ledamöter. För styrelsemedlemmarna väljs tre ersättare.

§ 7

Vid varje högtidssammanträde väljs för en tid av 3 år tre styrelsemedlemmar och en ersättare.

§ 8

Styrelsen, som har sitt säte i Lund och till vars sammanträden samtliga dess medlemmar och ersättare kallas, är beslutför då minst fem av dessa är närvarande. Vid lika röstetal har praeses utslagsröst.

§ 9

Arbetande ledamöter och hedersledamöter väljs av Societeten. Det åligger styrelsen att, genom utsedd valkommitté, bereda och för Societeten framlägga förslag till inval. Envar ledamot äger lämna förslag till inval. Sådant förslag skall vara styrelsen tillhanda senast den 1 februari året för inval.

Stiftande ledamöter väljs av styrelsen.

§ 10

Till tryckning i Societetens skriftserier inlämnade skrifter bedöms av styrelsen eller en av styrelsen utsedd kommitté, efter inhämtande av utlåtande från facksakkunnig.

ÄMBETSMÄN**§ 11**

Societetens ämbetsmän är sekreteraren, vice sekreteraren och skattmästaren.

§ 12

Sekreteraren skall hålla förteckning över Societetens ledamöter, föra protokoll vid Societetens sammanträden samt förbereda och föredraga de ärenden som där skall förekomma, verkställa de vid sammanträdena fattade besluten, till varje högtidssammanträde avge styrelsens berättelse om Societetens verksamhet under föregående år samt omhänderha Societetens publikationsverksamhet.

§ 13

Skattmästaren handhar Societetens ekonomiska angelägenheter, för Societetens räkenskaper samt avlämnar före den 15 maj föregående års räkenskaper till revisorerna.

SAMMANTRÄDEN OCH VAL

§ 14

Societeten sammanträder i Lund efter kallelse av praeses. Begär tio ledamöter i skrivelse till praeses sammanträde, är denne skyldig att omedelbart utlysa sådant. Högtidssammanträde hålls årligen i november månad, för så vitt ej styrelsen av särskild anledning bestämmer annorlunda.

§ 15

Societeten är beslutförför, om minst tio av dess ledamöter jämte praeses och sekreteraren eller deras ersättare är närvarande. Endast närvarande ledamot äger delta i omröstning.

§ 16

Val av arbetande ledamöter, hedersledamöter och styrelse förrättas öppet, såvida inte röstberättigad ledamot begär slutet omröstning. Vid lika röstetal avgöres valet genom lottning.

§ 17

Beslut i ärende, som inte angivits i kallelse till sammanträde, får inte fattas, såvida inte stadgarna föreskriver att det skall behandlas.

EKONOMI

§ 18

Societetens räkenskapsår är kalenderår.

§ 19

Societetens verksamhet finansieras genom en dispositionsfond samt genom för ändamålet donerade fonder. Av Societetens grundfond får endast avkastningen disponeras.

§ 20

För granskning av årets räkenskaper och inventering av Societetens tillhörigheter utses vid högtidssammanträdet för en tid av 1 år två revisorer med två ersättare. Revisorerna äger tillgång till samtliga protokoll och handlingar samt Societetens övriga tillhörigheter.

Revisionsberättelsen, som skall innehålla till- eller avstyrkan om ansvarsfrihet åt styrelsen, överlämnas till Societeten senast den 2 september och framlägges för beslut om godkännande på högtidssammanträdet.

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER

§ 21

Societetens årsbok utdelas kostnadsfritt till samtliga ledamöter. I Societetens ordinarie skriftserie ("Skrifter") ingående skrifter utsänds kostnadsfritt efter rekvisition.

§ 22

Om Societetens verksamhet i övrigt gäller den arbetsordning Societeten finner skäl att antaga.

§ 23

För ändring av dessa stadgar erfordras samstämmiga beslut med minst 2/3 majoritet på två omedelbart efter varandra följande högtidssammanträden. Dock får beslut om ändring av Societetens uppgift att främja humanistisk forskning, av § 2 första stycket tredje meningen eller av bestämmelserna i § 19 angående grundfonden inte fattas.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

Skriftförteckning

1. Herbert Petersson. *Studien über die indogermanische Heteroklisie*. 1921.
2. Alf Nyman. *Kring antinomierna. Teser och antiteser inom föraristotelisk filosofi*. 1920.
3. Axel W. Persson. *Staat und Manufaktur im römischen Reiche. Eine wirtschaftsgeschichtliche Studie nebst einem Exkurse über angezogene Götterstatuen*. 1923.
4. *James Harrington's Oceana*, utgiven och kommenterad av S. B. Liljegren. 1924.
5. John Frödin. *Siljansområdets fäbodbygd*. 1925.
6. Sigurd Agrell. *Runornas talmystik och dess antika förebild*. 1927.
7. N. Otto Heinertz. *Etymologische Studien zum Althochdeutschen*. 1927.
8. Alf Nyman. *Schema och slutsats. En experimentallogisk undersökning*. 1928.
9. Fredrik Lagerroth. *Platons stats- och rättsbegrepp. En studie i allmän statslära*. 1928.
10. Sigurd Agrell. *Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen*. 1928.
11. *Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av M:r Olauus Petri Phase*, utgiven av Ludvig Larsson, häfte 1–2. 1929. Häfte 3: Register av Sven Ljung. 1940.
12. *Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguae septentrionalis antiquae et modernae*, utgiven av Gottfrid Kallstenius. 1930.
13. Torsten Wennström. *Studier över böter och myntvärden i Västgötagarna*. 1931.
14. Heinrich Hoppe. *Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians*. 1932.
15. Ivar Lindquist. *Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern*. 1932.
16. Albert Wifstrand. *Von Kallimachos zu Nonnos. Metrisch-stilistische Untersuchungen zur späteren griechischen Epik und zu verwandten Gedichtgattungen*. 1933.
17. Ingvar Andersson. *Erik XIV:s engelska underhandlingar. Studier i svensk diplomati och handelspolitik*. 1935.
18. Anders Gagnér. *Florilegium Gallicum. Untersuchungen und Texte zur Geschichte der Mittellateinischen Florilegienliteratur*. 1936.
19. Gunnar Carlsson. *Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. Historisch-philologisch Untersucht*. 1936.
20. *Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker*, utgivna av Erik Noreen. 1937.
21. Johan Åkerman. *Das Problem der sozialökonomischen Synthese*. 1938.
22. Erik Noreen. *Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. Undersökningar jämte två textbilagor: "Nachspiel" och "Troas"*. 1938.
23. Walter Åkerlund. *Studier över Ynglingatal*. 1939.
24. Ivar Lindquist. *Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen*. 1940.
25. *Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning*, utgiven av Gunnar Wetterberg. I. Text. 1941.
26. Ivar Lindquist. *Västgötalagens litterära bilagor. Medeltida svensk småberättelsekonst på poesi och prosa*. 1941.

27. Bertil Axelson. *Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix*. 1941.
28. K. G. Ljunggren. *Almanackorna och det svenska ordförrådet. Bidrag till svensk ordhistoria*. 1944.
29. Bertil Axelson. *Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache*. 1945.
30. Per Wieselgren. *Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet*. 1946.
31. *Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen*, utgivna av Torsten Dahlberg. 1948.
32. *Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699*, utgiven av Fredrik Arfwidsson. 1948.
33. Thede Palm. *Trädkult. Studier i germansk religionshistoria*. With a summary in English. (Tree Worship. Studies in Teutonic History of Religion.) 1948.
34. Carl-Martin Edsman. *Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites*. 1949.
35. Sven Svensson. *Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria*. With a summary in English. (The Commercial Background of the Russian Attack on the Livonian State in 1558. A Study on the Origins of Russian Imperialism.) 1951.
36. Erik Rooth. *Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.)* 1951.
37. Sture M. Waller. *Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.)* 1951.
38. Hugo Yrwing. *Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.)* 1952.
39. Arthur Thomson. *Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning*. 1951.
40. Samuel Cavallin. *Vitae Sanctorum Honorati et Hilaru episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo*. 1952.
41. Sven A. Nilsson. *Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.)* 1952.
42. *Sko klosterns medeltida jordeböcker*, utgivna och kommenterade av Arthur Peetre. 1953.
43. Carl Fehrman. *Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic Churchyard Poetry. Studies in 18th Century English and Swedish Literature.)* 1954.
44. Gerhard Bendz. *Emendationen zu Caelius Aurelianus*. 1954.
45. Hugo Yrwing. *Kungamordet i Finnerup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The Regicide at Finnerup. Politic Complications in Scandinavia during the Later Part of the Reign of Erik Klipping.)* 1954.

46. Nils Gösta Sandblad. *Manet. Three Studies in Artistic Conception*. 1954.
47. Sven Edlund. *Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad*. With a summary in English. (On the Prognostic Value of the Kalmar Readiness Test.) 1955.
48. Sixten Belfrage. *Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet*. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. Hugo Yrwing. *Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527*. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Vasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Västerås 1527.) 1956.
50. Pietro Belloni & Hans Nilsson-Ehle. *Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi*. 1957.
51. Sven Edlund. *Studier rörande ordförrådsutvecklingen hos barn i skolåldern*. 1957.
52. Gunnar Westin. *Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517*. 1957.
53. Carl Fehrman. *Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi*. 1957.
54. Göran Rystad. *Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. Die Schlacht bei Nördlingen in den gleichzeitigen, gedruckten Kriegsberichten*. 1960.
55. Gerhard Bendz. *Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix*. 1964.
56. Birgitta Odén. *Kronohandel och finanspolitik 1560–1595*. 1966.
57. Erland Lagerroth. *Selma Lagerlöfs Jerusalem. Revolutionär sekterism mot fädernaärvd bondeordning*. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's Jerusalem. Revolutionary Sectarism versus the Traditional Peasant Heritage.) 1966.
58. Gösta Svenæus. *Edvard Munch. Das Universum der Melancholie*. 1968.
59. Alf Önnersfors. *Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums*. 1968.
60. *Brev till Georg Stiernhielm*, utgivna och kommenterade av Per Wieselgren. 1968.
61. Erland Lagerroth. *Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan*. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bröllops beswärs Ihugkommelse*, utgiven och kommenterad av Bernt Olsson. I (textutgåva). 1970.
63. *Bröllops beswärs Ihugkommelse*, utgiven och kommenterad av Bernt Olsson. II (en monografi). 1970.
64. Johannes Th. Kakridis. *Homer Revisited*. 1971.
65. Jan Mogren. *Tegnér's översättningsverksamhet*. 1971.
66. Gösta Svenæus. *Edvard Munch. Im männlichen Gehirn*. I (textband). 1973.
67. Gösta Svenæus. *Edvard Munch. Im männlichen Gehirn*. II (bildband). 1973.
68. Fredrik Lagerroth. *Sverige och Eidsvollsförfattningen*. 1973.
69. Bernt Olsson. *Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier*. 1974.

70. Arthur Thomson. *Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739*. 1974.
71. Giovanni Pico della Mirandola, *Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen*, utgiven av Rolf Lindborg. 1974.
72. Ulf Sjödell. *Infödda svenska män av ridderskapet och adeln. Kring ett tema i Sveriges inre historia under 1500- och 1600-talen*. 1976.
73. Louise Vinge. *Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821*. 1978.
74. Hans Jonsson. *The Laryngeal Theory. A Critical Survey*. 1978.
75. Ulf Sjödell. *Historiker inför Kalmarunionen*. 1981.
76. Alf Lombard & Constantin Gâdei. *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine. Permettant de connaître la flexion entière des mots qui en possèdent une: substantifs, adjectifs, pronoms, verbes*. 1982.
77. Gunnar Sjögren. *Hamlet the Dane. Ten Essays*. 1983.
78. Gillis Kristensson. *A Survey of Middle English Dialects 1290–1350. The West Midland Counties*. 1987.
79. Ivar Lindquist. *Religiösa runtexter III. Kvinnebyamuletten. Ett tydningsförslag efter författarens efterlämnade manuskript*, utg. av Gösta Holm. 1987.
80. *The Middle English Translation of Guy de Chauliac's Treatise on "Apostemes". I. Text. Book II of the Great Surgery. Edited from MS New York Academy of Medicine 12 and related MSS by Björn Wallner*. 1988.
81. Maturin Cordier. *De corrupti sermonis emendatione. Rédaction Anvers 1540. Texte et commentaire linguistique* par Leena Löfstedt et Bengt Löfstedt. 1989.
82. *The Middle English Translation of Guy de Chauliac's treatise on "Apostemes". II. Introduction, Notes, Glossary, Marginalia, and Latin Appendix. Book II of the Great Surgery. Edited from MS New York Academy of Medicine 12 and related MSS by Björn Wallner*. 1989.
83. Sture Hast. *Samuel Schultze och hans Svenskt Lexicon*. 1990.
84. Johan Cederlund. *Ritmästarna vid Lunds universitet*. 1990.
85. *A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. I*, utgiven av Sigurd Kroon et al. 1993.
86. Waldemar Sundberg. *Kushta. A Monograph on a Principal Word in Mandaean Texts. II. The Ascending Soul*. 1994.
87. *An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. I. Text. Edited from Glasgow University Library Hunter MS 95 by Björn Wallner*. 1995.
88. Gillis Kristensson. *A Survey of Middle English Dialects 1290–1350. The East Midland Counties*. 1995.
89. *An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. II. Introduction, Notes, Glossary. Edited from Glasgow University Library Hunter MS 95 by Björn Wallner*. 1996.

90. Diego Valadés. *Catholicae Assertiones*, utgiven av Bengt Löfstedt & Scott Talkovic. 1998.
91. Thomas Rydén. *Det anglosaxiska Köpenhamnsevangeliet. Det Kongelige bibliotek. Gl. Kongl. Saml. 102 o.* 2001.
92. Mats Roslund. *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300.* 2001.
93. Gillis Kristensson. *A Survey of Middle English Dialects 1290–1350. The Southern Counties. I. Vowels (except diphthongs).* 2001.
94. Gillis Kristensson. *A Survey of Middle English Dialects 1290–1350. The Southern Counties. II. Diphthongs and Consonants.* 2002.
95. Hans Jonsson. *Metaforen som semantisk händelse.* 2003.
96. *A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. II. Commentary and Essays*, utgiven av Britta Olrik Frederiksen et al. 2008.
97. Paavo Roos. *Studies of Hostages in Antiquity.* 2019.
98. Henrik Rahm, David Dunér, Sten Hidal & Bibi Jonsson (red.). *I Pallas Athenas huvud. Hundra år av humaniora.* 2020.

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskapssocieteten i Lund

1. Gösta Johannesson. *Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation.)* 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd.
2. Nils Gösta Sandblad. *Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658.)* 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd.
3. Karl E. Hansson. *Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.)* Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
4. K. G. Ljunggren och Bertil Ejder. *Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län.* 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
5. K. G. Ljunggren och Bertil Ejder. *Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm.* 1952. Kan erhållas inb. i hfr bd.
6. K. G. Ljunggren och Bertil Ejder. *Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register.* 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd.
7. Gösta Johannesson. *Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok.* 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd.
8. Wilhelm Norlind. *Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.)* 1970.

9. Salomon Kraft. *Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.)* 1971.
10. Knut Knutsson och Göte Paulsson. *Dalby Kloster intäktsbok 1530–1531.* 1983.
11. Sten Skansjö. *Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid.* 1983.
12. Per Ingesman. *Ærkesædets godsadministration i senmiddelalderen.* 1990.
13. Bjersjöholm. *Gods och slott.* Av Sölve Johansson m.fl. 1992.
14. Lena Liepe. *Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv.* 1995.
15. Lena Liepe. *Den medeltida träskulpturen i Skåne. En bilddokumentation.* 1995.
16. Bertil Ejder och Thorsten Andersson. *Kristianstads Rådstugubok 1616–1637. Rådhusrättens äldsta protokoll.* 1998.
17. *Glimmingehus 500 år. Tretton texter redigerade av Sten Åke Nilsson under medverkan av Annette Landen.* 1999.
18. Ola Svensson. *Helsingborgs län. Räakenskaper 1582/83. Jordebok 1583–84. Extra skattemantalslängd 1584.* 2001.
19. Karl-Erik Frandsen och Jens Christian Vesterskov Johansen (red.). *Da Østdanmark blev Skåne.* Utgiven i samarbete med Skippershoved. 2004.
20. Thorsten Andersson, Bertil Ejder m.fl. *Kristianstads rådstugubok 1617–1637. Registerdelen.* 2004.
21. *Decimantboken 1651 för Skåne, Blekinge och Bornholm.* Utgiven och kommenterad av Sten Skansjö och Birgitta Tuvestrand. 2007.
22. Torkel Eriksson, Knut Drake och Peter Carelli. *Kärnan och borgen. Helsingborgs slotts medeltida byggnadshistoria.* 2007.
23. Mattias Karlsson. *Konstruktionen av det heliga. Altarna i det medeltida Lunds stift.* 2015.
24. *Norra Åsbo dombok.* Förord av Ola Svensson. 2016.
25. *Lunds domkapitels jordeböcker 1570 och 1650.* Utgiven och kommenterad av Göte Paulsson och Sten Skansjö. 2017.
26. *Sanctuarium Birgerianum. Ärkebiskop Birger Gunnersens gudstjänststiftelse i Lunds domkyrka.* Utgåva och inledning av Thomas Bergqvist Rydén. 2022.
27. *Krabbes jordebok.* Utgiven och kommenterad av Mattias Karlsson. 2025.

Årsbok 1920–2020

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969, årsbok 2020 för 1920–2020.

Artikelförfattare

Juhan Björn, filosofie doktor i semitiska språk, är anknuten forskare vid Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet. Han disputerade år 2023 med en textkritisk utgåva om *On Phlebotomy* av Abū Bakr Muḥammad ibn Zakariyyā' al-Rāzī. Avhandlingen belönades med pris både från Vetenskaps societeten i Lund (2024) och Linds kogs stiftelse (2025). Efter disputationen arbetade Juhan ett år som vikarierande universitetslektor i semitiska språk vid Lunds universitet och ägnar nu sin tid åt filologisk forskning inom olika aspekter av medicin- och idé- och lärd omshistoria.

Martin Dackling är docent och lektor i historia vid Lunds universitet. Han disputerade 2013 i Göteborg på avhandlingen *Släktgårdens uppkomst. Jord och marknad i Skaraborg 1845–1945*. Efter att ha arbetat vid Linköpings universitet och Högskolan i Jönköping kom han till Lund som biträdande lektor 2020. I monografin *I stället för äktenskap. Att driva jordbruk tillsammans med syskon i 1900-talets Sverige* (2018) följde han upp avhandlingens tematik i en studie av syskonrelationer och samägande vid en tid då landsbygdens ekonomiska och sociala villkor förändrades i grunden. Under de senaste åren har han fokuserat på adelns egendomsförhållanden och lett flera forskningsprojekt om fideikommiss, testamenten och arvsförhållanden inom adeln. För närvarande leder han två forskningsprojekt om förmögenhetsbildning, ekonomisk ojämlikhet och arv inom Sveriges ekonomiska elit 1800–1950.

Marie-Lisa Feller har en masterexamen i humanekologi från Lunds universitet. Under sin praktik vid Statsvetenskapliga institutionen samarbetade hon med Johannes Strippel i forskningsprojektet *Climaginaires*, där de undersökte immersiva metoder för att föreställa sig hållbara framtider. Hennes arbete drivs av en stark vilja att föreställa sig framtider baserade på social och ekologisk rättvisa, med fokus på att hantera globala maktasymmetrier. I sin masteruppsats utforskar hon dessa teman genom att studera omsorgspraktiker på gräsrotsnivå i ett gemensamhetskök vid gränsen för EU i Frankrike.

Lisa Flower är docent i sociologi vid Lunds universitet och specialiserar sig på samspelet mellan fysiska och digitala former för rättsligt deltagande. Hon har studerat hur videolänkar och andra digitala tekniker förändrar interaktion, närvaro och legitimitet i rättegångar. Som huvudansvarig forskare (PI) för ERC-projektet VIRTUTRIALS, utforskar hon hur digitalisering påverkar rättvisans kroppsliga och sociala dimensioner.

Kristina Göransson är fil.dr i socialantropologi och docent i socialt arbete vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Hon forskar om familjepraktiker, föräldraskap och pedagogisk omsorg, med fokus på Ostasien. Hon arbetar främst etnografiskt och är särskilt intresserad av hur etnografiska tekniker kan användas för att undersöka nära relationer, såsom familj och föräldraskap, i samtida samhällen.

Valentin Jeutner är docent i folkrätt vid Juridiska fakulteten vid Lunds universitet och lecturer vid Pembroke College, Oxford. Hans forskning är främst inriktad på grundläggande frågor om (folk)rättens natur och principer, inklusive relationerna mellan juridiken och naturvetenskap, konst, filosofi och teologi. Jeutner disputerade i folkrätt vid Cambridge University 2015 med avhandlingen *Irresolvable Norm Conflicts in International Law* (Oxford UP 2017) och i religionsfilosofi vid Universität Mönster med avhandlingen *The Sovereign Human Being: Carl Schmitt, Dietrich Bonhoeffer and Responsible Decision-Making* (Bloomsbury 2024). Bland vriga publikationer ingår en biografi över "Law's Reasonable Person" (Cambridge UP 2024) samt två textsamlingar som experimenterar med och ifrågasätter juridikens estetik (2020/2025 Media-Tryck). Vid Juridiska fakulteten i Lund leder Jeutner *The Museum of International Law*, vars ändamål är att åskådliggöra hur folkrätten påverkar människors liv.

Lene Nordrum r docent i engelska med språkvetenskaplig inriktning och är knuten till både Språk- och litteraturcentrum och Centre for Engineering Education (CEE), LTH. Hon disputerade vid Göteborgs universitet 2008 med en avhandling i kontrastiv lingvistik och har även i senare publikationer arbetat kontrastivt mellan engelska, norska och svenska. Hon har varit verksam vid flera universitet och högskolor, bland annat Chalmers tekniska högskola, där hon utvecklade ett stort intresse för pedagogik och skrivande inom ingenjörsutbildningar. Detta intresse har hon senare fördjupat i sin

forskning om hur skrivande och skrivpedagogik kan stödja studenters läroprocesser, i synnerhet självständigt, kritiskt tänkande.

Lennart Nyberg är fil. dr i engelska och var universitetslektor i ämnet i Lund i 15 år. Han har forskat om teaterhistoria, populärmusik och typografiska uttrycksmedel i poesi. De sista åren av sitt yrkesliv ägnade han åt att bygga upp en översättningstjänst vid Lunds universitet. På senare tid har han publicerat essäer i modern bokhistoria.

Johannes Strippel är docent i statsvetenskap vid Lunds universitet. Han förenar kritisk analys och kreativa metoder för att utforska miljöpolitik, klimatstyrning och framtidsföreställningar. Han har lett forskningsprojektet *Climaginaries* och samverkansplattformen *Narrating Climate Futures*. Genom projekt som *Carbon Ruins*, *Minnen från omställningsåren*, *Rough Guide Notterdam*, *Det Goda Livet* och *Welcome to Chronoberg* använder han immersivt berättande och spekulativ design för att göra hållbara framtider begripliga och kännbara.

Linnea Wegerstad är docent och universitetslektor i straffrätt vid Lunds universitet. Hon forskar i straffrätt och straffprocessrätt, med ett övergripande intresse för straffrättens roll i samhället. Hon disputerade 2015 med en avhandling om sexualbrottens skyddsintresse och har även därefter riktat sitt forskningsintresse mot sexualitet och straffrätt. Under några år arbetade hon som fiskal i allmän domstol. Inom ramen för projektet *The #metoo momentum and its aftermath* har hon studerat 2018 års reform av våldtäktsbestämmelsen, genomfört en studie av förundersökningar avseende anmälda fall av sexuellt ofredande, samt analyserat förtalsdomar som följde på #metoo-rörelsen. För närvarande är Wegerstad engagerad i ett projekt som handlar om att förstå hur domare bestämmer påföljd, som finansieras av Ragnar Söderbergs Stiftelse.